

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: «Зміни пріоритетів зовнішньої політики Китаю (1949-2018 рр.)»

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0328-1
спеціальності: 032 історія та археологія
освітньої програми: історія
Зигар Валентина Анатоліївна
Керівник: доцент кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин, доцент, к.і.н.
_____ О. М. Маклюк

Рецензент: доцент кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин, доцент, к.і.н.
_____ М. В. Єльников

Запоріжжя

2019 рік

Сяопіна у реформуванні зовнішньополітичного курсу Китаю; дати характеристику особливостям зовнішньої політики КНР з США, СРСР та країнами «третього світу»; розкрити особливості зовнішньої політики Китаю у 1990-х – 2018 роках.

5. Перелік графічного матеріалу: фото політичних діячів 1949 – 2018 років, обкладинки журналу «Time» із зображенням Ден Сяопіна.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Маклюк О. М., доцент	07.02.2019	07.02.2019
Розділ 1	Маклюк О. М., доцент	18.03.2019	18.03.2019
Розділ 2	Маклюк О. М., доцент	24.04.2019	24.04.2019
Розділ 3	Маклюк О. М., доцент	10.09.2019	10.09.2019
Розділ 4	Маклюк О. М., доцент	05.10.2019	05.10.2019
Розділ 5	Маклюк О. М., доцент	28.10.2019	28.10.2019
Висновки	Маклюк О. М., доцент	14.11.2019	14.11.2019

7. Дата видачі завдання: 5 лютого 2019 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вивчення проблеми, опрацювання джерел та наукової літератури	Жовтень, листопад 2018 р.	<i>виконано</i>
2.	Написання вступу	Лютий 2019 р.	<i>виконано</i>
3.	Написання першого розділу	Березень 2019 р.	<i>виконано</i>
4.	Написання другого розділу	Квітень 2019 р.	<i>виконано</i>
5.	Написання третього розділу	Вересень 2019 р.	<i>виконано</i>
6.	Написання четвертого розділу	Жовтень 2019 р.	<i>виконано</i>
7.	Написання п'ятого розділу	Жовтень 2019	<i>виконано</i>
8.	Написання висновків	Листопад 2019 р.	<i>виконано</i>

Студент _____ В.А. Зигар

Керівник роботи _____ О.М. Маклюк

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ С.С. Черкасов

РЕФЕРАТ

ЗМІНИ ПРІОРИТЕТІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ

(1949-2018 РР.)

Кваліфікаційна робота складається з 166 сторінок, містить 159 джерел, 176 монографії і статті, 16 додатки.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка, КНР, Китай, зовнішня політика, міжнародні відносини, «китайська мрія», «м'яка сила», «партнерська дипломатія».

Об'єктом дослідження виступає Китай у системі міжнародних відносин з середини ХХ – початку ХХІ століття.

Предметом дослідження виступає трансформація зовнішньої політики КНР від її утворення (1949 р.) до сучасності, а саме до 2018 року.

Мета дослідження передбачає на основі аналізу джерел та літератури дослідити зміни зовнішньополітичного курсу Китайської Народної Республіки з середини ХХ – початку ХХІ століття.

Наукова новизна полягає у спробі систематизувати інформацію отриману з джерел стосовно зовнішньополітичної діяльності Китаю з середини ХХ – початку ХХІ століття, спираючись на комплекс наявних джерел та наукової літератури прослідкувати та визначити основні тенденції зміни векторів зовнішньої політики КНР в зазначений проміжок часу.

Висновки. В результаті нашого дослідження ми прийшли до висновку, що зовнішньополітичні пріоритети Китайської Народної Республіки у 1949 – 2018 роках являють собою складну динамічну систему.

З метою всебічного вивчення ключових аспектів предмету даного дослідження, нами було опрацьовано комплекс джерел та наукової літератури. В результаті ми мали змогу дослідити особливості, тенденції та динаміку змін пріоритетів зовнішньої політики КНР з середини ХХ та початку ХХІ століття.

Під час нашого дослідження, спираючись на роботи істориків-китаєзнавців ми спробували встановити особливості генези зовнішньої політики Китаю, з'ясувати специфіку та ключові тенденції побудови векторів зовнішньої політики. Це дало нам можливість зрозуміти, що КНР продовжує керуватися зовнішньополітичними принципами, які були закладені ще у Стародавньому Китаї.

З 1949 року Китай цілеспрямовано починає рухатися до відновлення колишньої могутності держави, що була втрачена у ХІХ столітті. Для досягнення своєї мети, Китай обирає найсильнішого союзника із соціалістичного табору – Радянський Союз. В результаті, на початку 1950 рр. в концептуальній сфері китайська влада сприйняла теорію боротьби «двох таборів» в її радянській інтерпретації.

Офіційне переоформлення внутрішнього курсу Китаю виявило себе в прийнятті Х Пленумом ЦК КПК (вересень 1962 р.) доктрини «опори на власні сили», покликаної сприяти мобілізації ресурсів на соціалістичне

будівництво при відмові від «сліпого копіювання» зарубіжного досвіду. Відмінною рисою зовнішньої політики КНР 1960-х рр. був поступовий ідеологічний розкол у взаєминах між КПК і КПСР та поступове зростання «лівих» тенденцій у зовнішній політиці, що вилився в підтримці прокитайських угруповань в компартіях країн третього світу (так званий «експорт революції»). Зовнішня політика КНР з кінця 1960-х до 1970-х отримала назву «стратегія одного боку» або «єдиного фронту». В геополітичному плані це була стратегічна лінія, яка тягнулася від США і проходила через Японію, Китай, Пакистан, Іран, Туреччину і закінчувалася Європою, тобто країнами, об'єднаними Мао Цзедунем за принципом розташування вздовж кордонів з Радянським Союзом, «по інший бік» від СРСР.

На початку 1980-х років представник лідерів «другого покоління» КНР Ден Сяопін виступив з пропозицією провести масштабні економічні, соціальні та політичні реформи. Основою його теорії «миру і розвитку» стала переорієнтація з теоретичних догм марксизму на об'єктивну реальність, тобто на дійсний стан справ.

Ден Сяопін просував концепцію відкритості Китаю світу, його активної інтеграції в глобалізованому світі і в світовій економіці. Ця теорія отримала назву «соціалізм з китайською специфікою». Відбувся перегляд зовнішньополітичної концепції, яка передбачала розширення географічних і зовнішньополітичних інтересів країни. Починаючи з 1980-х та продовжуючи у 1990-х роках Китай відмовляється від концепції «друг-ворог». Нова зовнішньополітична платформа держави була окреслена у 1982 році на XII з'їзді КПК та передбачала: зняття тез «СРСР – головне джерело небезпеки нової світової війни»; відміну положення про необхідність створення «єдиного міжнародного фронту» з протидії «радянському гегемонізму». Заявлено, що «КНР проводить незалежну, самостійну зовнішню політику»; згуртування з «третім світом» було названо «наріжним каменем» в діяльності КНР на світовій арені тощо.

Зовнішньополітичні стратегії Китаю в XXI столітті можна охарактеризувати в рамках концепцій: «партнерська дипломатія», «м'яка сила», «китайська мрія».

Отже підсумовуючи вищевикреслене, ми можемо стверджувати, що зміни зовнішньополітичного курсу КНР у 1949 – 2018 рр. були напряму пов'язані з внутрішньополітичною ситуацією в країні та ситуацією на міжнародній арені. Так, вимушено піддаючись впливу з боку «наддержав» у 1950-1990-х роках, Китай зумів вибудувати власну зовнішню політику у 2000-2010-х роках, при цьому перетворившись на реального світового лідера XXI століття. Вже з представниками «п'ятого покоління» після XIX з'їзду КПК у 2017 році Китай продовжує задати основні вектори міжнародного життя в світі. Подібний політичний курс не має світових аналогів, адже в його основі закладено суто китайські політико-філософські течії (конфуціанство, даосизм, леїзм, буддизм), сформульовані ще в Стародавньому Китаї. Синтез зазначених течій та економічних

трансформацій, що беруть початок з Ден Сяопіна, дають нам право стверджувати про існування суто китайської моделі зовнішньополітичних відносин.

SUMMARY

CHANGES IN THE PRIORITIES OF FOREIGN POLICY OF CHINA (1949-2018)

Key words: People's Republic of China, PRC, China, foreign policy, international relations, «Chinese dream», «soft power», «partner diplomacy».

The research object is China in the international relations system from the middle of the XX – in the beginning of the XXI century.

The subject of the study is the transformation of China's foreign policy from country's formation (1949) to the present, namely until 2018.

The aim of the study is to analyze changes in the foreign policy of the People's Republic of China from the mid-twentieth to the early twentieth century on the basis of an analysis of sources and literature.

The scientific novelty lies in the attempt to systematize information obtained from sources concerning China's foreign policy activities from the middle of XXth till the beginning of the XXIst century. Using the set of available sources and scientific literature we try to trace and identify the major trends in the change of foreign policy vectors of the PRC in the specified period of time.

Conclusions. As a result of our research, we have come to the conclusion that the foreign policy priorities of the People's Republic of China in 1949-2018 is a complex dynamic system.

In order to study the key aspects of the subject matter of this search thoroughly, we have elaborated a set of sources and scientific literature. As a result, we were able to explore the peculiarities, trends and dynamics of changes in China's foreign policy priorities in the middle of XXth till the beginning of the XXIst century. In our research, based on the work of Chinese historians, we have tried to establish the features of China's foreign policy genesis, to find out the specifics and key trends of constructing foreign policy vectors. It let us understand that China continues to follow foreign policy principles, proclaimed in Ancient China.

Since 1949, China began to move towards restoring the former power that was lost in the nineteenth century. To achieve its goal, China elects its strongest ally from the socialist camp, the Soviet Union. As a result, in the early 1950s, in the conceptual sphere, the Chinese authorities embraced the theory of the struggle of the "two camps" in its Soviet interpretation.

The official redesign of China's domestic political course revealed itself in adopting the X Plenum of the CCP Central Committee (September 1962) the doctrine of "self-reliance" designed to promote the mobilization of resources for socialist construction, while refusing the "blindly copy" foreign experience.

A distinctive feature of China's foreign policy in the 1960s was the gradual ideological split in the relationship between the CCP and the CPSU and the gradual

rise in "left" foreign policy trends. It erupted in the support of the pro-Chinese groups in the Communist Party of the Third World (so-called "revolution export").

China's foreign policy from the late 1960s to the 1970s was called the "one-sided" or "united front" strategy. In geopolitical terms, it was a strategic line that stretched from the United States and passed through Japan, China, Pakistan, Iran, Turkey and ended with Europe, the countries, united by Mao Zedong on the principle of location along the borders with the Soviet Union, "on the other side" from the USSR.

In the early 1980s, the representative of the "second generation" of the leader of the People's Republic of China, Dan Xiaoping, proposed to undertake large-scale economic, social and political reforms. The basis of his theory of "peace and development" was the reorientation from the theoretical dogmas of Marxism to the objective reality, to the real state of affairs.

Dan Xiaoping promoted the concept of China's openness to the world, its active integration in the globalized world and in the global economy. This theory is called "socialism with Chinese specificity". There was a revision of the foreign policy concept, which envisaged the expansion of geographical and foreign political interests of the country.

Since the 1980s and continuing to the 1990s, China has abandoned the concept of "friend-enemy". The new PRC'S foreign policy platform was outlined in 1982 at the XII Congress of the CPC and provided: removal of the thesis "USSR - the main source of danger of a new world war"; the abolition of the provision on the need to create a "single international front" to counteract "Soviet hegemonism". It is stated that "China pursues an independent foreign policy"; rallying with the "third world" has been called the "cornerstone" of China's activities in the international policy, and so on.

China's foreign policy strategies in the 21st century can be characterized in terms of "partner diplomacy", "soft power", "Chinese dream".

Therefore, we can say that changes in China's foreign policy from 1949 to 2018 were directly related to the domestic and international situation. For example, forced to influence by the "superpowers" in the 1950s-1990s, China, thanks to the visionary policies of progressive second- and fourth-generation leaders, was able to build its own foreign policy in the 2000-2010s, thereby becoming a real world leader in the XXI century. Thanks to the representatives of the Fifth Generation, after the 19th CCP Congress in 2017, China continues to set major vectors for international policy in the world. Such a political course has no world analogues, because it is based on purely Chinese political and philosophical courses (Confucianism, Taoism, Leism, Buddhism), founded in ancient China. The synthesis of these trends and the economic transformations that date back to Deng Xiaoping give us the right to claim that there is a purely Chinese model of foreign policy relations.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ТЕМИ	7
1.1. Стан наукової розробки теми та джерельна база дослідження.....	7
1.2. Методи дослідження.....	28
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КНР	31
2.1. Специфіка та ключові тенденції побудови векторів зовнішньої політики КНР.....	31
2.2. Становлення Китайської Народної Республіки та політика «нахилу в один бік».....	36
РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС КНР КІНЦЯ 1950-Х – 1970-Х РОКІВ	42
3.1. Зовнішньополітичний курс Китаю кінця 1950-х – кінця 1960 рр.: «боротьба проти двох».....	42
3.2. Китай на шляху неприєднання (1970-ті роки).....	53
РОЗДІЛ 4. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНР В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ДЕН СЯОПІНАУ КІНЦІ 1970-Х – КІНЦІ 1980-Х РОКІВ	62
4.1. Політична криза та перегляд зовнішньополітичного курсу КНР у 1980-х роках.....	62
4.2. Зовнішньополітичний курс відносно США.....	75
4.3. Стабілізація дипломатичних зав'язків з СРСР.....	85
4.4. Перегляд зовнішньої політики щодо країн «третього світу».....	92
РОЗДІЛ 5. «ПАРТНЕРСЬКА ДИПЛОМАТІЯ» КИТАЮ У 1990-2018-Х РОКАХ	99
ВИСНОВКИ	114
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	120
ДОДАТКИ	155

ВСТУП

Актуальність роботи. В сучасному світі Китайська Народна Республіка виступає однією з провідних економічно розвинених держав та найбільшим регіональним лідером. В останнє десятиліття КНР доклала великі зусилля для утвердження себе як світового лідера, що в цілому призвело до формування нового «центру сили» на міжнародній арені. Такий розвиток Китаю неминуче вимагає від інших країн регіону коригування планів свого соціально-економічного, політичного і навіть культурного розвитку, а від світових лідерів – перегляду своїх позицій і стратегії присутності в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР).

Процес піднесення Китаю зачіпає всі системи міжнародних відносин. Тому останнім часом надзвичайну актуальність у світовому співтоваристві набуло питання про зовнішньополітичні пріоритети КНР, її позиції на світовій арені. Китай володіє великою міжнародною і економічною вагою, активно бере участь в процесах глобалізації та регіоналізації. Експерти з макроекономічних досліджень компанії «PwC» (PricewaterhouseCoopers) [103] опублікували звіт, в якому виклали перспективи розвитку світу до 2050 року, заявивши, що центр ваги світової економіки зміщується у бік АТР, де Китай представляє одну з найбільших економік світу. Таким чином, докладне вивчення зовнішньополітичних позицій китайської держави, в системі сучасних міжнародних відносин набуває великого значення.

Актуальність досліджуваної теми також зумовлена різноманітністю форм, стратегій і тактик, які використовує Китай для утвердження себе в якості провідної світової держави не тільки з урахуванням соціально-політичних умов, а й історичного досвіду та традиційної політичної культури.

Сьогодні ми маємо можливість спостерігати за виникненням принципово нової геополітичної обстановки. По-перше, зникла епоха існування Китаю як політично, так і економічно слабкої і нерозвиненої держави. При цьому Китай на рівні історичної свідомості добре пам'ятає не

тільки імперську велич епох Тан, Мін і ранньої Цин, а й соціально-політичний колапс країни і присутність західних держав на її території в середині XIX – початку XX століття. По суті, для багатьох політичних лідерів Китаю, так само як і для масової свідомості, сучасне зростання Китаю є відновленням колись втрачених позицій держави, як в сфері геополітичного впливу, так і соціального розвитку. По-друге, хоча країна динамічно розвивається, це, як не парадоксально, дається в знаки і стає причиною дисбалансу в середині самої країни («перегрів економіки, соціальна напруга серед населення тощо»). Що в свою чергу, вимагає більш активного виходу КНР за кордон з метою реалізації накопичаного потенціалу.

Актуальність теми дослідження обумовлюється також і тим, що, Україна активно долучається до вивчення досвіду Китаю та безпосередньої співпраці з ним, підписується велика кількість договорів, все активніше починають створюватись та функціонувати на території нашої держави школи та інститути Конфуція, зростає чисельність наукових публікацій.

Варто зазначити, що вивчення історичної спадщини Китаю показує, що протягом всієї історії ця країна вже була регіональним лідером, і соціально-економічні труднощі, які вона зазнала в XIX- XX столітті, є скоріше винятком з, в цілому, успішної, історії цієї держави. Не випадково в заявах китайського керівництва третього і четвертого поколінь неодноразово звучала думка саме про «відновлення» позицій КНР. Таким чином, розуміння сучасної ролі Китаю, його зовнішньої політики неможливе без осмислення традиційної політичної культури, її історичної спадщини та аналізу зовнішніх пріоритетів країни з 1949 року.

Об'єктом дослідження виступає Китай у системі міжнародних відносин з середини XX – початку XXI століття.

Предметом дослідження виступає трансформація зовнішньої політики КНР від її утворення (1949 р.) до сучасності, а саме до 2018 року.

Мета роботи. На основі аналізу джерел та літератури дослідити зміни зовнішньополітичного курсу Китайської Народної Республіки з середини XX

– початку XXI століття. Досягнення мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- опрацювати та проаналізувати наукову літератури з теми. Окреслити методи дослідження даної роботи;
- встановити особливості генези зовнішньої політики КНР, з'ясувати специфіку та ключові тенденції побудови векторів зовнішньої політики Китаю;
- охарактеризувати особливості зовнішньополітичного курсу Китаю з к 1950-х до 1970-х рр.;
- з'ясувати роль Ден Сяопіна у реформуванні зовнішньополітичного курсу Китаю; дати характеристику особливостям зовнішньої політики КНР з США, СРСР та країнами «третього світу»;
- розкрити особливості зовнішньої політики Китаю у 1990-х – 2018 роках.

Хронологічні межі: нижча межа – 1949 рік, оскільки саме в цей рік була заснована Китайськ Народна Республіка, вища межа – 2018 рік, оскільки 18-24 жовтня 2017 року в Китаї відбувся XIX з'їзд КПК, який задав новий вектор зовнішньополітичного курсу країни, який став практично дієвим у 2018 році.

Територіальні межі охоплюють Азію, Америку, Африку та частину Європи.

Наукова новизна полягає у спробі систематизувати інформацію отриману з джерел стосовно зовнішньополітичної діяльності Китаю з середини XX – початку XXI століття, спираючись на комплекс наявних джерел та наукової літератури прослідкувати та визначити основні тенденції зміни векторів зовнішньої політики КНР в зазначений проміжок часу.

Практична цінність роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані при вивченні факультативного курсу з всесвітньої історії у старших класах загальноосвітніх шкіл, а також шкіл з поглибленим вивченням історії, в гімназіях, коледжах, а також наявні матеріали

магістерської роботи можуть бути використані для подальшої дослідницької роботи.

Апробація результатів дослідження здійснена під час їхнього обговорення на науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Молода Наука – 2016» [Зигар В. «Мяка сила Китаю як спосіб розширення політичного впливу. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука 2016»*. 2016. Вип. 7. С 82-84], «Молода Наука – 2018» [Зигар В. XIX з'їзд КПК або економічні стратегії розвитку Китаю до 2050 року. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука 2018»*. 2018. Т. 1. С. 334-336] та «Молода Наука – 2019» [Зигар В. «Китайська мрія» та її складові. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука 2019»*. 2019. Т. 1. С. 318-320].

Структура роботи. Структура роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, 5 розділів (перший розділ ділиться на два підрозділи, другий розділ – на два підрозділи, третій – на два підрозділи, четвертий розділ – на чотири підрозділи), загальних висновків, списку використаних джерел та літератури (335 найменувань), додатків. Обсяг основної частини роботи складає 119 сторінок машинописного тексту, загальний обсяг магістерської роботи – 166 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ

1.1. Стан наукової розробки теми та джерельна база дослідження.

З метою аналізу стану наукової розробки теми нашого дослідження, нами було опрацьовано широке коло **науково-історичної літератури**, присвяченій вивченню ключових аспектів предмету дослідження. Переважно до проблематики дослідження генези та розвитку зовнішньої політики Китайської Народної республіки з 1949 року до 2000-х років.

Питанням зовнішньої політики КНР присвячені роботи великої кількості дослідників, як вітчизняних так і зарубіжних. Саме тому ми умовно поділили їх на декілька груп за проблемним принципом та поділу історіографії на вітчизняну та зарубіжну. До першої групи ми віднесли історіографію, яка висвітлює зовнішньополітичні стосунки з СРСР (в подальшому з Росією), до другої – взаємовідносини КНР і США, до третьої – відносини Китаю з «країнами третього світу», до четвертої ми віднесли роботи, які в цілому допомагають з'ясувати процес трансформації зовнішньої політики КНР та його особливості.

Щодо першої групи, то варто зазначити, що однією із перших великих робіт, яка зачіпає досліджувану нами тему є монографія О. Борисова та Б. Колоскова «Радянсько-китайські відносини, 1945-1977 рр.» (1977) [183]. На дану працю вплинули роки її написання. В роботі увага акцентована на тому, що затверджений в КНР режим не був зацікавлений в нормалізації китайсько-радянських відносин. Ворожість до СРСР, на думку авторів, використовувалася для нагнітання мілітаристських настроїв в суспільстві. Антирадянська пропаганда служила виправданням внутрішньої і зовнішньої політики Пекіна. Автори довели аналіз радянсько-китайських відносин до 1977 року, часу виходу книги в світ, коли ще не завершився період конфронтації, і було важко робити узагальнюючі висновки. Варто також додати, що О. Борисов і Б. Колосков в своєму дослідженні в основному

аналізували політичну і економічну співпрацю СРСР і КНР. Проблемі культурних відносин приділено недостатньо уваги.

Робота О. Владимірова «Радянсько-китайські відносини в сорокових-вісімдесятих роках» (1984) [195] продовжує тему відносин між двома державами. особливу увагу автори звертають на проблему, що викликала в ті роки серйозну заклопотаність у СРСР, – антирадянську спрямованість контактів Пекіна із Заходом. До переваг роботи О. Владимірова слід віднести досить докладне висвітлення ходу радянсько-китайських прикордонних переговорів.

У 70-ті роки– на початку 80-х років ХХ століття було опубліковано кілька робіт, присвячених взаємозв'язку внутрішньої і зовнішньої політики КНР. Серед яких варто зазначити праці: О. Владимірова та М. Ільїна «Еволюція політики та ідеології маоїзму в 70-х – початку 80-х років» (1980) [197]; О. Борисова «Внутрішня і зовнішня політика Китаю в 70-і роки: Політичний нарис» (1982) [182]. Питання про ставлення КНР до СРСР в них також порушувалося, але не було предметом дослідження.

Радянсько-китайські відносини на тлі зовнішньої політики КНР розглядалися в роботах Б. Колоскова «Зовнішня політика Китаю. 1969-1976 рр. Основні чинники і провідні тенденції» (1977) [232] та М. Капіцина «КНР: три десятиліття – три політики» (1977) [218]. Обидва дослідники враховували вплив внутрішньополітичних чинників, спеціально не заглиблюючись в цю тему. Але позиція Пекіна в міжнародних відносинах показана ними досить повно. З матеріалів, представлених в цих двох книгах, добре видно, як різні регіони світу – від Європи до Південно-Східної Азії і від Африки до Латинської Америки, поступово ставали ареною радянсько-китайського протистояння.

Крім того питанню зовнішніх відносин СРСР (в подальшому Росії) та КНР присвячено велику кількість наукових публікацій. Так, наприклад, в статті В. Балакіна та Л. Сяоїна «КНР і СРСР в 1960-і – 1980-і роки: від конфронтації до рівноправного співробітництва» [172] аналізуються

історичні етапи взаємин Радянського Союзу і Китаю. Розглядається проблема різного розуміння керівниками СРСР і КНР «прикордонного питання», «царських договорів з Китаєм» і «рівноправності». Розкривається трактування принципу «мирного співіснування» китайськими і радянськими керівниками. Показаний процес наростання військово-політичної конфронтації між СРСР і КНР. Детально висвітлюється генезис концепції про «три перешкоди» для нормалізації радянсько-китайських відносин. Зроблено висновок, що тільки теорія і практика «Нового політичного мислення» дозволила подолати перешкоди для нормалізації радянсько-китайських відносин.

Продовжено тему дослідження зовнішньої політики КНР в зазначений період часу в статті П. Тихонова «Взаємини СРСР, КНР і ДРВ в першій половині 60-х років ХХ століття» [285] в якій автором було розглянуто, як на початку 60-х років СРСР і Китай намагалися використовувати Північний В'єтнам в боротьбі за лідерство в світовому комуністичному русі, в ході якої використовувалася дипломатична, економічна і військова допомога.

В статті Ю. Чудодєєва «Китайська історіографія про деякі актуальні проблеми відносин Китаю і СРСР і пострадянській Росії» [294] дослідник зазначає, що хоча китайські історики переосмислили багато стереотипів, висунутих китайською пропагандою в період «культурної революції», повністю подолати вплив минулих оцінок багатьом з них поки не вдалося. Автор статті розглядає ряд проблем пов'язаних з зовнішньою політикою Китайської держави, висвітлює оцінку російсько-китайських договорів, роль Й. Сталіна та причини конфліктів СРСР та КНР.

Варто також згадати ще одну статтю, а саме «Особливості гуманітарного співробітництва між СРСР (Росією) і Китаєм в кінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.» І. Ряснова [267]. Адже в роботі розглянуто проблеми гуманітарного співробітництва між Радянським Союзом (в подальшому, після розпаду СРСР, з Російською Федерацією) і Китаєм в кінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ століття. Проаналізовано особливості розвитку

двосторонньої співпраці з урахуванням особливостей даного історичного періоду. Виявлено і позначені фактори, які сприяли зміцненню гуманітарних зв'язків між двома країнами, так і затримували їх двосторонній розвиток. Показане співвідношення культурного і гуманітарного співробітництва з політичними і економічними інтересами взаємодії держав.

Варто згадати також роботу Т. Воробйової «Китай в епоху змін (1978-2005 рр.)», в якій висвітлюються вузлові проблеми історії КНР, розглядаються різні аспекти економічних реформ і внутрішньополітичного життя країни, вплив економічних процесів на взаємини Китаю з Росією і США. Дана праця суттєво розширює обсяг матеріалів за досліджуваний нами період, включає документи. В зазначеній праці добре аналізується реформи та становлення КНР після смерті Мао Цзедуна. І найголовніше, наявний розділ, присвячений відносинам КНР та СРСР/Росії, що розкриває такі питання: «Нормалізація радянсько-китайських відносин (1982-1991 рр.)», «Епоха Б. М. Єльцина – Цзян Цземіня в російсько-китайських відносинах (1991- 1999 рр.)» та «Китай і Росія в 2000 - 2005 рр.».

Ще однією важливою для нас працею під час нашого дослідження стала робота під редакцією О. Лукіна «Росія і Китай: чотири століття взаємодії. Історія, сучасний стан та перспективи розвитку російсько-китайських відносин» [241]. В роботі розкриваються особливості російсько-китайських відносин з моменту їх виникнення до теперішнього часу. У книзі показано виникнення і розвиток російсько-китайських відносин, дана зважена характеристика найважливіших двосторонніх договорів, оцінюються відмінності в їх трактуванні в російській, китайській і світовій науковій літературі, особливо розглядається складний процес розвитку культурних зв'язків.

Щодо західної історіографії з цього питання, варто згадати роботу Д. Флойда, написану у 1963 році – «Мао проти Хрущова: коротка історія китайсько-радянського конфлікту» [305]. В своїй роботі автор описав відносини двох комуністичних держав в період 1950 по 1963 роки. У першій

частині книги автор вводить хронологію суперечок між СРСР та КНР в заданий період часу. Друга частина книги побудована на історичних документах, на яких базується історія відносин Китаю та СРСР в хронологічному порядку.

Варто згадати також працю Д. Фрідмана «Тіньова холодна війна: китайсько-радянська конкуренція за третій світ» [313], видану в 2015 році, в якій автор спираючись на архівні дослідження з десяти країн світу, включаючи нові матеріали з Росії та Китаю розглядає, як Китай прагнув мобілізувати Азію, Африку та Латинську Америку для захоплення революційної мантиї у Радянського Союзу. Ця новаторська книга є чи не найпершою у висвітленні холодної війни в іншому ключі, а саме через протистояння КНР та СРСР в тіні капіталістично-комуністичного зіткнення.

Також добре розкривають історичні процеси (історія взаємозв'язків та конфліктів між КНР та СРСР/Росією) такі роботи з даної тематики, як: «Китайсько-радянський альянс: міжнародна історія» (О. Джерсільда), «Китайсько-російські відносини в 21 столітті» (Б. Інге, Л. Бобо) [302], «Майбутнє відносин між Китаєм і Росією (Азія в новому тисячолітті)» (Дж. Белакква) [312], «Китай і світ з 1945 року: міжнародна історія» (Ш. Марка) [303], «Від супротивників до партнерів? Китайське та російське військове співробітництво після холодної війни» (М.-Й. Цайя) [318] тощо.

Аналізуючи історіографію присвячену взаємозв'язкам КНР – США, варто зазначити, що в контексті відносин США і Китаю предметом особливого вивчення стала тайванська проблема. Вона знайшла своє відображення в роботах В. Баришнікова [173], А. Волошіної [191], Г. Зінов'єва [215], Д. Капустіна [219], В. Кашина [220], А. Ларіна [238; 239], Є. Міроненкова [244] тощо. Ряд дослідників розглядав окремі сфери політики США щодо КНР. Наприклад, торгово – економічним аспектам співробітництва США та КНР присвячені роботи П. Аксенова [161; 162; 163], М. Котлярова [235], П. Мозіаса [246], А. Парканського [253], В. Самарцева [269], Є. Счисляєвої [280] та ін.

Однією з робіт присвяченій американо-китайським відносинам, є монографія Ю. Галеновича «Рубіж перед стартом: Китайська проблема для Росії і США на порозі XXI століття» [206]. В ній автор детально розглядає взаємодію країн в трикутнику США – КНР – Росія, при цьому більше приділяючи уваги стосункам КНР і США. Говорячи про відносини США і КНР, Галенович підкреслює, що обидві країни дуже зацікавлені у взаємному співробітництві, незважаючи на наявність певних розбіжностей.

Варто згадати також роботу В. Воронцова «Китай і США: 60-70-ті роки» [192] в якій розвиток китайсько-американських відносин розглядається в тісному зв'язку із загальним розвитком антирадянських тенденцій у зовнішній політиці Пекіна. Автор, оцінюючи нормалізацію відносин між КНР і США як подію, що була продиктована об'єктивними потребами часу.

Не можна не згадати ще одну цікаву роботу з даного питання, а саме працю О. Косова «Політика США по відношенню до Китаю в 1993-2000 рр.» [233] в якій автор розглядає еволюцію зовнішньої політики США щодо Китаю в роки президентства Б. Клінтона. О. Косов також аналізує основні чинники і причини відносної успішності китайського вектора зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки в 1993-2000 рр. Особлива увага в роботі звертається на основні рушійні сили зовнішньополітичного курсу Вашингтона, особливо на внутрішньополітичну боротьбу в американському істеблішменті з питань «китайської проблеми». В першу чергу висвітлюються підходи американської адміністрації і конгресу до Китаю. У статті характеризуються політична і військово-політична складові стратегічного курсу Вашингтона щодо КНР, розглядається торгово-економічне та гуманітарне взаємодія, а також кризи і проблеми між двома державами. Підкреслюється, що зовнішня політика Сполучених Штатів в 1990-і рр. досить ефективно поєднувала в собі елементи залучення Китаю в світові справи і одночасно його стримування у військовій сфері. Робиться висновок про відносну успішність зовнішньої політики США на китайському напрямку в розглянутий період.

Яскравою роботою в західній літературі з цього питання є праця американського політолога польського походження З. Бжезінського «Велика шахівниця» [175]. Автор роботи не дуже оптимістичний в оцінці перспектив американо-китайського співробітництва. Уже сама назва глави, присвяченій Китаю, «Не світова, але регіональна держава» видає головний постулат Бжезінського – ідею про те, що, країна не в змозі претендувати подібно США на роль наддержави. Єдине, що залишається КНР – бути регіональною державою, яка буде корисна для Сполучених Штатів. Характерною рисою робіт Бжезінського є протиставлення КНР Росії при одночасній спробі штучно мінімізувати американо-китайські суперечності.

З. Бжезінський досить критичний по відношенню до китайського курсу адміністрації Клінтона. Її зусилля, направлені, як пише автор, на «поширення демократичної системи у всьому світі», разом з тим, на думку Бжезінського, відсунули на другий план «збереження стабільності в світі і навіть розвиток практично доцільних відносин з деякими країнами (на жаль, «недемократичними»), наприклад, з Китаєм». А це, на думку Бжезінського, «як і раніше має велике значення» для США.

Робота Г. Кіссинджер, хоча він і не є істориком, а дипломатом та експертом з міжнародних відносин, незмінно приділяє значну увагу китайській складовій зовнішньої політики США. В своїй роботі «Чи потрібна Америці зовнішня політика?», що вийшла в світ в 2001 році, Г. Кіссинджер постфактум аналізує китайську політику адміністрації Клінтона, порівнюючи її зі своїми уявленнями про інтереси США.

Варто згадати працю Дж. Гарвера «Зовнішні відносини КНР» [315] в якій автор досліджує зовнішні відносини Китаю з точки зору п'яти широких взаємопов'язаних аспектів, а не хронологічно (історія, зовнішні відносини, революційні події, економіка, національна безпека). В даній роботі історик досліджує китайську зовнішню політику з 1949 року до теперішнього часу, особливо акцентуючи увагу на зовнішньополітичних зв'язках США та КНР. Дослідник висвітлює історичний вплив на зовнішні відносини Китаю; її

відносини з наддержавами; революційній події в Китаї; економічні відносини країни та особливості національної безпеки.

Ще однією цікавою роботою Дж. Гарвера є «Квест Китаю: історія зовнішніх зв'язків КНР» [314] в якій автор написав, напевно, найповнішу, найсучасну та найвиважену історію зовнішніх відносини КНР. У роботі зроблено акцент на змісті зовнішніх відносин Китаю, а не про сам процес їх складання та протікання. Основне аналітичне твердження Гарвера полягає в тому, що китайська зовнішня політика завжди керувалася постійними потребами лідерів Комуністичної партії Китаю (КПК): підтвердження легітимності режиму КПК, отримання підтримки у зовнішній політиці в перші роки існування КПК (дані потреби існували у лідерів КПК на чолі з Мао Цзедуном; орієнтація на СРСР); вирішення економічної кризи в країні, покращення стосунків із сусідами, що було конче необхідним для стабільного розвитку країни, який був можливим лише в мирній обстановці (дана політика була характерна для політики Ден Сяопіна; орієнтована на США). Автор також зачіпає політику сучасного лідера Китаю – Сі Цзіньпіна, орієнтовану на досягнення «Китайської мрії».

Варто підкреслити, що робота спирається на мемуари китайських лідерів та дипломатів, у тому числі мемуари написані кількома міністрами закордонних справ КНР. Саме тому дана робота була для нас дуже корисною для розуміння внутрішніх мотивів зовнішньої політики КНР у досліджуваній нами період.

Говорячи про третю групу історичних робіт, то варто зазначити, що початковий період становлення зв'язків КНР з країнами Африки (50 – 80-х рр. ХХ ст.) знайшов відображення в роботах радянських китаєзнавців М. Андрєєва [165], В. Богословського [178] та М. Фомичової [292]. На стиль та дослідницьку методологію робіт цього періоду значний вплив чинила ситуація ідеологічного та політичного конфлікту між КНР і СРСР. Однак, незважаючи на відому однобічність у висвітленні і трактуванні зовнішньої політики Китаю, в них міститься чимало фактологічного матеріалу.

Питання взаємини Китаю і Африки на різних етапах їх розвитку розглядаються в ряді робіт визнаного африканіста Т. Дейч. У виданій в 2008 році праці «Африка в стратегії Китаю» [209] Т. Дейч аналізує роль африканських країн в глобальній міжнародній політичній і економічній стратегії Китаю XXI століття і наслідки цієї стратегії для африканських країн, розкриває багато аспектів китайсько-африканських відносин.

У монографії С. Лівішина «Глобалізація і китайсько-африканський діалог» [240], виданої в 2002 році, дається аналіз політико-економічних відносин КНР з країнами Африки з середини 50-х рр. XX століття до початку XXI століття через призму глобалізаційних тенденцій.

У 2008 році вийшла монографія Л. Пономаренко та В. Титова «Китай – Африка – Росія: феномен світової політики XXI століття» [260], в якій автори досліджують розвиток зовнішньополітичної стратегії Китаю щодо країн Африки в результаті внутрішніх процесів в країні і змін на міжнародній арені.

Варто зазначити, що проблема відносин КНР та країн Африки достатньо довго представляла собою сферу компетенції виключно партійно-державного керівництва КНР. Тому довгий час в китайській історіографії не з'являлося авторських чи колективних наукових робіт, присвячених даній темі. Можна було знайти тільки статті в наукових і політичних періодичних виданнях Китаю, як правило, тенденційні.

З часом почали з'явитися роботи китайських дослідників з проблеми китайсько-африканських зв'язків. Серед них виділяються книга Л. Цзянь Бо «Інтеграція Африки і китайсько-африканські відносини» [330], в якій відносини Китаю з країнами африканського континенту розглядаються через призму світових глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Крім того, в Китаї видано багато робіт про зовнішньополітичну стратегію КНР, принципах її взаємин із зовнішнім світом і, зокрема, з африканськими країнами, про концептуальні питання китайської дипломатії.

Велике значення також мають періодичні видання КНР, які приділяють велику увагу китайсько-африканським відносинам, систематично публікуються статті, присвячені різним аспектам цих відносин. Так наприклад, Інститут Західної Азії та Африки Академії суспільних наук КНР видає щомісячний спеціалізований журнал «世界知识» (Західна Азія і Африка) [327], в якому регулярно публікуються статті китайських африканістів про різні аспекти китайсько-африканських відносин. Подібні публікації є також в таких академічних виданнях КНР, як «国际问题杂志» (Міжнародні проблеми) [329], «世界经济与政治杂志» (Світова економіка і політика) [328], а також в суспільно-політичних журналах «世界知识» (Знання про світ) [326]тощо.

Варто зазначити, що зростає інтерес до міжнародних проблем континенту і в самій Африці, в першу чергу, в ПАР. Виходять у світ роботи африканських дослідників, присвячені зовнішній політиці африканських країн. Процесам зародження в Африці нової зовнішньої політики, здатної протистояти викликам глобалізації, присвячена, наприклад, колективна монографія під редакцією К. Адара і Р. Аджулу [321]. Дослідженню проблем африканської зовнішньої політики займаються Південно-африканський інститут міжнародних відносин (ЗАІА) (Йоганнесбург, ПАР), Інститут Африки (Преторія), Інститут глобального діалогу (Мідранд, ПАР), Університет Вітватерсранда та інші.

Західна література з китайсько-африканських відносин в період 50-70 рр. розглядає політику КНР в Африці в основному через призму радянсько-китайських розбіжностей. Західні дослідники роблять висновки про те, що основним мотивом активності КНР на континенті було прагнення знайти ідеологічних і політичних союзників в боротьбі за «світову революцію».

У 80-90 рр. ХХ століття західні політологи практично не розглядали на рівні окремих монографій африканський напрям китайської зовнішньої

політики. Африканський вектор зовнішньої політики Китаю висвітлювався лише в контексті аналізу зовнішньополітичної стратегії КНР на рівні тематичних статей в пресі або як ілюстрацію окремих аспектів китайської дипломатії.

Велика кількість публікацій на тему китайської політики в Африці належить професору Школи міжнародних відносин Університету Сент-Ендрюс (Шотландія) Я. Тейлору. Його книга «Нова роль Китаю в Африці» [311] побудована на інтерв'ю та архівних матеріалах, зібраних в Ботсвані, Кабо Верде, Еритреї, Ефіопії та інших Африканських країнах. Автор, за його словами, намагався дати збалансовану оцінку китайської політики і її наслідків для Африки.

Китайській політиці в Африці приділяє увагу також К. Олден з Лондонської школи економіки і політичних наук. Олден – один з редакторів книги «Китай повертається в Африку» [304], до якої увійшли статті африканських, європейських, китайських і американських учасників Кембриджської конференції 2006 року. В передмові її укладач підкреслює важливість китайсько-африканських відносин як «показника динаміки зовнішньої політики країн континенту після закінчення холодної війни».

Великий науковий інтерес представляють праці Д. Бротігема, професора Американського університету і лауреата ряду міжнародних премій за дослідження в галузі економічних проблем країн, що розвиваються. Одна із книг автора – «Дар дракона: реальна історія Китаю в Африці» [307], заснована на тридцятирічному досвіді перебування автора в Китаї й Африці та інтерв'ю, взятих автором в африканських країнах, Китаї, Європі та США. Бротігем дивиться на політику Китаю в Африці без упередженості, прагнучи дати, по можливості, об'єктивну картину китайсько-африканських відносин.

Якщо говорити про відносини Китаю та Індії, то варто зазначити, що найбільш вагомими роботами, в яких висвітлено китайсько-індійські відносини і територіально-прикордонну суперечку між двома країнами, є праці А. Педина [255; 256], Т. Шаумян [295-298] та Є. Степанова [279] тощо.

Велику цінність представляє книга Є. Бажанова «Китай і зовнішній світ» [170]. Автор книги доказово і з глибоким знанням предмета показує, як протягом 40-річної історії КНР під впливом різних зовнішніх і внутрішніх факторів формувався, зазнаючи часом значних змін, зовнішньополітичний курс КНР. Особлива увага приділяється аналізу відносин Китаю з країнами, що розвиваються, в тому числі відносин з Індією в 1980-і роки, позиції Пекіна з актуальних міжнародних проблем.

Особливо слід відзначити цікаві роботи китайських авторів, а саме: «Розвиток Індії та її зовнішньої стратегії» С. Шихая [332], «Тибет: слабе ребро Китаю в 21 столітті» В. Лісюна [325], «Увага на Індію: становлення держави» М. Цзяли тощо. Велика кількість робіт, присвячених двостороннім відносинам між Китаєм і Індією, було підготовлено Інститутом вивчення Південної Азії при Китайській академії суспільних наук та Інститутом вивчення Південної Азії при Сичуаньському університеті.

На Заході також з'явилася велика кількість статей та дослідженні з питань відносин між Китаєм та Індією та їх прикордонного конфлікту. Варто відзначити книгу Н. Максвела «Війна Індії проти Китаю» [319], опубліковану в 1971 року. Відповідальність за збройний конфлікт 1962 р. автор покладає на керівництво Індії і особисто на Дж. Неру, які дотримувалися безкомпромісної позиції з територіального питання.

Велику цінність для розуміння складності і неоднозначності прикордонного питання мають також дослідження історії регіону Ладакх (Західний сектор китайсько-індійського кордону). Такими дослідженнями займалися британські вчені М. Фішер, Л. Роуз та Р. Хаттенбек. Їх спільна монографія «Гімалайський театр військових дій: китайсько-індійське суперництво в Ладакх» [317] стала хрестоматійною для дослідників даного регіону і китайсько-індійських відносин. Робота демонструє, що за територію Ладакх протягом не одного століття йшла запекла боротьба між різними силами і державами і китайсько-індійський конфлікт в даному контексті розглядається як продовження цієї боротьби. В своїй роботі науковці роблять

акцент на стратегічному значенні Ладакха, а також наявності, в зв'язку з цим, об'єктивної зацікавленості китайської сторони в закріпленні даного регіону за собою з метою забезпечення безпеки в Тибеті.

Щодо відносин КНР з країнами Латинської Америки, то варто зазначити, що фундаментальною працею з цього питання є робота О.Сафронової «КНР – країни, що розвиваються: історія та концептуальна база зв'язку (1949-2013 рр.)» [269]. У роботі дана характеристика зовнішньої політики КНР по відношенню до країн Африки та Латинської Америки. Розкрито історичну генезу розвитку відносин між країнами, окреслено особливості політики урядів зазначених країн, основні конфлікти та способи їх вирішення з 1949 по 2013 роки.

Якщо переходити до четвертої групи історіографічних досліджень, то варто виокремити фундаментальну працю «Історія Китаю з стародавніх часів і до початку XXI століття» в 10 томах. Але для нашої роботи особливо цікавий був її 9 том, який охоплює 1976-2009 рр. [188], адже він присвячений безпосередньо новітній історії Китаю – КНР. Над цією книгою працювала ціла плеяда істориків-китаїстів під керівництвом А. Виноградова. Дев'ятий та десятий томи «Історії Китаю з стародавніх часів і до початку XXI століття» присвячені останньому (новітньому) періоду історії КНР. Дана наукова праця охоплює внутрішню політику, право, державний лад, економіку, міжнародні відносини і культуру КНР. Детально розглядаються еволюція ідеології КПК, формування економічного, зовнішньополітичного курсу та побудова соціалістичної товарної, а потім ринкової економіки; створення нових політичних механізмів, партійне будівництво та відносини КНР з провідними світовими державами.

Вагомий внесок у вивчення даної проблематики вніс наш співвітчизник, синолог, працівник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України В. Седнев. У своїх роботах («Ден Сяопін і проблема формування нової зовнішньополітичної доктрини КНР» [270], «Еволюція зовнішньополітичних концепцій КНР від теорії «трьох

світів» до теорії «багатополярного світу» [271], «Чи здійсниться «китайська мрія»?» [272]) В. Седнев активно вивчає економічний та політичний феномен Китаю. Особливо цікавою для нас була робота «Ден Сяопін і проблема формування нової зовнішньополітичної доктрини КНР». Саме в ній автор порівнює політику Ден Сяопіна і Мао Цзедуна, а також виокремлює головні положення політичної філософії першого.

Також зазначеній тематиці присвячені праці нашого відомого співвітчизника В. Кіктенка, завідувача відділу Далекого Сходу Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України та президента Української асоціації китаєзнавців. Так, у роботі «Китай у сучасному світі : мирне піднесення, відродження нації та “м’яка сила”» [225], синолог акцентує увагу на тому, що у КНР протягом періоду реформ велике значення відіграла ідеологія, «революційний дух», пропаганда. Автор наголошує на взаємозв’язку соціалізму з китайською специфікою та конфуціанства, ідеалом якого є «сяо кан» суспільство середнього достатку та досліджує феномен соціалізму з кит. специфікою. На думку В. Кіктенко, модернізація і революція Мао Цзедуна – це пошуки перевернення капіталістичної моделі розвитку, а економічні реформи Ден Сяопіна – переоцінка маоїзму, побудована на основі «чотирьох модернізацій» (с/г, промисловість, наука і технології, армія і ВПК) з елементами західної економічної моделі.

В. Кіктенко написав також ряд наукових робіт, які допомогли нам зрозуміти філософські засади зовнішньої політики держави серед них: «До визначення категорії первісної сутності Піднебесної» [224], «Конфуціанство та/або комунізм: перспективи політичного розвитку Китаю» [228], «Теорія «мирного підйому/розвитку Китаю» [226] в політичному та науковому дискурсі», «Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ» [223] тощо.

Під час ознайомлення з біографією Ден Сяопіна нам дуже допомогла монографія О. Панцова «Ден Сяопін» [252]. Автору книги вдалося передати характер китайського реформатора через призму зіставлень з іншими діячами

Комуністичної партії Китаю, перш за все – з Мао Цзедунем. У певному сенсі Мао Цзедун і Ден Сяопін постають на сторінках книги Панцова як дві альтернативи двох протилежних начал – стихійного месіанськи-революційного в образі Мао і раціонального, розсудливого і економічно-детермінованого прагматика – Дена.

Також чимало сторінок автор присвятив проблемам відносин СРСР і КНР, спочатку на рівні комуністичних партій, а потім і двох держав. Той факт, що Панцов багато років присвятив вивченню російсько-китайських відносин, а також взаємовідносин китайських комуністів з Комінтерном і зарубіжними комуністичними партіями, дозволив йому написати роботу, через яку червоною ниткою проходять зіставлення соціально-економічних та політичних процесів, що проходили в КНР і СРСР.

Ми не могли не виокремити ще одну важливу для нашої роботи книгу – «Як Китай став капіталістичним» Р. Коуза [322], в якій тісно переплетені історія та економіка Китаю. Ця нова книга розповідає історію КНР, яка виникла з «тіні голови Мао», щоб стати капіталістичною наддержавою та прикладом успіху глобалізації.

Початок книги присвячений важливим аспектам життя Мао Цзедуна, включаючи його спочатку переможну «червону» революцію після Другої світової війни, надзвичайні гуманітарні та політичні катастрофи, спричинені його політикою («Великий стрибок» та «Культурна революція»), аж до політичного вакууму, створеного його смертю в 1976 році.

Після 1976 р. Р. Коуз продовжує книгу, акцентуючи увагу на іншому політичному діячі – Ден Сяопіні та його економічних та політичних реформах, розпочатих у 1978 р., які, безумовно, були успішними та забезпечили перезавантаження китайської економіки та зовнішньополітичних зав'язків.

Таким чином, варто зазначити, що, хоча в даній роботі нами використано широкий спектр досліджень, пов'язаних з досліджуваною темою, спостерігається цікава закономірність. Величезне зростання в останні десятиліття обсягів інформації про КНР, її реформи, так само як і не менш

динамічне збільшення професійного і популярного попиту на неї, не призвели до формування цілісної і внутрішньо несуперечливої картини того, як і в якому напрямку рухається сучасний Китай та на яких зовнішньополітичних засадах була збудована КНР.

У вітчизняному китаєзнавстві справи йдуть особливо непросто, адже українське китаєзнавство й донині намагається відновитися після репресій та панування радянської ідеології, кадровий склад українських синологів й донині залишається невеликим (В.Кіктенко, В. Седнев тощо). Якщо говорити про інші держави, що входили до складу колишнього СРСР, а особливо про Російську Федерацію, то варто підкреслити, що ідеологічне і світоглядне спадщина радянського періоду, а також гостро пережита драма розпаду СРСР і труднощі пострадянських реформ постійно підштовхують багатьох дослідників до вільної або мимовільної апологетики «китайського шляху».

Втім, і у наших західних колег, не дивлячись на більш ґрунтовний науково-методологічний фундамент і значні матеріальні можливості, іноді «пазл» сучасного Китаю не складається. Звідси періодично лунають з вуст відомих американських і західноєвропейських синологів визнання про «стан невизначеності», в якому перебуває сучасне китаєзнавство.

Саме тому, відштовхуючись від вже існуючих опублікованих історичних праць, ми спробуємо систематизувати інформацію та дати визначення щодо зміни пріоритетів у зовнішній політиці КНР з сер. ХХ – поч. ХХІ століття. Використаний нами масив наукових робіт, на нашу думку, дає змогу максимально об'єктивно розглянути поставлену проблему, вивчивши її соціальний, політичний, а в першу чергу – історичний аспекти.

Огляд джерельної бази дослідження

З метою вивчення процесу змін у зовнішній політиці КНР з середини ХХ – початку ХХІ століття, нами було проаналізовано вагому кількість джерел, що торкаються зазначеної теми. Всі джерела, якими ми користувалися під час написання нашої наукової роботи знаходиться у

вільному доступі в мережі Інтернет, що значно полегшело нашу роботу. Китайські, російські, англійські, американські та інші іноземні веб-сайти надають безкоштовний доступ для дослідників, які займаються вивченням зовнішньої політики КНР, її міжнародних угод та договорів, що у значній мірі сприяє дослідженню в рамках цієї тематики.

Усі джерела були класифіковані нами за походженням та видовою ознакою. Саме тому джерельну базу дослідження можна умовно об'єднати в **п'ять груп.**

До першої групи ми віднесли тексти міжнародних договорів заключених КНР з іншими країнами на окремих етапах розвитку зовнішньої політики республіки. Джерела першої групи відображають динаміку змін зовнішньополітичних пріоритетів КНР в різний проміжок часу, що дозволяє співставляти та взаємовоп'язувати історію країни та її міжнародні відносини у хронологічній послідовності, щоб краще розуміти пріоритети Китаю, а саме чому одна країна у даний проміжок часу була партнером та союзником, а інша – навпаки, із союзника перетворилася на конкурента чи у сперника. Така робота із зазначеною групою джерел дозволяє в подальшому аналізувати результати співпраці або суперництва.

Так, дана група джерел включає в себе Білу книгу: китайсько-африканської торгово-економічної співпраці (2010 р.) [1]. У зазначеному джерелі наголошується, що Китай шляхом підрядів на будівництво, інвестиційного співробітництва і розширення фінансування надає істотну допомогу Африці в зведенні житла, автошляхів, мостів, залізниць, аеропортів, портів, лікарень, об'єктів телекомунікації та електропостачання, водопровідної та каналізаційної мережі тощо, що дозволить Африці значно покращити свій економічний розвиток. Паралельно з цим китайський уряд надає Африці значні пільгові кредити. У документі також наголошується, що китайські підприємства в Африці беруть активну участь у місцевій благодійній діяльності, що завоювало позитивну оцінку урядів і народів

африканських країн. Завдяки цьому договору Китайська Народна Республіка отримує вірного союзника на зовнішньополітичній арені.

Або інше джерело з даної групи – збірка російсько-китайських договорів. 1949–1999 років [68]. Яка дозволяє прослідкувати генезу встановлення стосунків КНР та СРСР, а в подальшому їх зміну та трансформацію у відносини між Китаєм та Росією.

До даної групи джерел варто віднести Декларацію про створення Шанхайської організації співпраці [18], за якою Республіка Казахстан, Китайська Народна Республіка, Киргизька Республіка, Російська Федерація, Республіка Таджикистан та Республіка Узбекистан створюють Шанхайську організацію співробітництва. Джерело містить у собі коротку історію співпраці між країнами, а також цілі організації, а саме: посилення між державами-учасницями взаємної довіри, дружби та добросусідства; покращення ефективного співробітництва між ними в політичній, торговельно-економічній, науково-технічній, культурній, освітянській, енергетичній, транспортній, екологічній та інших областях тощо. В Декларації також зазначається, Шанхайська організація співробітництва не є союзом, спрямованим проти інших держав і регіонів, дотримується принципу відкритості. Зазначається, що до складу країн-учасниць може долучитися будь-яка охоча країна, яка буде розділяти спільні цілі та завдання. Подібні джерела яскраво демонструють взаємовідносини між країнами та безпосередньо КНР – країною нашого наукового дослідження.

Можна також згадати ще одне джерело, яким ми користувалися під час написання магістерської роботи – договір про Китайсько-Африканське економічне та торговельне співробітництво [92]. В договорі зазначається про сприяння сталому розвитку торгівлі між країнами, підвищення рівня співпраці в галузі інвестицій та фінансування, посилення співробітництва в галузі сільського господарства та продовольчої безпеки, підтримка африканського будівництва інфраструктури тощо.

Аналогічного формату є договір між Китаєм та Індією, в якому підіймаються питання торгівлі та взаємозв'язків між Тибетським регіоном Китаю та Індією тощо.

Таким чином, дана група джерел допомагає проаналізувати та дослідити відносини КНР з іншими країнами світу, їх напрямом, основні мотиви.

До другої групи ми віднесли джерела особового походження (мемуари, інтерв'ю, тексти публічних виступів політичних діячів КНР та країн з якими республіка мала дипломатичні відносини тощо). З метою всебічного вивчення предмету дослідження в дану групу були включені як джерела китайського походження, так і іноземного.

Як приклад, можна навести інтерв'ю Ден Сяопіна американським та китайським журналістам, які дають можливість отримати інформацію «з перших вуст», китайський політичний діяч в своїх інтерв'ю зрозумілою мовою намагається пояснити головні аспекти реформ, як внутрішніх, так і зовнішніх, його власне бачення. Окрім інтерв'ю для нас також важливі й офіційні промови Ден Сяопіна [21]. У своїх пошуках ми звернулися до збірника промов китайського діяча під назвою «Ден Сяопін. Основні питання сучасного Китаю» (під редакцією О. Нікольського), виданого у Москві в 1988 році. В збірку увійшли промови та бесіди Ден Сяопіна за період з вересня 1982 по червень 1987 рр [22].

Цікавими для дослідження нашої теми також виявилися мемуари таких політичних діячів, як М. Горбачова [15-17; 43], Л. Брежнєва [42], Р. Ніксона [65] тощо. В цих мемуарах, політичні діячі згадують особливості зовнішніх відносин між країнами, специфіку заключення договорів, особливості закордонних поїздок політиків тощо.

Також варто згадати виступи та деякі інтерв'ю політичних діячів, які також проливають світло на особливості зовнішньої політики зазначеного періоду. До них можна віднести виступи Сі Цзіньпіня на Генеральній асамблеї ООН [12], Ху Цзіньтао на зустрічі Постійного Комітету ЦК КПК 17-

го скликання з китайськими і зарубіжними кореспондентами [13], інтерв'ю заступника Міністра закордонних справ Росії І. Моргулова [25] китайському інформгентству «Сінхуа», інтерв'ю Міністра закордонних справ Росії С. Лаврова китайській газеті «Кедзі Жибао» [26] тощо.

До третьої групи джерел були віднесені урядові документи та законодавчі акти. Під час аналізу даної групи джерел ми мали змогу проаналізувати внутрішньополітичний розвиток держави, що дозволило зрозуміти дії КНР на світовій арені, її пріоритети тощо.

Велике значення у цій групі джерел відіграє Конституція КНР [41], яка була прийнята на 5-ій сесії Всекитайських зборів народних представників п'ятого скликання 4 грудня 1982 року, поправки до її тексту вносилися тим же органом на щорічних сесіях в 1988, 1993 і 1999 рр. Конституція Китаю 1982 року діє й донині та є у вільному доступі в мережі Інтернет.

До третьої групи джерел ми також віднесли звіти про роботу Державної ради Народної Республіки та доповіді про роботу уряду Державної ради КНР з 1954 по 2018 рр [109-159]. Цей перелік документів несе у собі дуже важливу інформативну базу, завдяки йому можна прослідкувати зміни в економічному, соціальному, в найголовніше – політичному житті країни. Так, наприклад, у доповіді про роботу Державної ради Китайської Народної Республіки за 1954 рік [109], серед інших суто внутрішніх питань країни, мова йде про зовнішньополітичні непорозуміння КНР і США; за 1955 [110] – про відносини між Радянським Союзом і народними демократичними країнами; за 1957[112] – про допомогу та економічні пільги КНР від СРСР; за 1964 [116] – про США та Тайванське питання; за 1975 [117] – про зовнішньополітичні відносини з країнами Азії, Африки, Латинської Америки, Північної Кореї, а також В'єтнаму, Камбоджі, Лаосу, Палестини та США. Ці доповіді Державної ради КНР, як вже зазначалося, датуються від 1954 року і до нашого часу є цінним джерелом, яке допомагає прослідкувати зміни у зовнішній політиці КНР у зазначений проміжок часу.

До четвертої групи ми віднесли публіцистику, яка стосується зовнішньої політики Китайської Народної Республіки в період з 1949 по 2018 роки. Серед періодичної преса, що виходила у зазначений проміжок часу та стосувалася зовнішньої політики КНР, можна підкреслити такі видання, як газета «Женьмінъ жибао» (кит. 人民日报, дослівно: «Народна щоденна газета») [108], її російськомовний аналог з однойменною назвою, займається тим, що дослівно публікує новини китайської газети в російськомовному перекладі, також газети «Xinhua», China Daily, China.org.cn тощо. Варто зазначити, що вся періодична преса знаходиться у вільному доступі в мережі Інтернет, що значно полегшало нашу роботу під час написання дипломної роботи.

До п'ятої групи джерел ми віднесли фото- (містяться в додатках до нашої роботи) та відеоматеріали [2; 20; 47; 59], які дають змогу прослідкувати за історичними подіями в реальному часі. Дана група джерел може стати у нагоді для подальшого дослідження особливостей зовнішньої політики КНР в певні проміжки часу, під час створення політичного портрету історичного діяча тощо. Для нас ця група джерел дозволила прослідкувати «атмосферу», яка панувала під час дипломатичних візитів, зустрічей та підписання договорів між КНР та іншими країнами світу.

Таким чином, в даній роботі нами було залучено максимально широкий спектр історичних джерел та наукової літератури, які містять пряму чи опосередковану інформацію, що стосується зародження, розвитку та зміни пріоритетів в зовнішній політиці Китайської Народної Республіки в період від 1949 по 2018 роки. Результати аналізу інформаційного потенціалу опрацьованих документів та наукової літератури свідчать про високий ступінь затребуваності тематики в середовищі наукової спільноти.

1.2. Методолгічні засади

Перш за все в нашій роботі ми намагалися дотримуватися трьох основних загальнонаукових принципів дослідження: **історизму, об'єктивності та системності**. У дипломній роботі ми хотіли бути максимально **об'єктивними**, мислити незаангажовано та максимально критично, щоб наше сучасне бачення подій не заважало розумінню вчинків сучасників тих подій та безпосередньо ключових фігур зовнішньої політики КНР – Мао Цзедуна, Ден Сяопіна та Сі Цзіньпіна. Принцип об'єктивності вимагає спиратися на повну сукупність джерел та їхньої інтерпретації. Адже саме від відбору матеріалу, аналізу та його інтерпретації залежить об'єктивність дослідження.

Принцип історизму передбачає розгляд предмету дослідження в генетичному вивченні структурних компонентів, що розгортається з плином часу. Дослідження охоплює зовнішню політику КНР (1949-2018 року) враховуючи всі фази зміни від самого їх зародження до сучасного розвитку. Тобто предмет нашого магістерського дослідження був розглянутий в контексті його історичного розвитку.

Принцип системності полягає в дослідженні зміни пріоритетів зовнішньої політики КНР в 1949-2018 років. Було враховано політичні, економічні, соціальні та культурні чинники розвитку країни. Досліджено особливості зовнішньополітичного розвитку країни, як частини загальносвітової геополітичної системи.

У даній роботі нами було використано низку загальнонаукових та спеціально історичних методів дослідження.

Описовий (нарративний) метод є одним з найважливіших у нашому дослідженні, адже, з огляду на не досить широкий, але «подієво насичений» хронологічний період (1949-2018 рр.), нам необхідно виокремити і описати ключові етапи процесу становлення та розвитку зовнішньої політики Китайської Народної Республіки з метою формування цілісного уявлення про предмет дослідження.

Метод аналізу та синтезу був застосований нами під час спостереження за тенденцією змін в політиці та законодавстві КНР в зазначений в дослідженні період часу, а також у комплексному дослідженні історичних джерел. Саме завдяки джерелам ми можемо отримати інформацію стосовно зовнішньої політики КНР з іншими країнами світу (через аналіз текстів міжнародних договорів, інтерв'ю та промов політичних діячів, що проливає світло на особливості зовнішньополітичного становища Китаю в світі в зазначений проміжок часу). Таким чином, зовнішньополітичні відносини КНР ми можемо дослідити крізь призму міжнародних угод, політичних візитів чи конфліктів.

Варто згадати **евристичний метод**, який був використаний під час пошуку та відбору необхідного науково-спеціалізованого комплексу джерел та наукових праць з зазначеної теми.

Практично застосовуючи **системний метод** ми розглядали предмет дослідження як сукупність взаємопов'язаних ланок – дипломатичні відносини КНР з СРСР/Росією, США, країнами Латинської Америки тощо, які утворюють нову якість-систему – зовнішню політику Китаю. Існування даної системи можливе за наявності кількох ланок, оскільки зовнішньополітичні відносини – сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних та інших зав'язків між державами.

Ми також не змогли обійтися без використання спеціально-наукових методів дослідження, серед них: **історико-генетичний метод**, який допоміг нам розглянути й осмислити динаміку змін зовнішньополітичних пріоритетів Китайської Народної Республіки, а також розкрити послідовну систему змін в законодавстві та політиці КНР кінцевою ціллю якої є «відродження» колишньої величі Китаю; **біографічний метод**, був використаний з метою вивчення окремих етапів політичної кар'єри постатей, які безпосередньо впливали на зміни зовнішньополітичних пріоритетів Китаю. Дослідження політичної кар'єри історичних діячів КНР дозволило зрозуміти і пояснити їх дії щодо становлення векторів зовнішньої політики КНР. Варто зазначити і

хронологічний метод, адже зовнішньополітичні пріоритети Китаю розглядалися нами на конкретних історичних етапах розвитку республіки. Застосування хронологічного методу значно полегшує роботу з джерелами, допомагає сформувати цілісну картину історичного процесу. **Історико-порівняльний метод**, який базується на ключових принципах компаративістики, без яких не проводиться майже жодне наукове історичне дослідження, допоміг нам під час порівнянні зовнішньополітичних пріоритетів встановлених в залежності від: хронологічного періоду, керівника держави, політичної ситуації на міжнародній арені, економіко-політичної ситуації в країні в зазначений період часу. Ширше цей метод був застосований під час порівняння змін у зовнішній політиці КНР в періоди правління Мао Цзедуна, Ден Сяопіна та Сі Цзіньпіня а також під час порівняння радянського та китайського зовнішньополітичних векторів. **Метод синхронного аналізу** ми застосували для дослідження зовнішньополітичних пріоритетів країн-партнерів Китайської Народної Республіки в зазначений хронологічний проміжок часу. Оскільки ХХ-ХХІ століття характеризується динамікою зовнішньополітичних відносин, відбувається досить часта зміна пріоритетів країн-гравців на міжнародній арені. Саме тому варто паралельно розглядати зовнішньополітичні пріоритети країн-партнерів КНР.

Ретроспективний метод був для нас актуальним, коли ми оцінювали історичне значення діяльності Мао Цзедуна, Ден Сяопіна та Сі Цзіньпіня для зміни зовнішньополітичних пріоритетів країни.

Комплексне та ефективне застосування вищевказаних наукових принципів та методів дало нам змогу розкрити ключові закономірності зміни зовнішньополітичного курсу Китайської Народної республіки в межах окресленого хронологічного періоду, а також вирішити поставлені перед нами дослідницькі завдання.

РОЗДІЛ 2.

ГЕНЕЗА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КНР

2.1. Специфіка та ключові тенденції побудови векторів зовнішньої політики КНР

Основи державності та політичної традиції в Китайській Народній Республіці склалися досить давно. Найважливіші її категорії описані ще великим китайським істориком Сима Цянем (145-86 рр. до н.е.) в його «Історії». Аналізуючи форми правління можновладних будинків, що правили в стародавньому Китаї, в своїй праці він говорить про три принципи – чжун, цзин і вень, згідно яким в історичному контексті «Царство Ся (夏國) в правлінні спиралося на чжун (直) – людську природну прямодушність; царство Ін (陰國) – на цзин (敬), закладений в людині інстинкт шанування; а царство Чжоу (周國) – на вень (文) – культуру» [185, 56].

Для Китаю як яскравого представника Східної цивілізації, політична культура грала і продовжує грати важливу роль в діяльності інститутів політичної влади і соціально-економічному розвитку суспільства в цілому. На розвиток політичної культури Китаю вплинуло багато доктрин і релігійних вірувань таких як конфуціанство, даосизм, легізм, буддизм тощо [188, 73-74].

Не менш важливою особливістю для китайської політичної культури є той факт, що протягом тисяч років країна внаслідок географічного положення розвивалася до певного ступеня автономно від інших центрів світової цивілізації. Така ізоляція не могла не вплинути і на ставлення китайців до політичної ролі і місця своєї країни. Китай стали розглядати як політичний і економічний центр світу – серединне царство (це також знайшло відображення і у самоназві країни «中国» (Zhōngguó), що дослівно означає «серединна земля») [224, 48-49].

Основоположні принципи конфуціанства, спроектовані на систему взаємовідносин Китаю із зовнішнім світом, породили китаєцентризм, для

якого характерні «вертикальні зв'язки» в міжнародних відносинах – від вищого до нижчого. В їх створенні головну роль зіграла конфуціанська концепція патерналізму, ієрархії відносин в родині, в громаді і в стосунках між державами. Ця імперська ідеологія поступово породила особливий світопорядок, в рамках якого співіснували Китай і його сусіди.

Незважаючи на деяку ізоляцію, китайська політична культура успішно розвивалася і продовжувала прогресувати, навіть випереджаючи в чомусь Західну. Імперський період історії Китаю істотно вплинув на зміцнення вище описаних уявлень китайців, що в подальшому стало потужним інструментом ідейно-політичного впливу на суспільство в умовах тривалого існування в Китаї жорсткої централізованої імператорської влади [291, 176-184].

Практично імперська ідеологія і заснована на ній система «Великого Китаю» проіснувала до середини ХІХ століття, коли вторгнення європейців зруйнували традиційну систему відносин з сусідами [257, 144-152].

Нові лідери вже комуністичного Китаю, в 1949 році Мао Цзедун і його соратники, уявили себе спадкоємцями давньої традиції та ототожнили себе з китайським народом і його цивілізацією. Цей принцип і ця ідеологія залишаються визначальними і у зовнішній політиці КНР. «У відносинах з сусідніми державами Китай явив себе правонаступником традиційного імперського курсу» [186, 124-130].

Наступність зовнішньої і внутрішньої політики в різні історичні періоди в новітній історії офіційно визнається в КНР. Так, Ху Цзіньтао (Генеральний секретар ЦК Комуністичної партії Китаю від 15 листопада 2002 до 15 листопада 2012 року) в доповіді XVII з'їзду КПК (жовтень 2007 року) підкреслив, що сучасний розвиток КНР здійснюється «на основі того, що керівний колектив ЦК першого покоління, ядром якого був Мао Цзедун, привів партію і народи країни до створення Нового Китаю, до великих успіхів у справі соціалістичної революції і будівництва, а також накопичив цінний досвід в процесі опрацювання законів будівництва соціалізму. Велику справу реформ і відкритості розпочато керівним колективом ЦК другого

покоління, ядром якого був Ден Сяопін. Цю справу було успадковано та успішно просунуто в XXI століття партією і народом країни під керівництвом керівного колективу ЦК третього покоління, ядром якого став Цзян Цземінь» [13].

«Китайську специфіку» можна простежити в політиці, що здійснювалася різними керівниками КНР. Наприклад, хоча перший етап зовнішньої політики, ядром якого був Мао Цзедун, представляється достатньо вивченим, але в роботах істориків недостатньо детально аналізувалися його праці, а саме – «китайська специфіка» (中国特色) в підходах до зовнішньої політики і до цінностей марксизму. Зокрема, в СРСР замовчувалася трактування Мао Цзедуном інтернаціоналізму: «Догматизм треба здати в архів і засвоїти свіжий і живий, приємний для слуху і радісний для ока китайського народу китайський стиль і китайську манеру... У нашого народу кількатисячолітня історія ..., він створив безліч цінностей. Ми повинні узагальнити наше минуле – від Конфуція до Сунь Ятсена, – повинні вступити у володіння цими цінностями...Це буде великою підмогою» [167, 115].

І в наші дні далеко не всі китаєзнавці звертають увагу, наприклад, на те, що старе формулювання «соціалізм з китайською специфікою» (中国特色社会主义) змінило свої акценти. З часів Ху Цзіньтао (генерального секретаря ЦК Комуністичної партії Китаю 2002-2012 рр.) стали говорити і писати «самобутній китайський соціалізм» (中国原始社会主义). Цю рису відзначає видатний китаєзнавець Ю. М. Галенович. Таким чином, пояснює він, соціалізм для китайців тепер – не загальносвітове поняття, а нібито приналежне тільки Китаю [206, 104-107].

Якщо сьогодні навіть побіжно почати переглядати роботи Мао Цзедуна різних років, то в очі кидаються фрази і заклики, що говорять про бажання повернути країні загублені в XIX ст. позиції і могутність. Виступаючи в 1945 році на VII з'їзді КПК, Мао Цзедун закликав до згуртування не тільки заради

боротьби проти «японських загарбників», а й для «побудови незалежного, вільного, демократичного, єдиного, багатого і могутнього Нового Китаю». Якщо не знати, що ці слова належать Мао, можна віднести їх на рахунок будь-якого сьогоднішнього китайського політика.

Батько сучасних китайських реформ – Ден Сяопін продовжив стратегію великодержавного курсу. Формуючи ідеологію модернізації, щоб повернути країні міць і велич, він стверджував, що КНР повинна проявляти стриманість на світовій арені, «не висуватися без потреби», «не прагнути очолити щось, сконцентрувати свою увагу на вирішенні власних проблем». Пізніше Цзян Цземінь повторював заповіді Ден Сяопіна щодо здійснення реформ, які вимагають «обстановки тривалого міжнародного миру»: «Холоднокрівно спостерігати, зміцнювати розхитані позиції, демонструючи витримку, справлятися з труднощами, триматися в тіні і намагатися нічим не проявляти себе, бути в змозі захищати нехай незграбні, але свої власні погляди, ні в якому разі не лізти вперед, на перше місце, і при цьому робити щось реальне» [278, 44-46].

Попередня концепція, яка унеможлиблювала просування КНР серед інших країн, хоча і була досить раціональною в той період часу, не могла існувати довгий час. Висунута Ху Цзіньтао концепція «мирного піднесення» (和平提升) Китаю вказувала на активізацію ролі Китаю в світі та його претендування на роль великої держави. Як зазначає А. А. Свешніков, історія «серединної держави» доводить: «національний менталітет не допускає ймовірність того, що країна приречена на животіння...Китайці мирилися з тимчасовим відстороненням своєї країни від участі в глобальних і регіональних процесах», але завжди знали: ця «історична несправедливість» рано чи пізно буде усунена. В ході реформ «йшло кількісне накопичення ознак політики великої держави», і цей процес триває [270, 117].

З довгострокових стратегій КНР сьогодні найбільш відомий стратегічний план розвитку до 2050 року складений в основному вченими Інституту кількісних і техніко-економічних досліджень Академії суспільних

наук КНР. Цей план розроблявся в 1996-1997 рр. і був продовженням стратегічних розробок Ден Сяопіна кінця 1970-х – початку 1980-х рр. Головна його мета – відродження «Великого Китаю», а головне завдання – збереження мирних умов для реформування і модернізації економіки і збройних сил. Зовнішня політика розуміється при цьому як незалежна і самостійна. Як вважають багато аналітиків, Китай заради виконання своєї мети не буде вступати в союз ні з якою державою, об'єднуватися з будь-якою коаліцією або вступати в тісні відносини з одним із центрів сили. Він буде прагнути з усіма розвивати двосторонні відносини на основі партнерства [274, 23-27].

Нинішній голова КНР Сі Цзіньпін головною стратегічною метою, як відомо, ставить «відродження великої нації» (大国的重生). Характерна лінія його заяв: «Наша нація – велика нація», «наш народ – великий народ», «китайська нація внесла невичерпний внесок в справу цивілізації і прогресу людства». Ця ідея переваги, в прямому сенсі слова, вбивається в голову кожного китайського громадянина з дитинства [176, 87-88].

Як висновок, необхідно відзначити, що генеральна лінія сучасної китайської зовнішньої політики спрямована на реконструкцію «Великого Китаю», реалізацію завдання стати центром світу в економіці і політиці, а географічно – повернути все, що, на думку китайської сторони, було нібито «відібрано» іноземними «варварами». Століттями в Китаї культивувалася думка про те, що все китайське – думка, культура, модель суспільного розвитку, суспільний лад – це щось виняткове, вище за все існуюче в світі, що зовнішній світ несправедливий до китайців – їх територіальний і моральний боржник. Велике значення для Китаю в зв'язку з цим набуло «вміння маніпулювати зовнішньоекономічними стратегічними і тактичними розрахунками і емоціями, тим більше що такого роду маніпулювання представляється керівникам країни за необхідне з метою вирішення внутрішніх китайських економічних і політичних завдань».

2.2. Становлення Китайської Народної Республіки та політика «нахилу в один бік»

У вересні 1949 року відбулася Перша сесія Народної політичної консультативної конференції (НПКК), яка назвала Китай державою «нової демократії», яка «веде боротьбу за незалежність, демократію, мир, єдність, створення процвітаючої і сильної країни». Обраний на сесії НПКК Центральний народний уряд КНР на чолі з Мао Цзедуном заявив в Декларації від 1 жовтня, що «бажає встановити дипломатичні відносини з будь-яким іноземним урядом, який побажає дотримуватися принципів рівності, взаємної вигоди і взаємної поваги щодо територіальної цілісності і суверенітету» [184, 123-126].

Першою державою, яка відгукнувся на звернення уряду нового Китаю, став Радянський Союз, що надав китайському народу підтримку в боротьбі за незалежність. Вже 2 жовтня 1949 року МЗС СРСР висловив згоду встановити з КНР офіційні дипломатичні відносини [183, 49-52].

3 жовтня 1949 року прем'єр Державної адміністративної ради (нині Держрада КНР) і одночасно міністр закордонних справ КНР Чжоу Еньлай відправив телеграму заступнику міністра закордонних справ СРСР Андрію Громико, висловлюючи гаряче вітання уряду Радянського Союзу за офіційне визнання КНР, рішення встановити дипломатичні відносини з КНР і призначити посла СРСР в КНР [183, 56-58].

Варто зазначити, що для того щоб тримати розуміння і підтримку з боку Радянського Союзу в сфері політичної, економічної та дипломатичної діяльності нового Китаю, делегація КПК на чолі з Лю Шаоци таємно відвідала СРСР. Щодо питання відносин між Радянським Союзом і КНР, Сталін заявив, що Радянський Союз оголосить про визнання уряду КНР з першого моменту його існування [76; 77].

Слідом за СРСР про визнання КНР заявили інші соціалістичні держави, такі країни Азії, як Бірма, Індія, Пакистан, Афганістан, Індонезія, ряд європейських держав. У ноті від 6 січня 1950 р. де-юре визнала КНР і

Великобританія, хоча треба було ще чимало років, перш ніж між двома країнами були встановлені повномасштабні дипломатичні відносини і відбувся обмін послами [183, 71-74].

Позицію неприйняття нової китайської держави зайняли Сполучені Штати Америки, які продовжували надавати широкомасштабну допомогу гомінданівському режиму [204, 78]. Незважаючи на те, що і в Вашингтоні, і в Пекіні були досить впливові сили, які виступали за налагодження нормальних відносин між двома країнами (здійснювалися і відповідні контакти в цьому напрямі). Лінія США того часу на «відкидання комунізму» взяла, однак, верх. Вашингтон вдався до тиску на своїх союзників, наштовхуючи їх на невизнання КНР, намагався організувати економічний бойкот Китаю, чинив опір спробам КНР зайняти своє законне місце в Організації Об'єднаних Націй і в Раді Безпеки ООН [204, 82-84].

16 грудня 1949 р. після великої підготовчої роботи до Москви прибула очолювана Мао Цзедуном урядова делегація КНР. Відбулися переговори з радянським керівництвом, за підсумками яких 14 лютого 1950 року між СРСР і КНР було укладено Договір про дружбу, союз і взаємну допомогу [183, 112].

Досягнуті домовленості мали історичне значення, відповідали життєвим інтересам обох сторін, зміцнюючи їх безпеку і забезпечуючи взаємну допомогу і підтримку у вкрай складній міжнародній обстановці того часу. Були створені необхідні умови для здійснення мирного будівництва в Китаї, налагодження і розвитку відносин КНР з усіма країнами.

Перші сім років існування КНР, які в радянській і російській історіографії найчастіше називають періодом «братської дружби народів СРСР і Китаю», в Китаї називають «і бянь дао» – періодом «нахилу в одну сторону» – і, за висловом Мао Цзедуна, вважають «вимушеним заходом». В умовах холодної війни новий Китай був так чи інакше змушений примкнути до одного з двох таборів [183, 126-129].

Після Другої світової війни саме США і СРСР відігравали провідну роль на світовій арені, перебуваючи в пошуках нових союзників в справі післявоєнного переоформлення карти світу. І США, і СРСР прагнули до підключення потенціалу «проміжної зони» (так Мао Цзедун в бесіді з американською журналісткою А. Л. Стронг назвав території між соціалістичним Радянським Союзом і імперіалістичними США, куди включив країни Азії, Африки і Латинської Америки, а також капіталістичні країни Заходу), усвідомлюючи, що від міжнародної позиції «ненаддержав» залежала хай не дислокація, але напруженість «нервових вузлів» світового організму [214, 54].

Боротьба за «проміжну зону», тобто за придбання нових союзників і територій впливу – це важлива умова функціонування суб'єктів міжнародних відносин. Мао Цзедун справедливо вбачав агресивність і виняткову антирадянську спрямованість американської активності за цим вектором, яку, втім, можна легко пояснити.

Дійсно, з війни США вийшли не просто в статусі держави-переможниці, але й зміцнили свій економічний потенціал, натренований на військовому виробництві та мілітарних поставках до воюючої Європу.

На відміну від Радянського Союзу, США не довелося приносити великі жертви для перемоги, і витрати на військові дії, як відомо, були збалансовані за допомогою вдалої внутрішньогосподарської політики того часу.

Зважаючи на це, і в економічному плані США після війни представляли собою найбільшу світову силу, що стала в протиположності Радянському Союзу. Цим Америка дала зрозуміти, що не підтримує будь-які прояви комуністичного устрою в будь-яких інших країнах [253, 39-45].

У перші роки після проголошення Китайської Народної Республіки розвиток зовнішніх відносин країни проходив під знаком тісного союзництва з СРСР, і це безпосереднім чином відбилося на китайському зовнішньополітичному курсі.

Як відомо, до керівництва Китаю на чолі з Мао Цзедуном прийшли люди, які не мали навичок управління державою, а тільки досвід партійного будівництва і вміння ведення напівпартизанської боротьби з «опорних баз». Саме тому стає зрозумілим перейняття радянського досвіду процесу керівництва країною, а також, внаслідок політико-економічної орієнтації Китаю на СРСР, – перенесення ідеології та господарської моделі на підґрунтя КНР.

Копіювання досвіду найближчого партнера при відсутності свого власного – не тільки логічне, але і неминуче явище. Як свідчить світова практика, схожість внутрішньої політики країн-союзників майже завжди веде до паралелізації їх зовнішнього курсу, що і спостерігалось між КНР і СРСР на початку та середині 1950-х рр. Китай тоді проводив політику, спрямовану на встановлення дружніх дипломатичних відносин з усіма країнами, констатує, однак, деструктивний характер американського імперіалізму. Ця констатація, проте, здійснювалася не ширше установок, що проводилися і пропагувалися безпосередньо СРСР.

Країни західного світу, що перебували під впливом США, поставили перед собою мету всебічно ізолювати комуністичний Китай, намагаючись нівелювати будь-яку зовнішньополітичну активність нового китайського уряду. Найбільш ідеологічно близьким до своєї нової системи Китай, як зазначалось вище, вважав СРСР, все помітніше зближуючись не тільки з самим Радянським Союзом, але і з країнами східного комуністичного блоку. Саме на початку 1950-х рр. в концептуальній сфері китайська влада сприйняла теорію боротьби «двох таборів» в її радянській інтерпретації, спираючись в теоретичній основі свого зовнішньополітичного курсу на основні положення цієї геополітичної думки:

- 1) стати на сторону соціалістичних країн, пригноблених народів і боротися проти світового імперіалізму;

2) відмовлятися від зобов'язань і зв'язків режиму Гоміньдану, висловлюючи готовність встановлювати зі світовим співтовариством нові відносини на рівноправній основі;

3) зміцнити внутрішньополітичну систему держави, забезпечити тил для подальшого розвитку, ліквідувавши залишки імперіалізму в Китаї, а лише потім почати процес встановлення контактів і відносин з США та іншими західними державами [265, 119-127].

Слід зазначити, що розвиток китайської зовнішньополітичної думки в цей період сильно залежало від поглядів радянського керівництва і радянських зовнішньополітичних кроків на світовій арені. Тому висловлювання китайських лідерів щодо ролі Китаю в системі міжнародних відносин того часу не мали серйозних відмінностей від аналогічних уявлень радянської правлячої верхівки. В КНР на той момент все ще не була розвинена теоретична база для розробки самостійних зовнішньополітичних доктрин.

Бандунгська конференція (1955 р.) стала першою спробою Китаю як заявити про своє прагнення до широкої консолідації країн «проміжної зони» проти американського гегемонізму, так й інтегрувати країну до афро-азіатської єдності.

Підписання спільного індійсько-китайського комюніке, зафіксувало п'ять принципів мирного співіснування «Панча шила»: взаємна повага територіальної цілісності і суверенітету, ненапад., невтручання у внутрішні справи, рівність і взаємна вигода, мирне співіснування) «третій світ» став основною складовою китайської зовнішньої політики [257, 143-147].

Тут слід зазначити, що вказане комюніке не тільки задекларувало поворот Китаю (пов'язаний з «третім світом»), але і стало відображенням уявлення про справедливий світопорядок двох найбільших країн, що розвиваються. Мабуть, це єдиний китайсько-індійський документ такої згоди і «розмаху», який, при тому, не втратив свого значення до сих пір.

Можна висловлювати різні точки зору про те, з якого часу цей «мир» став базовим напрямком міжнародних зусиль Китаю і чи став їм взагалі, але те, що він привернув до себе пильну увагу Пекіна майже відразу після проголошення КНР, представляється безсумнівним. Бо саме тоді керівництво країни вперше і цілком обґрунтовано ідентифікувало Китай як економічно нерозвинену країну з обмеженим політичним впливом, інакше кажучи, як гравця на світовій сцені явно не в амплуа (як згодом буде дефініровано) «наддержави».

Так чи інакше, але з середини 1950-х рр. Китай почав впроваджувати в світове політичне мислення ідею про свою єдність з країнами, що розвиваються та ініціював роботу з формування спільної з ними позиції, щодо найважливіших міжнародних питань [263, 258-259].

Як висновок, варто зазначити, що Китайська Народна Республіка, на початку свого зовнішньополітичного шляху була дуже залежною від підтримки Радянського Союзу, саме тому її зовнішня політика була максимально схожою до політики СРСР у цей період часу. Варто також відзначити, що Китай на перших етапах свого становлення відкрив ще одну зовнішньополітичну лінію – «країни третього світу» з якими намагався налагодити дружні контакти, що підтверджує Бандунгська конференція 1955 року.

РОЗДІЛ 3. ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ КУРС КНР КІНЦЯ 1950-Х – 1970-Х РОКІВ

3.1. Зовнішньополітичний курс Китаю кінця 1950-х – кінця 1960 рр.: «боротьба проти двох»

З кінця 50-х рр. ХХ століття в стосунках між Радянським Союзом і Китаєм стали наростати серйозні протиріччя. В основі цього лежали, головним чином, об'єктивні причини принципового характеру. У той час як радянське керівництво після ХХ з'їзду КПРС і розвінчання культу особи Сталіна взяло курс на налагодження відносин з США та іншими західними країнами, на мирне співіснування і розрядку, на зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї, Китай зробив спробу домогтися різкого прискорення свого економічного розвитку, не рахуючись з реальними можливостями країни, виступив з гаслами «загострення класової боротьби», «неминучості війни», «непримиренного протиборства з імперіалізмом». На другій сесії VIII з'їзду КПК у травні 1958 року був проголошений курс «трьох червоних знамен» (нова генеральна лінія, великий стрибок, створення народних комун), який в концентрованому вигляді відображав змінені політичні підходи китайського керівництва. Мало місце небезпечні кризи в Тайванській протоці, що загрожували прямим зіткненням між КНР і США, прикордонні конфлікти Китаю з Індією та В'єтнамом [258, 10-11].

Все більш напружений характер стали набувати відносини КНР з Радянським Союзом, в чому чималу роль зіграв і суб'єктивний фактор: особиста неприязнь між Мао Цзедуном і М. С. Хрущовим, суперництво за лідерство в міжнародному комуністичному русі. Ситуація погіршувалася наростаючими ідеологічними розбіжностями і полемікою між Москвою і Пекіном в кінці 1950-х – початку 1960-х рр [174, 143-145].

Зустрічі М. С. Хрущова з керівництвом КНР, що відбулися в Пекіні в липні-серпні 1958 р. та в жовтні 1959 р., не тільки не зняли, але ще більше посилили напруженість в двосторонніх відносинах СРСР і КНР. Почалося

згорання політичних і економічних зв'язків між двома країнами. У червні 1959 року Радянський Союз припинив дію угоди з Китаєм про співробітництво в ядерній галузі, з КНР були відкликані радянські фахівці. З 1960 року почала загострюватися обстановка в районі радянсько-китайського кордону, аж до виникнення збройних конфліктів. Спроби врегулювати розбіжності, успіхом не увінчалася, закінчилися провалом переговори двох партій в Москві в липні 1963 року [172, 11].

Варто зазначити, що ближче до кінця 1950-х рр. спостерігається зміна не стільки стратегії, скільки тактики державного будівництва в КНР і супутнє зміщення її зовнішнього курсу. Багато в чому «відхід Китаю від курсу братських соціалістичних країн у зовнішній політиці» пояснюється загостренням шовіністичних настроїв в керівництві КНР того часу.

Здається, що традиційна, пов'язана зі формованою століттями психологією і менталітетом нації, мета китайської дипломатії – утвердження міжнародного визнання величі Китаю – продовжувала залишатися в арсеналі політичних установок керівництва країни. Це цілком зрозуміло і не підлягає засудженню, адже яка потенційно велика держава не прагне до міжнародного визнання?

Але чому саме до кінця 1950-х рр. стало можливим поява очевидного конфлікту в стосунках між КНР і СРСР? Як це не парадоксально, однією з ключових причин цього було економічне зростання КНР, досягнуте за допомогою СРСР. Китай відчув себе досить зміцнілим для проведення самостійної лінії у зовнішній політиці. Підтвердженням цієї думки може слугувати той факт, що до початку 1960-х років КНР (раніше встановленого терміну) здійснила остаточні платежі з виплати боргу Радянському Союзу [160, 74-82].

Якщо розглядати виплату зовнішньої заборгованості (тим паче головному кредитору) як ознаку втрати зовнішньоекономічної залежності, то можна сказати, що до початку 1960-рр. одна з найважливіших цілей будь-якого самостійно мислячого уряду будь-якої держави – звільнення від

іноземного економічного контролю – китайським керівництвом була досягнута.

Наслідком виходу з, так званого, економічного «піке», стало зростання націоналістичних настроїв, і це було нормою для країни, яка прагнула повернути собі статус держави світового значення. Але основним тригером китайсько-радянських розбіжностей стало наростання до початку 1960-х рр. внутрішніх економічних труднощів СРСР і неможливість для нього продовжувати масовану допомогу Китаю [172, 12].

Можна припустити, що китайське керівництво, переконуючись у виснаженні радянського джерела сприяння, перестало вбачати сенс у лояльності Радянському Союзу, і з давніх століть збережені зовнішньополітичні установки Китаю саме тут і проявили себе.

З початку 1960-х рр. КНР отримала можливість керуватися у своїй зовнішній політиці не блоковими, зумовленими союзництвом з СРСР інтересами, а власними прагненнями.

Звичайно, китайське керівництво не могло не бачити прагнення тодішнього радянського керівництва до лідерства в різних сферах світового життя, в тому числі і в міжнародному комуністичному русі і в досягненні статусу головної опори визвольного руху пригнічених країн. Основним змістом зовнішньополітичних зусиль Радянського Союзу стала протидія США, яка приймала військове оформлення саме в зоні «третього світу» (Корея, В'єтнам, Куба, потім Ангола, Мозамбік, Афганістан). Саме тому, розбіжності між країнами, які мали взаємообумовлених характер, стали неминучою справою обох сторін [181, 98-105].

Треба зазначити, що вже з кінця 1950-х рр. внутрішньо- і зовнішньополітична лінія КНР зазнавала деформації. Першим сигналом змін внутрішнього курсу стали антирадянські виступи «буржуазних правих елементів» 1957 року, які трансливали незадоволеність не тільки лінією КПК, комуністичними ідеями, особисто Мао, але і провідним становищем соціалістичного держави – СРСР – в китайсько-радянському діалозі.

Згодом керівництво КНР засудило їх як «екстремістські», але ці акції були вільно чи не вільно інспіровані самим китайським керівництвом: Мао Цзедун на початку 1957 р., з огляду на перебіг хрущовської «відлиги» після XX з'їзду КПК, який засудив культ Сталіна (1956 р.), звернувся до китайської інтелігенції, пропонуючи можливість свободи думок і критики. «Нехай розцвітають сто квітів, хай змагаються сто шкіл», – таким було гасло цієї кампанії. Результатом такого короткострокового вільнодумства стали масові гоніння та репресії інтелігенції [184, 106-112].

У травні 1958 р. Друга сесія VIII з'їзду КПК, скликана для нейтралізації впливу XX з'їзду КПК на умонастрої в КПК, затвердила «нову генеральну лінію», запропоновану Мао Цзедуном. Було проголошено курс «трьох червоних знамен»: «великий стрибок», «народна комуна» і «нова генеральна лінія», що явив собою першу спробу адаптації вимог соціалістичного будівництва (індустріалізація та інтенсифікація економіки) до китайської специфіки (форсований розвиток через ресурс колективного ентузіазму мас) [184, 116-121].

Офіційне переоформлення внутрішнього курсу Китаю проявило себе в прийнятті X Пленумом ЦК КПК (вересень 1962 р.) доктрини «опори на власні сили», покликаної сприяти мобілізації ресурсів на соціалістичне будівництво при відмові від «сліпого копіювання» зарубіжного досвіду. Тобто, відбулося зречення від курсу на рівняння на СРСР і було покладено початок різкого погіршення китайсько-російських відносин. Далі ця обставина зіграла величезну роль і при визначенні зовнішнього курсу КНР [82].

В результаті, після 1962 року допомога ззовні (в першу чергу – радянська) стала недоступна або набагато менш ефективна. Традиційно прагматичному китайському керівництву доводилося діяти, виходячи з власних можливостей.

Доктрина «опори на власні сили» стала продовженням курсу «трьох червоних знамен» і кульмінацією внутрішніх економічних пошуків. Згодом вона була модифікована для застосування і в міжнародних відносинах.

Починаючи з 1962 року «особливий» міжнародний курс КНР став набувати явні риси конфронтації і з політикою США, і СРСР, причому «апробацію» він проходив а основному в зоні афро-азійських країн. Саме в контактах з цими державами найбільш голосно зазвучали «антигегемонівські» установки Пекіна. Так, зовнішньополітичний курс СРСР зазнав відкритої критики на конференціях солідарності народів Азії і Африки, згодом і Латинської Америки, під час двосторонніх зустрічей китайських керівників з представниками країн, що звільнилися [177, 64-69].

Як антиамериканська, так і антирадянська зовнішньополітична лінії КНР викликали настороженість у молодих держав саме з огляду на їх триваючу або створювану орієнтацію на той чи інший світовий «центр сили» (СРСР або США). Китайська Народна Республіка ж ще не являла собою осередок можливостей, достатніх для противаги СРСР і США, тому багато з тодішніх апеляцій КНР до «третього світу» не отримали відчутного резонансу.

Відмова Китаю приєднатися до Договору про заборону ядерних випробувань в трьох середовищах, підписаному 5 серпня 1963 року 80-ма державами світу, і різка критика Китаєм цього документа не сприяла формуванню позитивного середовища навколо Договору, незважаючи на те, що позиція КНР по ньому знаходила розуміння у цілому ряді країн, що звільнилися від «імперіалістського гніту». Китай мотивував свій підхід до документа тим, що вважає нерозсудливим відмовлятися від ядерних випробувань і досліджень в той час, коли СРСР і США нарощують ядерний потенціал, загрозливий для усього світу [180, 69-70].

Можна сказати, що в плані ядерної безпеки КНР саме тоді спробувала представити себе як захисника інтересів країн, що не мають або не здатні розвивати атомну енергетику багатоцільового призначення.

Зрозуміло, що на початку 1960-х рр. для КНР на офіційному рівні складалася недостатньо сприятлива обстановка для результативної політико-економічної інтеграції в «третій світ». З метою коригування ситуації прем'єром Держради Чжоу Еньлаєм в кінці 1963 – початку 1964 рр. була зроблена офіційна поїздка до 13 країн Азії та Африки, а також в Албанію [179, 43-47].

Саме з цього часу Китай ініціював активну пропаганду тези «опори на власні сили» стосовно країн, що визволилися від колоніальної залежності, за умови, що вони не будуть відмовлятися від корисного міжнародного співробітництва.

Під час візиту Чжоу Еньлай просував думку про особливості розвитку країн Азії і Африки, про спільність їх історичних доль з Китаєм, а також про суперечності «багатих» і «бідних» країн [179, 54-56].

Китайський лідер пропагував гасло «опори на власні сили» в економічному розвитку «бідних» країн, який отримав віддзеркалення у всіх десяти спільних комюніке, опублікованих за результатами візитів Чжоу до Африки.

Прем'єр Держради КНР акцентував увагу як на прагненні «могутніх і великих держав» до «помикання» «малими і слабкими країнами», так і на безкорисливості допомоги Китаю – рівного, «бідного» друга.

Хоча, зазначений візит Чжоу Еньлая, не приніс важливих негайних результатів, але дав значний імпульс для визрівання теоретичної бази впровадження Китаю до світу країн, що розвиваються. Час підтвердив, що традиційна установка китайської дипломатії – робота на далеку перспективу – була реалізована і в даному випадку.

Отже, саме в 1963 р. отримала початок концепція «колективної опори на власні сили» країн, що розвиваються, яка, зазнавши за 20 наступних років періоди і забуття, і завищених очікувань, була офіційно прийнята ними на озброєння в адаптованій формі «колективного самозабезпечення» (1982 р., на консультативній зустрічі представників країн, що не приєдналися в Делі). Під

«колективним самозабезпеченням» малося на увазі розвиток регіонального, перш за все торгового співробітництва на дво- та багатосторонній основі, збільшення сфери впливу і масштабів економічних об'єднань країн, що розвиваються аж до створення «особливого економічного і політичного співтовариства держав «третього світу» [179, 59].

Документальне обґрунтування «опори на власні сили» в її міжнародному виконанні було представлено в статтях офіційного друкованого органу КПК «Женьмінь жибао» на початку і середині 1964 року.

Так, китайської пресою вказувалося, що з огляду на положення, коли в світі існують «багаті і бідні нації», взаємодопомога між «бідними друзями» має особливе значення. У травні цієї ж газетою були опубліковані «8 принципів» надання економічної допомоги країнам Азії та Африки і «4 основні умови», які характеризують і мотивують еволюцію економічних відносин КНР із зазначеною групою держав. Підкреслювалося, що Китай і країни Азії та Африки мають багато спільного і в плані їх минулого історичного досвіду, і в аспекті сучасного стану справ в економіці.

На початок 1964 р. у передовій статті «Женьмінь жибао» «Всі світові сили, що протистоять американському імперіалізму, об'єднуйтеся!» вказувалося, що світ ділиться на дві зони: перша зона – це країни, що розвиваються в Азії, Африці і Латинській Америці, друга – капіталістичні держави Західної Європи та ще де-небудь, крім США. У статті підкреслювалося, що країни цих двох зон мають інтереси, відмінні від інтересів наддержав і проводилася думка про те, що Китай може бути найкращим союзником країн, що розвиваються в реалізації їх інтересів [184, 173].

В середині 1960-х рр. зважаючи на втрату радянського партнерства і несправність зв'язків в інших напрямках, перед КНР особливо гостро постала проблема пошуку зовнішніх союзників.

Восени 1965 року, в китайській пресі була опублікована стаття Лінь Бяо «Хай живе перемога народної війни!», яка стала передвісником і

теоретичним обґрунтуванням майбутніх подій як усередині КНР, так і в сфері її міжнародних контактів. У статті викладалися погляди китайського керівництва на розстановку світових сил і на метод ведення революційних перетворень. Тогочасне положення в «світовій революції» характеризувалося як обстановка «оточення міста селом» [184, 176].

Стаття містила заклики до «світового селища» (менш розвинутих, в минулому колоніальних країн) об'єднатися проти «світового міста» (імперіалістичних держав, до числа яких вже був віднесений і СРСР) і шляхом «народної війни» довести «світову революцію» до перемоги. Стаття називала збройну боротьбу єдино ефективною «формою революції» (пізніше, в серпні 1966 року XI пленум ЦК КПК оголосив статтю Лінь Бяо програмним документом) [83].

Висування теорії «народної війни» пояснюється також і прагненням керівництва КНР не просто знайти міжнародних союзників, але створити їх організовану єдність, скріплену загальними цілями в протистоянні спільним ворогам.

Значення вищезгаданої статті Лінь Бяо полягає і в тому, що вона ознаменувала собою входження КНР в новий етап своєї історії, названої «культурною революцією».

З початком експериментів по лінії «народних комун» і «великого стрибка» народне господарство Китаю вступило в несприятливу смугу розвитку. Спад виробництва, хоча і приховуваний офіційними джерелами, все більше давав про себе знати в реальному житті. Припинення радянської матеріальної допомоги і очевидна невдача економічно невивірених експериментів неминуче повинні були спонукати китайське керівництво шукати нові можливості для господарського зростання. Наявний економічний потенціал був уже повністю задіяний. Залишалося тільки знайти нові способи його експлуатації.

Оскільки тоді китайське керівництво в силу особливостей свого генезису не володіло науково обґрунтованими навичками економічного

будівництва, єдиними доступними йому засобами стимуляції суспільного життя виявилися методи політичного або / та ідеологічного впливу, бо досвід партійного будівництва вже був [187, 69-70].

Заохочення революційного ентузіазму мас, мобілізація суспільства на боротьбу з внутрішніми ворогами, мабуть, уявлялося тодішньому керівництву КНР єдино можливими засобами внутрішнього розвитку.

Політична кампанія, яка супроводжувала «культурну революцію» мала за мету мобілізувати суспільство для рішення внутрішніх проблем. Крім того, інтереси економічного розвитку вимагали масованого залучення дешевої робочої сили, яка формувалася з відправлених на «перевиховання» (тут парадоксальним чином «спрацював» радянський досвід, і це при тому, що на X Пленумі ЦК КПК було декламовано відмову від наслідування) [82].

Форма здійснення «культурної революції», не дивлячись на її зовнішню абсурдність, цілком відповідала завданням, поставлених групою китайського керівництва, очолюваною Мао Цзедунем. Відкрита політична кампанія і репресії проти внутрішньопартійних опозиціонерів дозволили швидко придушити розбіжності в верхах. Крім того, економіка Китаю до середини 1960-х рр. була в тому стані, коли подальший її підйом став би можливий тільки при масовій безоплатній мобілізації трудових ресурсів, що і було здійснено шляхом залучення на роботи репресованих і «перевиховуваних».

Особливості внутрішньої обстановки в Китаї періоду «культурної революції» неминуче екстраполювалися на зовнішньополітичну лінію КНР. Методи «народної війни» знайшли своє втілення в міжнародній практиці Китаю: на 1960-і рр. доводиться його специфічна активність, яка в подальшому була кваліфікована в світовій громадській думці (з часом і самим китайським керівництвом) як «експорт революції» [232, 125-129]. Під цим розумілася моральна і матеріальна підтримка промаоїстських повстанських угруповань в Південно-Східній Азії, Латинській Америці та Африці. Ця лінія в китайському виконанні отримала назву «хунвейбіновської

дипломатії», яка характеризувалася відмовою від обліку внутрішніх особливостей країн-партнерів, не готових до «революційним» перетворень, а також ігноруванням норм міжнародного права і дипломатичного етикету.

Однак декларації Пекіна з приводу передової ролі країн, що розвиваються в світових справах отримали відгук у молодих державах. Про це свідчить співзвуччя концепції тодішнього президента Індонезії Сукарно (1945 – 1967 рр. правління) про протистояння на світовій арені «нових народжуваних сил і старих усталених сил» та китайської теорії «проміжної зони» з її тезою про протистояння «світового села» «світовому місту».

Даючи оцінку масштабам «експорту революції» КНР, слід відзначити, що в той період Китай переживав чималі економічні труднощі. Тому в абсолютному вираженні матеріальна допомога закордонним послідовникам теорії «народної війни» не могла бути вагомою настільки, щоб говорити про повну «маоїзацію» міжнародного національно-визвольного процесу. Тим більше, що «хунвейбінівська дипломатія» в основному велася «народними» – неофіційними каналами, «тіньовою» дипломатією [236, 143-151].

Однак моральна підтримка «революційним силам» за кордоном Пекіном виражалася достатньо наполегливо. Треба відзначити, що поки КНР слідувала загальноприйнятим методам дипломатичної роботи, вона досягала помітних успіхів у відносинах з вивільненими державами.

Вищезазначена поїздка Чжоу Еньлай, а також послідовна декларація Китаєм його підтримки в антиколоніальній боротьбі та досягнуті ним за 1950-і роки успіхи державного будівництва, сприяли тому, що до 1965 року КНР встановила офіційні відносини вже з 18 африканськими державами та рядом азійських країн (Афганістаном, Бірмою, Монголією, Непалом, Пакистаном тощо), з якими були вирішені старі прикордонні питання і підписані договори про кордони (однак в Латинській Америці дипломатичних успіхів ще не було, крім встановлення офіційних відносин з Кубою в 1960 році).

Зрозуміло, що події «культурної революції» несприятливо позначилися на офіційних відносинах КНР з державами, що розвиваються. Наприклад, до 1968 р. різко зросло число африканських країн, які голосували проти резолюції про відновлення членства материкового Китаю в ООН (1965 р. – 9 країн, в 1967 р. – 19, в 1968 р. – 20) [249, 221-246].

Це було досить відчутною поразкою Пекіна, бо держави Африки склали і складають вельми представницьку за чисельністю групу в ООН. Уряди багатьох країн вживали заходів щодо захисту себе від діяльності промаїстських груп, закриваючись від офіційного спілкування з Пекіном. Кілька африканських країн в 1960-х рр. навіть призупинили свої дипломатичні відносини з КНР.

Однак контрпродуктивність «хунвейбіновської дипломатії» досить швидко була врахована Пекіном і з середини 1960-х рр. допомога промаїстським формуванням за кордоном більше не розширювалася.

Як висновок, варто зазначити, що період «культурної революції» – це, дійсно, період зовнішньої ізоляції КНР і не тільки в силу деструктивності цього курсу, а й зважаючи на велику зосередженість Китаю на внутрішніх проблемах. Саме тому друга половина 1960-х рр. пройшла під знаком падіння зовнішньополітичної активності Піднебесної.

Відмінною рисою зовнішньої політики КНР цього часу був поступовий ідеологічний розкол у взаєминах між КПК і КПРС, згортання економічного співробітництва між СРСР і КНР та поступове зростання «лівих» тенденцій у зовнішній політиці, що вилився в підтримці прокитайських угруповань в компартіях країн третього світу (так званий «експорт революцій»).

До кінця 60-х років Китай зміг встановити дипломатичні відносини не більше ніж з 20 країнами. Крім Франції, з якою КНР обмінявся посольствами в 1964 р., всі інші представляли деякі країни Азії та Африки.

3.2. Китай на шляху неприєднання (1970-ті роки)

З кінця 1960-х років китайське керівництво поновлює пошуки важелів впливу на міжнародній арені. Таке рішення було продиктоване в основному інтересами стабілізації економіки за рахунок зовнішнього сприяння (внутрішні можливості виявилися практично вичерпаними). З новою гостротою постало питання про союзників, здатних скласти сприятливий зовнішній фон для реалізації внутрішніх завдань.

При збереженому упередженні проти країн «світового міста» (тут знову позначився вплив особистісного фактору) «світове село» знову стає об'єктом політико-економічної уваги КНР. Однак метод роботи зі «світової селом» зазнав зміни: він змістився в площину агітації, пропаганди і нових концептуальних і практичних досліджень. Головним ворогом були оголошені вже не контрреволюційні, експлуататорські сили, що пригнічують трудовий клас всередині тієї чи іншої країни, але дві держави – СРСР і США. Так, в результаті ІХ з'їзду КПК (квітень 1969 р.) Пекін виокремив об'єднавчий мотив для країн, що розвиваються саме в боротьбі проти двох «наддержав». Полум'я революційної риторики отримало глобальний запал [249, 254-257].

Після ІХ з'їзду КПК курс китайського керівництва відносно країн, що розвиваються був змінений. Це можна пояснити обставинами, пов'язаними з попередніми невдачами зовнішньополітичної і зовнішньоекономічної ліній Китаю. По-перше, досить непростим станом китайської економіки після «культурної революції», по-друге, міжнародною ізоляцією КНР, викликаною спробами впровадити в практику міжнародних відносин войовничі методи «хунвейбінівської дипломатії», по-третє – підтримкою сепаратистських груп і рухів в країнах, що розвивається.

Прокламована КНР політика відносно країн, що розвиваються після ІХ з'їзду була направлена на «відновлення і розширення» довіри країн «третього світу» до Китаю як до самостійної сили, незалежної від «двох наддержав».

ІХ з'їзд виробив концепцію об'єднання «малих» і «середніх» країн, тобто концепцію створення особливого «антигегемоністського фронту».

Варто зазначити, що питання про час початкового введення в китайських політологічний оборот теорії «трьох світів» (кит. 三个世界的理论, пінїнь: Sān gè Shìjiè de Lǐlùn – теорія, згідно з якою СРСР і США, як імперіалістичні і соціал-імперіалістичні наддержави, складають перший світ (一世界), і є найбільшими гнобителями і експлуаторами, а між ними лежать дві проміжних зони – що становлять більшість людства, пригноблений третій світ (第三世界), а також другий світ (二世界) – Європа, Японія, Австралія і Канада) залишається відкритим. Деякі дослідники вважають, що вона отримала початок в КНР саме в 1960-х рр., а далі просто піддавалася трансформації. В теорії «трьох світів» знайшли відображення вчення Леніна і Сталіна про імперіалізм і колоніалізм, підкреслені у 8-му тезі Пропозиції ЦК КПК про генеральну лінію міжнародного комуністичного руху від 14 червня 1963 року: «Великі райони Азії, Африки і Латинської Америки – це райони, де зосереджені різні протиріччя сучасного світу, найслабша ланка панування імперіалізму, головна зона бурь світової революції, які завдають безпосередній удар по імперіалізму» [269, 37-43].

На початку 1960-х Мао сформулював поняття «проміжних зон» (中间地带), а власне концепцію трьох світів Мао сформулював в бесіді з президентом Замбії Каунда в 1974 році.

Так чи інакше, але ще до 1974 р. (офіційного проголошення теорії «трьох світів») в своїх виступах в зарубіжній пресі, а головне – на X з'їзді КПК у серпні 1973 р. Чжоу Еньлай висловив думка про те, що наростає боротьба між країнами «третього світу» проти двох країн «наддержав». І це, на його думку, і було основною рисою міжнародної політики.

Викладом нового курсу відносно країн, що розвиваються можна вважати

інтерв'ю Чжоу Еньлая перуанському журналу Oiga від 1-2 травня 1971 р. і мексиканській газеті Excelsior від 5 вересня 1971 р. Судячи зі слів

китайського прем'єра, концептуальною базою взаємин КНР з країнами, що розвиваються були покликані служити «п'ять принципів мирного співіснування» (кит. 和平共处五项原则), що включають в себе ненапад, невтручання у внутрішні справи, рівність і взаємна вигода, мирне співіснування, а також гасло єдності «третього світу» перед загрозою з боку «двох наддержав». Китайська сторона визнавала за країнами, що розвиваються право самим вирішувати свої проблеми, відкрито погодившись, що «експорт революції» неможливий і історично невиправданий, бо необхідно враховувати конкретні умови розвитку «революційного процесу» в кожній країні. При цьому Чжоу Еньлай підкреслив, що сам Китай «ніколи не стане наддержавою» [269, 45-49].

Треба відзначити, що дуже багато країн Африки і Латинської Америки ще під час Бандунгської конференції 1955 року без заперечення прийняли тезу про приналежність КНР до «третього світу». Ця позиція підтвердилася і на початку 1970-х рр., коли китайська зовнішньополітична пропаганда приступила до активного транслявання зазначеної тези. Так, наприклад, в китайсько-мексиканському комюніке від 24.04.1973 р. з нагоди закінчення офіційного візиту тодішнього президента Мексики Х. Ечеверія Альвареса в Китай, а також в матеріалах щодо візиту дружини президента Аргентини І.М. де Перон в КНР в листопаді 1973 року було відзначено збіг поглядів сторін про наявність у Мексики і Аргентини загальних з КНР рис розвитку і національних інтересів, а також підкреслено необхідність протистояння «спільним ворогам».

Проте, красномовство Пекіна, адресоване країнам, що розвиваються, не завадило йому в 1972 р. вжити активні зусилля для налагодження зв'язків з США. І це обернулося для Китаю новими вигодами і в «третьому світі»: багато в чому потепління відносин зі Сполученими Штатами стало «сигналом» для країн, орієнтованих на Вашингтон, до встановлення в 1970-х рр. офіційних контактів з КНР. Згадана обставина ще раз спонукає

замислитися про корисність «багатовекторності» зовнішньої політики як такої. Китай, скориставшись моментом, зробив успішні кроки з розширення своєї дипломатичної присутності в усьому світі (на 1970-ті рр. припадає активне визнання КНР з боку латиноамериканських країн. У 1974 р. ціла група латиноамериканських і карибських держав проголосувала за прийом КНР в ООН і виключення з неї Тайваню, що стало поштовхом до дипломатичного визнання Пекіна в регіоні) [269, 57-64].

В результаті, після виходу КНР в першій половині 1970-х рр. з самоізоляції, перед країною з новою гостротою постала проблема визначення її місця в світі, ідентифікації себе як частини світової спільноти, а також проблема підведення ідейно-концептуальної основи під процес пошуку міжнародних союзників.

Декларацією результату цих пошуків стала знакова промова Ден Сяопіна на спеціальній сесії ГА ООН 10 квітня 1974 року. Незважаючи на термінологію, що зовні збігалася із введеною західним ліворадикальним соціологом А. Сові понятійною базою, концептуальна установка КНР не могла не мати свою специфіку. Так, за словами Ден Сяопіна, «... світ складається з трьох частин або трьох світів, які взаємопов'язані, але одночасно знаходяться в протиріччі між собою. США і Радянський Союз складають перший світ. Країни, що розвиваються в Азії, Африці, Латинській Америці і в інших регіонах складають третій світ. Розвинені країни, що знаходяться між ними і займають проміжне положення – другий світ [269, 71-76].

Визначення всіх трьох «світів», зазначені Ден Сяопіном, на наш погляд, не позбавлені історичної логічності, тим більше, якщо врахувати, що його промова висловила погляд Пекіна на лінію основного світового протиріччя, що розглядалося за вектором протистояння світової спільноти «наддержавам», ведучим сутичку за гегемонію в світі.

Дійсно, станом на початок 1970-х рр., СРСР і США знаходилися на піку «холодної війни» і досягнення ними військового паритету ставило нові

акценти в схемі їх суперництва. «Другий світ» був ідеологічно (а країни Східної Європи до того ж і економічно) зорієнтований за полюсами цього протиборства. «Третій світ» виявився, як свідчить «нафтова криза» 1973 року більше стурбований своїм господарським становищем, що і дало йому стимул виступити єдиним фронтом проти розвинених держав.

Перевантаженість Китаю після «культурної революції» власними економічними проблемами і зведений КНР принцип ідеологічних протиріч з розвиненими країнами (чи були то країни капіталістичні, або соціалістичні) – ось ті основні чинники, які визначили до середини 1970-х рр. позицію КНР щодо (і в складі) держав «третього світу» [269, 87-89].

Узагальнююча категорія «третій світ», що вже увійшла в обіг світової політології і журналістики, в 1974 році була піднята на щит китайським керівництвом у її різко ідеологізованій інтерпретації.

Критерієм членства в «третьому світі» в очах Пекіна стала належність суб'єкта міжнародних відносин до числа тих держав, економічне відставання яких було обумовлено політично – нав'язаною їм підпорядкованістю і залежністю від сильніших країн.

Ніша була знайдена і зайнята. З 1974 року почався новий етап облаштування Китаєм цієї ніші і доведення її до більшої політико-економічної комфортності.

1970-ті роки стали знаковими і в аспекті міжнародної проблематики за лініями «Північ-Південь» та «Південь-Південь» [282, 79-92].

Спочатку – в 1960-і рр. – допомога за лінією «Північ-Південь» надавалася колишніми метрополіями їх колишнім колоніям. Вона носила суто добровільний і тому – патерналістський, менторський характер. В силу цього, країни «Півдня», намагаючись захиститися від втручання донорів у своє внутрішнє життя, а також підвищити ефективність «Північної» допомоги, зробили кроки для просування концепції «права на розвиток» і забезпечення для себе більш справедливих умов у міжнародній торгівлі.

Це може здатися парадоксальним, але ініціаторами цього руху на початку 1970-х рр. стали не найбільш «нужденні» країни, а латиноамериканські держави, що мали для цього сили і певний дипломатичний досвід, будучи найбільш «просунутою» частиною світу, що розвивається.

В результаті, VI спеціальна сесія Генеральної Асамблеї ООН 1 травня 1974 року резолюціями 3201,3201 (S-VI) без голосування прийняла Декларацію про встановлення нового міжнародного економічного порядку (НМЕП), Програму дій зі встановлення нового міжнародного економічного порядку, Хартію економічних прав і обов'язків держав.

Протягом більше 20 років після VI спецсесії ГА ООН Пекін наполегливо підтверджував свою позицію про необхідність встановлення НМЕП. Міністр закордонних справ КНР Тан Цзясюань в січні 1999 року особливо підкреслював незмінне прагнення КНР до того, щоб спільними зусиллями з країнами, що розвивається «захистити законні інтереси країн, що розвиваються і встановити новий, справедливий, розумний міжнародний політичний і економічний порядок» [288, 263-267].

На думку Китаю, існувало два реальних засоби для досягнення названої мети. Це – «колективна опора країн, що розвиваються на власні сили» (або, іншими словами, «колективне самозабезпечення» і «співпраця Південь-Південь») і діалог «Північ-Південь», завдання якого полягає в тому, щоб домогтися від розвинених країн для країн, що розвиваються виконання вимог, як з надання економічної допомоги останнім, так і щодо лібералізації торговельних та інших господарських зв'язків на користь держав «Півдня».

Починаючи з середини 1970-х рр. Китай по-різному оцінював значимість цих двох засобів для досягнення НМЕП. До 1980-х рр. він вважав, що найбільш ефективним є «колективна опора на власні сили », але з початку і до середини 1980-х рр. він вже віддавав перевагу конструктивізації діалогу «Північ-Південь» [289, 316-121].

Однак це не виправдало себе, бо незабаром стала очевидною недостатня продуктивність переговорів «Північ-Південь». Допомога іноземних держав, а також міжнародних організацій і структур не вирішила проблеми економічного відставання. Ще на Делійській сесії United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (Конференції ООН з торгівлі та розвитку) в 1971 році розвиненим країнам було запропоновано відраховувати 1% їх національного доходу на допомогу країнам «третього світу». Цього, за рідкісним винятком, не зробив ніхто. А на сесії UNCTAD в 1972 році в Сант'яго-де-Чилі була поставлена мета досягнути країнами, що розвиваються 6% -го економічного зростання протягом 1970-х рр [269, 123-126]. Але і цього досягнуто не було. У 1970-ті роки рівень життя 3 млрд. чоловік, що населяють країни «Півдня», в кращу сторону якщо і змінився, то вкрай непомітно (в кінці 1980-х років, зі збільшенням можливостей самого Китаю з вилучення користі з співпраці «Південь-Південь», лінія на «Кколективне самозабезпечення» отримала нове дихання).

До кінця 1970-х рр. картина відносин Китаю з країнами, що розвиваються стала змінюватися в міру трансформації внутрішнього курсу КНР. Якщо до цього головним завданням було твердження політико-ідеологічного впливу, пізніше – відновлення довіри до Пекіну в зоні, що звільнилися (кінець 1960-х – початок 1970-х рр.), то тепер всі зусилля були перекинуті на налагодження взаємовигідної та економічно ґрунтованої співпраці з ними. Ресурси країн, що розвивається, подібно можливостям «глобальної Півночі» в рамках політики «зовнішньоекономічної відкритості», стали розцінюватися КНР як засоби, що сприяють її прискореному господарському росту [281, 69-70].

У політичній сфері Пекін почав лінію на поступову уніфікацію позицій КНР та основного масиву країн ,що розвиваються за цілою низкою міжнародних питань (головним чином, що мають економічне підґрунтя), в тому числі про встановлення нового світового економічного і політичного порядку, механізмами досягнення якого були покликані служити розширення

співпраці «Південь-Південь», а також підвищення ефективності діалогу «Північ-Південь».

Незважаючи на певні незначні зміни первинних підходів КНР до «третього світу», взятий Пекіном курс на зближення з ним завжди носив цілеспрямований, безперервний характер. Навіть потепління відносин КНР з провідними країнами Заходу в кінці 1970-х – початку 1980-х рр. не відволікло увагу Пекіна від країн, що розвиваються (на цей період припадає, як вже говорилося, встановлення дипломатичних відносин Китаю з багатьма країнами Африки і Латинської Америки) .

Як висновок, варто зазначити, що політика цього періоду, який тривав приблизно з кінця 1960-х до 1970-х (деякі науковці зазначають, що цей період тривав саме до 1976 року, тобто до смерті Мао Цзедуна) отримала назва «стратегія одного боку» або «єдиного фронту». В геополітичному плані це була стратегічна лінія, яка тягнулася від США і проходила через Японію, Китай, Пакистан, Іран, Туреччину і закінчується Європою, тобто країнами, об'єднані Мао Цзедунем за принципом розташування вздовж кордонів з Радянським Союзом, «по інший бік» від СРСР (звідси назва «одного боку» і «однієї лінії »).

Саме після подій на острові Даманський на радянсько-китайському кордоні(1969 р.) Мао Цзедун став сприймати військову загрозу з боку Радянського Союзу як цілком реальну і найбільш ймовірну. Мао Цзедун повністю переосмислює геополітику Китаю і почав зближення з «далеким» союзником – США, щоб протистояти «ближньому» противнику – СРСР [301, 89-97].

Підводячи підсумок першим 30 років зовнішньої політики КНР, китайські дослідники зазвичай відзначають, що це був період переважання поглядів поділу світу на ворогів і друзів, який привів до «певного обмеження» зовнішніх зв'язків Китаю.

У 1950-х роках основним об'єктом зовнішньої політики Китаю були соціалістичні країни. У 1960-х – країни, що розвиваються. У 1970-ті роки

третій світ як і раніше посідав чільне місце в політиці Китаю, хоча саме в ці роки «завершився процес встановлення дипломатичних відносин з основними західними країнами».

У цей період 57 країн розірвали офіційні зв'язки з Тайванем, вручивши свої вірчі грамоти в Пекіні. В цілому в 70-і роки Китай встановив дипломатичні відносини майже з 70 країнами.

РОЗДІЛ 4. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНР В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ДЕН СЯОПІНА У КІНЦІ 1970-Х – КІНЦІ 1980-Х РОКІВ

4.1. Політична криза та перегляд зовнішньополітичного курсу КНР у 1980-х роках

Кінець 70-х – 80-х рр. ХХ ст. став періодом корінного перегляду зовнішньополітичних орієнтирів Китаю, оскільки на політичну арену КНР виходять представники вже другого покоління ЦК КПК. Виходячи з соціально-економічної ситуації в країні, що склалась в результаті правління Мао, представники другого покоління пропонують нові вектори зовнішньополітичного курсу КНР. Ці вектори були прямим наслідком внутрішніх соціально-економічних та політичних перетворень, проведених «архітектором китайських реформ» Сяопіном (1904-1997) в Китаї у 1980-1990-х роках. Для аналізу зовнішньополітичного курсу КНР в окреслених хронологічний період необхідно розглянути внутрішньополітичні перетворення «великого архітектора» в республіці [177, 146-149].

1976 рік став переломним для Китайської Народної Республіки. 9 вересня помирає Мао Цзедун та залишає країну в стані глибокої економічної та соціально-політичної кризи.

Причиною кризи стали великодержавний мілітаристський курс колишнього «керманіча», насильницька політика «великого стрибка» і маоїстська «культурна революція». 1966-1976 роки стали «втраченим десятиліттям», яке відкинуло країну назад, поставивши народне господарство на межу краху [184, 215-234].

Економіка країни була майже повністю зруйнована, сотні тисяч людей перебували за межею бідності. Оголошена за часів «культурної революції» класова боротьба ще більше загострювала накопичені соціально-політичні та економічні суперечності. Соціальна політика Мао Цзедуна призвела до

розколу суспільства – явища, прямо протилежного зміцненню політичної і моральної єдності, характерної для соціалістичного суспільства.

За роки «культурної революції» життєвий рівень населення в Китаї різко впав. На політичні кампанії різного роду було витрачено близько 800 млрд. юанів. Особливо великі збитки понесла система освіти в результаті закриття шкіл, університетів, гонінь на наукову та творчу інтелігенцію, яку було прийнято називати не інакше як «дев'ятим покидьком» (після перерахування всіх «ворогів соціалізму і партії»). Підсумком цього стало стрімке збільшення кількості неосвіченого населення. Чисельність неписьменних наблизилася до чверті від всього населення [188, 168-179].

Політична система країни в результаті постійної боротьби в правлячій партії перебувала на межі хаосу і анархії. Ця боротьба, що не вщухала протягом двох десятиліть, прийняла особливо запеклі форми в роки «культурної революції». Протягом «десятирічної смуги» загинуло 20 мільйонів чоловік, а постраждали від неї в тій чи іншій мірі не менше 100 мільйонів. В результаті «культурної революції» було репресовано сотні тисяч «кадрових працівників» (ганьбу) (до кінця 1982 року було реабілітовано майже 3 мільйони ганьбу).

Після смерті Мао Цзедунa внаслідок запеклої політичної боротьби до влади прийшов Хуа Гофен – прихильник «культурної революції». Він оголосив продовження курсу Великого Мао. Саме тому процес переформування маоїстського керівництва став неминучим та супроводжувався боротьбою угруповань за переважання в партійному і державному апараті. Лідируючі позиції поступово стало займати маоїстсько-прагматичне угруповання на чолі з Ден Сяопіном, якого реабілізували в червні 1977 року (через рік після другого відсторонення від влади) на III пленумі десятого скликання ЦК КПК. Ден Сяопін був знову відновлений на всіх посадах – заступника Голови ЦК КПК, заступника голови Військової ради і начальника генерального штабу НВАК, заступника прем'єра Держради КНР. Посаду Голови ЦК КПК зайняв вже згаданий Хуа Гофен. Однак уже в

кінці 70-х років Ден Сяопін стає лідером партії та розпочинає реформування країни [188, 245-249].

Базисом для практичної розробки реформаторських ідей Ден Сяопіна став затверджений в середині 70-х років курс «чотирьох модернізацій», який мав на меті перетворення в чотирьох областях – сільському господарстві, промисловості, армії, науці і техніці. Суть ідейно-політичної лінії представляли «чотири основні принципи»: соціалістичний шлях розвитку, демократична диктатура народу, керівництво компартії, марксизм-ленінізм та ідеї Мао Цзедуна.

На III пленумі ЦК КПК одинадцятого скликання, яке відбулося 18-22 грудня 1978 року, з ініціативи Ден Сяопіна і його сподвижників було прийнято історичне рішення відмовитися від теорії «продовження революції при диктатурі пролетаріату» і політичної установки на ведення «класової боротьби» як головного завдання, а центр ваги партійної роботи перенести на здійснення модернізації [212, 168-179].

Процес реформ був охарактеризований їх «головним архітектором» (тобто Ден Сяопіном), як «друга революція» після 1949 року, але революція в сенсі «революційного оновлення соціалізму на його власній основі шляхом самовдосконалення», а не спрямована на злам старої надбудови і проти будь-якого суспільного класу. Ден Сяопін розглядав реформу як своєрідне продовження революції в нових умовах. Якщо революція розкріпачує продуктивні сили країни при переході до соціалізму, то реформа це робить уже в рамках самого соціалізму.

З самого початку розробки стратегії модернізації країни Ден Сяопін відмовився від догматичного наслідування прийнятим в СРСР канонам соціалістичного будівництва і «вів пошук будівництва власної моделі соціалізму з китайською специфікою». З урахуванням того, що подолання відсталості Китаю потребує тривалого часу, було прийнято принципове теоретичне положення про те, що КНР знаходиться на початковій стадії соціалізму, яка триватиме до середини XXI століття.

Ден Сяопіну вдалося зберегти цілісність держави. Лідер 1980-х рр. об'єктивно оцінював реальний стан речей і ставив перед собою певні прагматичні цілі, за основу взявши гасло «розвиток – найсильніша правда». Саме йому належить широко відомий в Китаї вислів: 不管黑猫白猫, 捉到老鼠的就是好猫. / «Не важливо, якого кольору кішка, чорна або біла, якщо вона може ловити мишей – це гарна кішка» [210, 56-63]. Цей вислів означає, що в управлінні країни керуватися потрібно не тільки політичними, а й практичними цілями. Це стосується не тільки економічних реформ, але і дипломатичної стратегії. Так, наприклад, при укладанні договору з США, на відміну від закритої політики Мао Цзедуна, Ден Сяопін вперше заявив усьому світові про відсталість і бідність Китаю.

Для виходу із даної ситуації політик поставив такі завдання:

- провести до настання нового століття курс чотирьох модернізацій, висунутий в 1964 р. Мао Цзедуном і Чжоу Еньлаєм (освіта, армія, сільське господарство, промисловість);
- позбутися відсталості держави і наздогнати розвинені країни;
- підтримувати мирну міжнародну обстановку;
- забезпечити потреби населення країн третього світу [210, 69-75].

Ден Сяопін, розуміючи економічну відсталість країни, звернувся до народу із закликом взятися за подолання своєї відсталості, а не сподіватися на світле майбутнє. Уже в травні 1977 р. в бесіді з двома співробітниками ЦК Комуністичної партії Китаю відповідальний за модернізацію у сфері науки і техніки Ден Сяопін заявив, що «ключем до здійснення модернізації є підвищення науково-технічного рівня. Не можна домогтися розвитку науки і техніки, якщо не взятися за освіту. Порожніми розмовами модернізацію не здійснити, потрібні знання, потрібні фахівці ... Як очевидно тепер, справа науки і техніки, а також освіти відстає у нас на цілих 20 років у порівнянні з досягненнями розвинених країн» [210, 82].

Крім того, що III Пленум ЦК КПК 1978 року став важливою віхою у внутрішній модернізації, але також й переломною подією в процесі формування китайських зовнішньополітичних концепцій. Саме після його проведення протягом вісімдесятих – дев'яностих років закладалася теоретична основа сучасної зовнішньої політики КНР.

Проте в перші роки після III Пленуму ЦК КПК у неупереджених спостерігачів могло скластися враження про чисто пропагандистський характер прийнятих пленумом установок – настільки їм суперечили практичні зовнішньополітичні кроки.

Курс «чотирьох модернізацій», який лежав в основі рішень пленуму, передбачав очевидний акцент на здійснення внутрішньо-економічних перетворень. Зовнішній політиці була відведена допоміжна роль, пов'язана із забезпеченням сприятливих зовнішніх умов для модернізації Китаю. Відповідно до цього змінювався комплекс зовнішньополітичних пріоритетів. На задній план відійшло завдання щодо ініціювання світової революції, ідеологічної боротьби і «стратегічного розширення», в пріоритеті відтепер були проблеми національної безпеки, пов'язані із забезпеченням мирного стабільного оточення. Саме тому питання розвитку напрямку залежали від перспектив оптимізації положення Китаю в структурі світових економічних і науково-технічних контактів. У зв'язку з цим для Китаю головним завданням ставало налагодження контактів з усіма членами світового співтовариства [211, 125-132].

У своїй промові на III Пленумі ЦК КПК 1978 року Ден Сяопін злободенною визначив проблему «окостеніння мислення» і закликав «відкрити мислення, змусити свій розум працювати, виходити з реальної дійсності, згуртовано дивитись в майбутнє». Він зазначив, що соціалізм покликаний поліпшити становище людей, а «революція твориться на основі матеріальної вигоди, [адже] якщо міркувати лише про дух самопожертви, але не приділяти уваги матеріальним інтересам, то вийде ідеалізм». Паралельно з цим засуджувалося «книгопоклоніння» («якщо про щось не говориться в

книзі, не повідомляється в документі, не згадується керівництвом, то ніхто і не посміє це ні озвучити, ні зробити – всі здатні [лише] бездумно повторювати і передавати»). Єдиним критерієм істини визнавалася практика.

У центр було поставлено економічне благополуччя держави, і для його досягнення КПК була готова проявити політичну гнучкість, в тому числі в міжнародних справах. Як підкреслив Ден Сяопін у вступному слові вже на XII з'їзді КПК, «інтенсифікувати будівництво модернізації соціалізму, боротися за возз'єднання з Тайванем і об'єднання Батьківщини, боротися з гегемонізмом і відстоювати мир у всьому світі – це три великі завдання китайського народу в 1980-х роках. Основним в досягненні цих завдань є економічне будівництво, воно – основа для прийняття рішень з міжнародних та внутрішніх питань» (установка на інтенсифікацію економічного будівництва мала на увазі зміну зовнішньої політики КНР, надання їй більшої гнучкості).

На відміну від Мао Цзедуна, Ден Сяопін розумів, для того щоб Китай став економічно розвиненою державою, необхідно розвивати торгівельні відносини з іншими країнами. З цією метою, виступаючи на III Пленумі XI скликання ЦК КПК, Ден Сяопін запропонував курс «відкритих дверей», або «курс на реформи і відкритість всьому світу» [210, 87-90]. Він озвучив новий курс дипломатичної політики країни, спрямований на реформи і відкритість для зовнішнього світу, що означало створення дружніх відносин з іншими країнами. Ден Сяопін у своїх працях неодноразово підкреслював, що довіра іноземних держав в подальшому залежить від зовнішньополітичного курсу китайської дипломатії. Відповідно до цього, в основу національної політики і стратегії КНР було покладено принцип «ніколи не прагнути до лідерства, ніколи не конкурувати за панування і не прагнути гегемонії». Китайський політик і дипломат Дай Бінго, автор статті «Stick to the path of peaceful development» («Дотримуйтеся мирного шляху розвитку»), в якості підтвердження курсу проти гегемонізму, приводить слова Ден Сяопіна про те, що «якщо в один прекрасний день Китай спробує претендувати на

гегемонію, люди світу повинні викрити, протистояти і повалити його, а міжнародне співтовариство може по праву закликати китайських керівників до відповіді» [216, 37]. Дипломатичний курс 1978-1992 рр. можна охарактеризувати формулою Ден Сяопіна, що складалася в повному варіанті з 28 ієрогліфів:

- холоднокровоно спостерігати (冷静 观察);
- зміцнювати розхитані позиції, проявляючи витримку (稳住 阵脚);
- справлятися з труднощами (沉着 应付);
- триматися в тіні, намагатися нічим не проявляти себе (韬光养晦);
- бути в змозі захищати нехай незграбні, але свої власні погляди (善于 守拙);
- ніколи не претендувати на лідерство (绝不 当头);
- здійснювати щось реальне (有所作为) [213, 135-138].

Найбільш поширений варіант був скорочений до 24 ієрогліфів. Згідно з пропозицією лідера, політикам на міжнародній арені було слід дотримуватися вищевикладених принципів, за винятком позиції «бути в змозі захищати нехай незграбні, але свої власні погляди» (善于 守拙), оскільки сенс його не був до кінця розкритий Ден Сяопіном, а китайські політологи практично не коментували цей вислів з точки зору ситуації, в якій його можна було б вжити.

Під висловом «холоднокровоно спостерігати» (冷静 观察) малася на увазі необхідність вивчати проблему всебічно, з точки зору діалектики і розвитку. У разі виникнення суперечностей вміти використовувати їх на благо. Що стосується тактики 稳住 阵脚 («зміцнювати розхитані позиції,

проявляючи витримку»), то в цьому випадку, зіткнувшись із ситуацією, яка призвела до непорозуміння, слід, в першу чергу, заспокоїтися [213, 140-144].

Ден Сяопін закликав країну до кінця йти обраним соціалістичним шляхом, переконуючи, що «ніхто не знищить нас». КНР слід самостійно «зміцнювати розхитані позиції, проявляючи витримку». Керівництву країни слід дотримуватися самостійного і незалежного політичного курсу. Лідер впевнено переконував, що світової війни не буде, проте не слід розслаблятися, щоб в разі «удару по Китаю» скористатися багатим досвідом і розбити ворога.

Головна ідея висловлювання Ден Сяопіна «справлятися з труднощами» (沉着 应付) полягає в умінні тримати себе в руках перед обличчям небезпеки, що допоможе бути майстерним в складанні подальших планів для перемоги. Політику слід використовувати всі надані можливості, займатися саморозвитком [252, 235-238].

Надзвичайну популярність в Китаї і за його межами набули фразеологізми Ден Сяопіна «韬光养晦» і «有所作为», що означали «триматися в тіні і намагатися нічим не проявляти себе, при цьому робити щось реальне». Концепція «韬光养晦» («триматися в тіні і намагатися нічим не проявляти себе») була сформульована Ден Сяопіном на початку 1990-х рр. в якості орієнтира для дипломатії КНР. Проте сьогодні, майже 30 років потому, коли ситуація в країні змінилася, деякі вчені вважають, що немає необхідності дотримуватися цього принципу. В даний час в країні продовжують проходити дебати на тему можливості для держави дотримуватися стратегії «триматися в тіні» [252, 240-241].

Зазначена вище формула стала розглядатися політологами як «стратегія обману», яка включає ряд компонентів, таких як «приховування справжніх можливостей», «виграш часу», а також «вичікування слушного моменту». Такого роду трактування фрази викликала великий резонанс як в суспільстві,

так і серед китайських політиків, які вважали такого роду підозри необґрунтованими. Співробітник МЗС КНР, голова наукового товариства китайської народної дипломатії Ян Веньчан, автор статті про глибокий сенс концепції «триматися в тіні і намагатися нічим не проявляти себе», зробив такі висновки з приводу значення виразу для народу КНР.

По-перше, Ян Веньчан вважає, що «триматися в тіні і намагатися нічим не проявляти себе» – це свого роду стратегічна модель «непомітної поведінки», тобто слід «поводитися непомітно, щоб «спокійно спостерігати» і аналізувати ситуацію, що склалася, керувати нею, а далі отримати можливість будувати плани на майбутнє».

По-друге, політик зазначив, що концепція «триматися в тіні » може бути використана як «в складному становищі або при несприятливих обставинах», так і «в разі успішного завершення справ або перемоги». Ден Сяопін у зверненні до керівництва країни «Про вміння використовувати можливості у вирішенні проблем розвитку» в грудні 1990 року підкреслив, що

ситуація на світовій арені значно ускладнилася, оскільки ніхто не має «цінних думок» для вирішення міжнародних проблем. Деякі країни третього світу наполягають на тому, «щоб Китай став лідером», проте, на думку політика, це не є можливим вирішенням ситуації. У своїй промові Ден Сяопін підкреслив, що, виходячи з основ китайської політики, лідерство країни на міжнародній арені неможливе, оскільки може призвести до втрати свободи і нестачі сил. Тим не менше, політик заявив, що «ми нікого не боїмося, однак і не хочемо ні з ким сваритися. Ми будемо діяти, дотримуючись «п'яти принципів мирного співіснування». Такої стратегії відповідає фраза «ніколи не претендувати на лідерство» (绝不 当头). Як підкреслив Ян Веньчан, свою промову лідер другого покоління закінчив формулою з чотирьох ієрогліфів 韬光养晦 («триматися в тіні і намагатися нічим не проявляти себе»).

Політик Ян Веньчан також зазначив, що в кінці 1980-х – початку 1990-х років на тлі змін, що відбулися в міжнародній ситуації Ден Сяопін у своїх виступах неодноразово підкреслював, що Китаю слід дотримуватися концепції «не брати на себе ініціативу» (不当头) і «не нести прапор» (不打) [262, 154-165].

Таким чином, основними засобами здійснення модернізації оголошувалися реформи і політика «відкритості». Реформи були спрямовані на приведення виробничих відносин у відповідність із завданнями розвитку продуктивних сил з тим, щоб виробничі відношення не ставали гальмуючим фактором для розвитку країни. А політика «відкритості» була покликана включити КНР в процес глобалізації економіки та інших сфер життя людської спільноти, активно залучати закордонні капітали, використовувати досягнення науки і техніки, управлінський досвід з тим, щоб, в кінцевому рахунку, підвищити світову конкурентоспроможність Китаю.

Ден Сяопін, відомий в Китаї як «головний архітектор китайських реформ», взявши за основу дипломатичну лінію Мао Цзедуна, привніс в неї ряд стратегічно важливих змін.

По-перше, на відміну від Мао Цзедуна, який викликав іноземних керівників в свою резиденцію, подібно імператору, лідер другого покоління особисто здійснював поїздки у Південно-Східну Азію (ПСА), США і Японію, проводячи, таким чином, власну дипломатію. Основну мету поїздок Ден Сяопін бачив у зміні уявлень про Китай на території іноземних держав, політик прагнув показати мирний настрій Піднебесної по відношенню до зарубіжних країн. Так, у 1978 році Ден Сяопін здійснив перший візит до Японії, за результатами якого країнами було підписано «Договір про мир і дружбу між КНР і Японією». Текст угоди збігається зі змістом комюніке 1972 року. Згідно з документом, сторони зобов'язувалися розвивати дружні відносини на основі п'яти принципів мирного співіснування, не прагнучі гегемонії на території АТР або в будь-якому іншому регіоні [251, 186].

По-друге, відзначаючи короткі і водночас багаті за змістом промови Ден Сяопіна, китайські аналітики вважають, що він був «першою людиною, котра відчула зміни в Китаї».

80-ті рр. XX століття відзначені неприєднанням Китаю до будь-яких політичних блоків (саме це стало одним з ключових факторів, що вплинули на зміни міждержавних відносин). Г. Кіссінджер справедливо підкреслив прагматичний стиль стратега Сяопіна, а також «бунтарський» характер його пропозиції про те, що державі слід повернутися до порядку, професіоналізму, ефективності [252, 247-256].

Варто відзначити 1980-ті – початок 1990-х рр. як переломний етап у формуванні зовнішньої політики і дипломатії КНР, на якому «можна спостерігати завершення процесу еволюції найбільш загальних уявлень керівництва КНР: від концепції «воєн і потрясінь» до діаметрально протилежної концепції «миру і розвитку».

Фактичні зміни зовнішньополітичного курсу було розпочато в 1978 році, коли в рамках неодноразово згадуваного грудневого пленуму ЦК КПК було визначено необхідність «на основі рівності і взаємної вигоди активно розвивати економічну співпрацю з усіма країнами, усередині впроваджувати передові світові технології та обладнання».

Перетворення мотивів зовнішньополітичної діяльності продовжилося і на XII з'їзді партії. Восьмого вересня 1982 року Ху Яобан (державний і політичний діяч Китаю, генеральний секретар ЦК КПК (1980—1987) і голова ЦК КПК (1981—1982) в своїй доповіді виділив кілька основних установок для здійснення міжнародних контактів:

1. «Нам потрібно йти одним шляхом з народами всього світу, продовжувати боротися проти імперіалізму і гегемонізму для захисту миру»;
2. «Здійснювати зовнішню відкритість, на підставі принципів взаємної вигоди і рівності розширювати зовнішні зв'язки в сферах економіки і технології – це стійкий і незмінний стратегічний курс нашої країни»;

3. «Нам потрібно стимулювати китайську промисловість для виходу на міжнародний ринок, енергійно розвивати зовнішню торгівлю. Необхідно використовувати, наскільки це можливо, доступний зарубіжний капітал»;

4. «Мета зовнішньоекономічного та технічного обміну – в нарощуванні власних здібностей, стимулюванні розвитку національної економіки»;

5. «У процесі зміцнення курсу на зовнішню відкритість обов'язково потрібно рішуче остерігатися і протидіяти розкладницькому [впливу] капіталістичної ідеології» [84].

Ці цитати, що стали традиційними висловлюваннями про необхідність боротьби з імперіалізмом і гегемонізмом, в доповіді Ху Яобана супроводжувалися закликами до побудови конструктивних зв'язків з країнами незалежно від приналежності до будь-якого з «трьох світів». Як вже зазначалося, ідеологічний мотив міжнародної діяльності Китаю відійшов на другий план, країна в своїй поведінці на зовнішньополітичній арені стала виходити з прагматичних цілей розвитку економічних контактів, залучення іноземного капіталу і технологій з метою підйому власного народного господарства.

Додатково до цього Ху Яобан змалював перспективи виходу КНР на міжнародний ринок. Відкриття країни для залучення іноземного капіталу та досвіду повинно було, на його думку, перейти в стадію виходу китайської промисловості на конкурентоспроможний рівень. Керівництвом КНР було ініційовано створення сприятливих умов для поступового поліпшення інвестиційного клімату, «запроваджено податкові та митні пільги для спільних підприємств, засновані райони пільгового інвестування в приморській смузі».

Наслідком цих заходів стало зростання показників в обсягах іноземних інвестицій. Так, в 1983 році він склав 900 млн дол. США, в 1985 році – 2 млрд, а в 1990 році – 3,5 млрд.

Якісне зростання показників відбулося і в сфері зовнішньої торгівлі: загальний обсяг експорту-імпорту в 1978 році склав 20,6 млрд. дол. США,

в 1988 році – понад 100 млрд. дол., а в 1994 – понад 200 млрд. дол. Зросли також і показники ВВП: 1978 році вони склали 364,5 млрд юанів, 1980 році – 454,6 млрд. юанів, 1985 році – 901,6 млрд. юанів, а в 1990 – 1,86 трлн юанів [264, 211-224].

Варто додати, що 21 серпня 1982 року Ден Сяопін висловив прагнення до взаємовигідної співпраці в умовах мирного співіснування на зустрічі з Генеральним секретарем ООН Х. Пересом де Куельяром заявивши про те, що «найбільшою китайською надією є, щонайменше, 20 років миру. Ми зіткнулися з завданням розвитку і скорочення відставання. Першочерговим місією для себе ми визначили здійснення першого етапу модернізації до кінця нашого століття... Тому ми сподіваємося на мирну міжнародну обстановку» [252, 265-274].

Таким чином, на початку 1980-х років лідер КНР Ден Сяопін виступив з пропозицією провести масштабні економічні, соціальні та політичні реформи. Основою його теорії «миру і розвитку» стала переорієнтація з теоретичних догм марксизму на об'єктивну реальність, тобто на дійсний стан справ.

Ден Сяопін просував концепцію відкритості Китаю світу, його активної інтеграції в глобалізованому світі і в світовій економіці. Ця теорія отримала назву «соціалізм з китайською специфікою». Вона передбачала збереження соціалістичного ладу в країні при поступовій переорієнтації на рейки капіталістичної економіки. Традиційна маоїстська теза про те, що «краще бідний соціалізм, ніж багатий капіталізм», була піддана сумніву.

Ідеї Ден Сяопіна включали в себе не тільки фундаментальну модернізацію Китайської Народної Республіки за чотирма основними напрямками (оборонна промисловість, наука, сільське господарство та промислове виробництво), а й перегляд зовнішньополітичної концепції, яка передбачала розширення географічних і зовнішньополітичних інтересів країни, відхід від «вузького регіоналізму». В зв'язку з нестачею в державі власних коштів було вирішено відкрити Китай для іноземних інвесторів.

Нова зовнішньополітична концепція передбачала як економічну, так і політичну, культурну, соціальну відкритість країни світу.

4.2. Зовнішньополітичний курс відносно США

З початком проведення Китаєм політики «реформ і відкритості» з 1978 року, його зовнішня політика була цілком орієнтована на Захід, в основному на США. 16 грудня 1978 р. було оголошено про намір Китаю і США встановити дипломатичні відносини [118; 119].

В ході візиту Ден Сяопіна в 1979 р. до Вашингтону (варто зазначити, що візит Ден Сяопіна в США став першим візитом керівництва Китаю до США після створення КНР у 1949 році), що тривав 9 днів (з 25 січня по 4 лютого), завершився процес відновлення американо-китайських дипломатичних відносин. Під час візиту Ден Сяопін провів 5 бесід з питань розвитку китайсько-американських відносин з президентом США Дж. Картером та іншими керівниками США. Сторони уклали договір про науково-технічне співробітництво, і договір про співпрацю в галузі культури. Було досягнуто домовленості про співпрацю в сферах освіти, торгівлі, освоєння космосу. Також сторони домовилися про створення консульських відносин і заснування генконсульств. США також визнали Тайвань невід'ємною частиною Китаю, виступивши із заявою про розрив дипломатичних відносин і про припинення дії договору про взаємну безпеку, укладеного з тайванською владою в 1954 році. Також уряд США заявив про намір виведення своїх військ з Тайваню в чотиримісячний термін [252, 278-284].

Під час свого візиту Ден Сяопін відвідав заводи «Boeing» в Сіетлі і Х'юстоні, підприємства «Hughes Tool Company» і «Johnson Space Center» та домовився про надання Китаю економічних кредитів.

29 січня 1979 року на честь приїзду Ден Сяопіна в Білому домі організували державний обід, який був немислимий при правлінні Мао Цзедуна – голови антикапіталістичного «червоного Китаю», де Сяопін сидів за столом, оточений президентами великих транснаціональних компаній «General Motors», «PepsiCo» і «Coca-Cola». Повідомлення про намір Китаю

повернутися на світову капіталістичну арену було прихильно прийнято американськими компаніями [252, 286-289].

У травні 1979 року китайські бізнесмени запросили групу американських бізнесменів в район без розвиненої інфраструктури недалеко від Гонконгу: все, що могли побачити відвідувачі, це типовий пейзаж рисових полів на півдні Китаю, де селяни обробляли землі із застосуванням азіатських буйволів. Проте, це місце отримало статус особливої економічної зони Шеньчжень. Нині це один із символів економічної глобалізації і найбагатший муніципалітет в Китаї. В даний час чисельність його населення становить 10 млн жителів. Так, китайсько-американське зближення, яке спочатку мало тактичний аспект холодної війни, в 1979 року стало основним фактором подальшого розвитку відносин у світовій економіці [282, 102-108].

У лютому 1979 року Ден Сяопін організував дипломатичний саміт, а також запусив механізм розвитку китайської економіки до рівня економік розвинених країн. Іншими словами, щоб отримати підтримку США, Ден Сяопін «продавав» величезний резерв китайської робочої сили за низькою ціною транснаціональним корпораціям США. У відповідь ТНК повинні були впровадити технології в промисловість Китаю. Хоча інвестування в Китай на той час представляло собою великий ризик, але поступово між двома сторонами встановилася прагматична мовчазна неформальна домовленість: американські транснаціональні компанії зобов'язалися інвестувати в економіку Китаю, у свою чергу, китайська влада повинна інвестувати фінансові надлишки в казначейські облігації США, а американські прямі інвестиції за кордоном в Китаї були «гарантовані» облігаціями, придбаними Китаєм. Іншими словами, в разі експропріації або націоналізації, здійсненими Китаєм, в США китайські активи могли бути просто замороженими [293, 21-24].

Мовчазна комерційна угода 1979 року між США і Китаєм, що стала невід'ємною частиною геостратегічного і дипломатичного альянсу, ще кілька років буде перетворюватися в неймовірне потурання інтересів між

багатонаціональними корпораціями (серцем американського капіталізму) і комуністичною партією Китаю. Таку модель розвитку Китаю можна назвати класичною, потім вона буде продовжена Японією в 1960-1970-х рр., пізніше – чотирма «азіатськими драконами» (Тайвань, Корея, Сінгапур і Гонконг) в 1980-х рр [283, 247-256].

Варто зазначити, що на формування лояльної «китайської політики» з боку адміністрації Картера значний вплив справили Бжезинський, помічник президента з питань національної безпеки, прихильник американо-китайського альянсу, заснованого на антирадянськості.

В ході президентської передвиборної кампанії кандидат від республіканської партії Р. Рейган піддав різкій критиці пропекінський курс Дж. Картера-Бжезинського через відхід від тісних зв'язків з Тайванем. З приходом в Білий дім президента Рейгана відбулися істотні зміни в розстановці політичних сил і, відповідно, в підходах до міжнародних проблем, в тому числі і до відносин з КНР.

Як відзначають автори монографії «Місце Китаю в глобальній політиці США», при адміністрації Рейгана «відбувся зсув осі ідейно-політичного життя США праворуч». Перш за все це проявилось у погіршенні стосунків з СРСР з боку Вашингтону. СРСР був оголошений «імперією зла», і саме це стало основою для співпраці з Китаєм. У той же час на початку президентства Рейгана в адміністрації США були люди, які дотримувалися курсу Р. Ніксона щодо розвитку американо-китайських відносин. До їх числа входив державний секретар А. Хейг, прихильник зміцнення зв'язків з КНР, який представляв інтереси так званого «пропекінського угруповання». Глава Пентагону К. Уайнбергер знаходився в опозиції до Хейга і вважав, що зовнішньополітична стратегія США повинна бути направлена переважно на посилення військового потенціалу і використання силової політики, в особі КНР він бачив слабкого і вразливого партнера. До найбільш активних противників розширення зв'язків з пекінською владою, як і раніше, залишалися представники «протайваньського угруповання». В адміністрації

виразником їх думки був заступник держсекретаря Дж. Холдрідж [283, 278-284].

В кінці серпня 1979 року відбулася поїздка в Китай віце-президента США У. Мондейла. Сторони пішли на істотні поступки в торгово-економічній сфері, відкривши Пекіну ширший доступ до американської промисловості і ставлячи КНР в привілейоване становище порівняно з іншими соціалістичними країнами. Під час візиту стало відомо про підписання в Вашингтоні закону, який переводить Китай в розряд «дружніх країн».

Нормалізація китайсько-американських відносин почалася паралельно з проведенням в КНР згаданої нами політики «реформ і відкритості», ця політика надала потужний імпульс нормалізації відносин з США. У 80-х рр. у міру розширення Китаєм зв'язків із зовнішнім світом, активізувалися контакти з США в політичній, економічній, науково-технічній і культурній сферах.

У 1982 р. зі своїх постів пішли спочатку А. Хейг, а потім Дж. Холдрідж, що значно послабило позиції двох основних угруповань. Змінив Хейга Дж. Шульц, який був прихильником зміцнення зв'язків у рамках НАТО, однак на його погляди вплинули популярні на початку 1980-х рр. концепції переміщення «світової міці» з Європи до Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР) [286, 435].

Представники академічних кіл, серед яких помітною фігурою був японознавець Гастон Сигур, директор Відділу Азії при РНБ (Рада національної безпеки), вважав, що найбільш раціональною політикою для Вашингтону є балансування між СРСР і Китаєм при збереженні американської військової присутності в АТР. «Сполучені Штати і Японія, – вважав Сигур, – можуть, максимально використовуючи в цих умовах позицію сили, домогтися вигідних для себе угод на переговорах з Радянським Союзом і Китайською Народною Республікою», зберігаючи при цьому інтереси власної безпеки [301, 188-194].

Хоча підходи і оцінки різних представників адміністрації не збігалися, в цілому КНР стала розглядатися як «регіональна держава з глобальною присутністю» і був зроблений висновок про неминучість коригування американського ставлення до «китайського фактору».

Таким чином, республіканська адміністрація була поставлена перед необхідністю поєднати протилежні позиції у відносинах з Пекіном. В результаті китайська політика Рейгана включала в себе несумісні компоненти: розвиток відносин з комуністичним Китаєм з метою використання антирадянських поглядів китайських керівників з одного боку, і військово-політичну підтримку гомінданського режиму на Тайвані – з іншого. Цю особливість відзначив Холдрідж, коли в серпні 1982 року під час поїздки в Пекін заявив: «У розробці своєї політики щодо Пекіна адміністрація Рейгана має на увазі дві обставини: американські історичні зобов'язання перед народом Тайваню і важливість розширення відносин з Китайською Народною Республікою».

Під час поїздки держсекретаря Дж. Шульца до Китаю 17 серпня 1982 року було опубліковано спільне китайсько-американське комюніке, в якому зазначалося, що Вашингтон поступово скорочуватиме свої поставки зброї до Тайваню і через деякий час припинить їх повністю [192, 154-159].

Проведений восени 1982 року XII з'їзд китайських комуністів знову викликав жваві дебати в Білому домі. Традиційні ліберальні кола визначили його рішення як масштабний поворот у внутрішній і зовнішній політиці китайської влади, але при цьому відмітили, що в ній будуть переважати націоналістичні тенденції, що звужує, але не виключає співпрацю з КНР. Неоконсервативна та неоліберальна частини еліти схилилися до того, що переорієнтація китайського зовнішньополітичного курсу не зачіпає геополітичних підвалин американо-китайського зближення. І тільки представники «протайваньського угруповання» заявляли, що «Китай – ненадійний партнер», а також, що «китайська карта була програтною». Всі

разом висловлювали занепокоєння з приводу можливого радянсько-китайського зближення [192, 161-164].

Таким чином, в зв'язку з рішеннями XII з'їзду в центрі уваги китайської політики Вашингтону знову виявилися радянський фактор, тайванська проблема, перспективи китайських реформ.

Стан і перспективи американо-китайських відносин в нових умовах були проаналізовані в «Політичному документі», складеному в 1983 році групою провідних американських фахівців з Китаю, що входили до складу впливової неурядової організації – Атлантичної ради. Автори документа, виходячи з того, що «економічно процвітаючий, впевнений в собі модернізований Китай може бути важливим торговим партнером [Сполучених Штатів], стабільною протипагою Радянському Союзу», пропонували американському уряду створити більш ліберальні умови для торгівлі, збільшити капіталовкладення в китайську економіку, але поставити це в залежність від темпів проведення китайською владою ринкових реформ. Експерти радили Білому дому уважно стежити за розвитком політичної ситуації в КНР.

У відповідь на готовність США до широкої співпраці Китай повинен був заявити про повагу до «американських життєвих інтересів», відмовитися від «наскоків на Сполучені Штати або резонансних публічних заяв з окремих проблем, які можуть дратувати американських офіційних діячів і громадськість».

У документі були також окреслені межі військового співробітництва – помірний обсяг оборонного співробітництва, так як «ризик, пов'язаний з входженням в більш тісні відносини [Китаєм] або вступ в прямий союз, переважить будь-який потенційний виграш» [196, 125-134].

Адміністрації Рейгана пропонувалося розробити довгостроковий курс на «зміцнення співпраці з КНР з урахуванням, що вона розділяє багато глобальних і регіональних цілей Вашингтону». Найскладнішою проблемою у відносинах США з Китаєм, на думку експертів, залишиться тайванська, так

як американський уряд збереже тісні відносини з Тайванем та продовжуватиме надавати військову допомогу, що йшло врозрід з нещодавно підписаною угодою.

Аналіз реальної політики Вашингтону показує, що запропоновані рекомендації лягли в основу китайського курсу Білого дому.

У червні 1983 р. було прийнято рішення про надання КНР в торгівлі статусу «дружньої і неприєднаної країни». Це рішення відкривало перед Китаєм ширші можливості для імпорту із США складних технологій та обладнання, в тому числі військового призначення. Прем'єр Чжао Цзянь заявив з цього приводу, що для Китаю це не технічне питання, а проблема встановлення взаємного порозуміння.

У 1984 р. обсяг поставок досяг 1,5 – 2 млрд. доларів, що заклало, на думку американців, основу значного розширення співпраці з Китаєм [196, 138-144].

З 1983 р. зовнішньополітичне відомство США починає проявляти велику активність на китайському напрямку. В результаті в січні 1984 року відбувся офіційний візит прем'єра Держради Чжао Цзяня в Вашингтон.

Китайський прем'єр демонстрував незалежну позицію, був достатньо обережний в оцінках. Так, в одному з виступів він сказав, що, хоча китайське керівництво «проти багатьох напрямків політики СРСР», воно зацікавлене в поліпшенні і розвитку зв'язків з ним». Чжао Цзянь ухилився від фіксації спільності позицій щодо радянських ракет СС-20, сказавши, що Китай «не є об'єктом радянської військової активності», однак дав зрозуміти, що в Пекіні поки не відмовилися від тези «радянська загроза» [196, 149-154].

Чжао Цзянь критично відгукнувся про американську політику в основному в Центральній Америці і на півдні Африки, але жодного разу не торкнувся питання мілітаристського курсу Вашингтону і їх союзників, розміщення ракет середньої дальності в Європі. На цю своєрідну критичну позицію китайського лідера звернули увагу американські ЗМІ: «Пекін дистанціювався від Вашингтону в межах розумного» [194, 176-178].

У 1984 році відбувся візит до Пекіна американського президента. Рейган зустрічався і вів переговори з Чжао Цзяном, генеральним секретарем КПК Ху Яобанем і головою республіки Лі Сяньнем. Перебуваючи в Пекіні, американський президент відразу спробував нейтралізувати вплив тайванського питання на хід переговорів. Президент США закликав «не перебільшувати труднощі», «не бити на сполох через дрібниці». Пекінська сторона врахувала ці побажання, але було відзначено, що тайванська проблема – «велика перешкода» на шляху стабілізації американо-китайських відносин. На переговорах Р. Рейган акцентував увагу на спільності інтересів США і КНР. Однак пекінські лідери ухилилися від підтримки антирадянського курсу Вашингтону, хоча і зафіксували збіг поглядів на становище в Індокитаї і навколо Афганістану.

Візит Р. Рейгана був приурочений до 200-річчя від дня появи у китайських берегів американського торгового судна «Empress of China». Виступаючи в Будинку народних зборів, американський президент згадав про цей факт, говорив про важливість торгівлі, прославляв «вільні ринкові механізми» та демократію. Також президент Рейган особливий акцент робив на «спільності інтересів» сторін: у Китаю і США «одні і ті ж загальні принципи збереження миру», «дві країни стоять разом» [199].

Візит Рейгана в Китай став частиною – і вельми значною – передвиборної компанії республіканців. Прихильники Рейгана сподівалися протиставити опонентам свої зовнішньополітичні успіхи на китайському напрямку. Адміністрація Р. Рейгана активізувала економічні зв'язки з КНР, довівши їх обсяг до 6,1 млрд. доларів [199].

У червні-серпні 1985 р. Голова КНР Лі Сяньне відвідав США, а в жовтні віце-президент США Джордж Буш – Китай. Обидва державних діячі чимало часу на переговорах приділили питанням розвитку двосторонніх відносин [215, 213-217].

Дж. Буш, перебуваючи в Китаї, оголосив про значне пом'якшення правил КОКОМ (Координаційний комітет з експортного контролю, більш

відомий як КОКОМ (англ. Coordinating Committee for Multilateral Export Controls, CoCom) – міжнародна організація, створена в 1949 році для багатостороннього контролю над експортом в СРСР і інші соціалістичні країни. В епоху холодної війни КОКОМ становив переліки «стратегічних» товарів і технологій, які не підлягають експорту в країни «східного блоку», а також встановлював обмеження щодо використання товарів і технологій, дозволених для поставки як виняток. Комітет розробив стратегію «контрольованого технологічного відставання»), які регулюють експорт до Китаю техніки і технології «подвійного призначення». Під час переговорів Лі Сяньняня в США і Буша в КНР обговорювалася проблема Тайваню. Лі Сяньнянь, виступаючи в національній раді сприяння американо-китайської торгівлі, назвав цю проблему «великою перешкодою в сфері американо-китайських відносин», яку «необхідно подолати». Про реакцію американської сторони на це положення було відомо заздалегідь.

У спеціальній публікації «Heritage Foundation» (американський аналітичний центр, що базується у Вашингтоні, округ Колумбія, головним чином орієнтований на державну політику, що працює на впливові кола республіканської партії), зазначалося: «американо-китайські відносини, як їх розуміють у США, визначаються положеннями, зафіксованими в спільному комюніке і односторонніх заявах США». У зв'язку з цим давалося роз'яснення: «не слід очікувати, що США змінять свою політику військової та політичної підтримки Тайваню.

Аж до трагічних подій червня 1989 року на площі Тяньаньмень, візити державних діячів бізнесменів обох країн були регулярними. Цьому багато в чому сприяв віце-президент Дж. Буш Старший, прихильник американо-китайського зближення [215, 234-237].

У відповідь на жорстоке придушення демократичних свобод людини, що відбулося на площі Тяньаньмень, США призупинили поставки озброєнь до Китаю, загальмували політичний діалог і надання КНР кредитів на суму 1,3 млрд. дол. Однак, не бажаючи відстороненості у відносинах,

американська адміністрація в липні і грудні 1989 р. двічі з таємно консульською місією направляла в Пекін помічника президента з національної безпеки Брента Скоукрофта.

Внаслідок подій на площі Таньаньмень, США переглянули своє ставлення до КНР. Очевидне нехтування демократичними свободами на території Китаю підштовхнуло Америку до діалогу з Радянським Союзом. Чергова спроба зближення Москви з Вашингтоном в Пекіні була сприйнята стримано. В офіційній заяві китайської влади говорилося: «Ми бажаємо, щоб в майбутньому США і СРСР по-справжньому відмовилися від прагнення до військової переваги, змогли серйозно вести переговори».

У своїй політиці американська адміністрація давала зрозуміти Китаю, що він фактичний молодший партнер, на це звернули увагу в Пекіні. У лютому 1985 року Рейган оголосив доктрину «неоглобалізму», і, хоча ця доктрина в другій половині 1980-х рр. була сфокусована на Латинській Америці і в меншій мірі на Азії, вона викликала негативну реакцію в Пекіні. Активність американської політики по відношенню до Китаю збіглася з розгортанням в КНР кампанії боротьби проти «духовного забруднення», в ході якої критики піддавалося і співпраця з США [269, 146-154].

Поліпшення відносин США з СРСР не позначилося на американо-китайських відносинах, і в цілому вони були стійкими до подій на початку червня 1989 року.

П. Кеннеді в книзі «Розквіт і занепад великих держав», що стала бестселлером в кінці 1980-х рр., даючи прогноз розвитку Китаю, передбачав, що «в міру економічних успіхів буде зростати залученість Китаю в міжнародні справи» [286, 436].

Як висновок, варто зазначити, що період кінця 1970-х – 1980-х рр. характеризувався перебудовою зовнішньополітичної лінії Пекіна і новим підходом до концепції національної безпеки. Китайські лідери прийшли до розуміння, що безпека визначається здатністю країни тривалий час існувати і забезпечувати власну безпеку.

Незважаючи на значні труднощі, відносини Китаю і США розвивалися хоч і повільними темпами, але поступально. До кінця 1980-х років Китай зайняв 16-е місце серед найбільших торговельних партнерів США. Проте розгін студентів на площі Тяньаньмень став причиною майбутнього погіршення стосунків КНР та США.

4.3. Стабілізація дипломатичних зав'язків з СРСР

Взятий в кінці 1970-х рр. курс на економічні реформи і відмова від маоїстської концепції революційного розвитку країни надали вагомий вплив на зміну зовнішньополітичного курсу. В концепції національної безпеки КНР враховувався геополітичний фактор: присутність в регіоні стратегічних інтересів двох наддержав – СРСР і США.

Радянсько-американське протистояння накладало відбиток на ситуацію в Східній Азії. Розкол між КПРС і КПК привів до зближенню Пекіна з Вашингтоном (в 1979 році були встановлені дипломатичні відносини) і нормалізації відносин з Японією (в 1978 році був підписаний китайсько-японський мирний договір) [169, 247-249].

Однак погіршення відносин КНР з СРСР, відмова Китаю продовжити дію радянсько-китайського договору 1950 року сприяло прояву «китайського фактору» в світовій політиці. З цього часу міжнародні відносини в регіоні стали розглядатися через призму геополітичного трикутника «СРСР – США – Китай». Китайсько-американське зближення пекінськими лідерами пояснювалося необхідністю протистояння «радянській загрозі». Введення радянських військ в Афганістан погіршило позиції Москви на міжнародній арені. З приходом на пост президента Р. Рейгана різко загострилися радянсько-американські відносини, антикомуністична риторика американського президента загальмувала американсько-китайське зближення, яке було досить інтенсивним незабаром після введення радянського контингенту в Кабул. В Пекіні виникли побоювання з приводу можливого порушення стратегічного балансу сил і посилення американських позицій в регіоні [194, 129-138].

На практиці стала проводитися політика рівновіддаленості від двох «гегемонів» – СРСР і США. Тісного військово-політичного співробітництва з Вашингтоном не відбулося. Китай не хотів вдруге перетворюватися в «молодшого партнера», тільки тепер американського.

А. Воскресенський – автор ряду фундаментальних робіт з російсько-китайським відносин, зіставивши радянську і китайську зовнішню політику на рубежі 70-х – 80-х рр., прийшов до висновку, що в центрі політики китайських керівників стояли завдання внутрішнього розвитку, в той час як увага радянських лідерів зосередилося на зовнішніх проблемах [194, 142-144].

Про роль відносин Китаю з Росією американський автор М. Менкол писав: «В міжнародних відносинах Китаю, мабуть, навряд чи знайдуться питання (за винятком Тайваню), які викликали б настільки гостру критику у пресі, як російсько-китайські» [189, 76].

Початок змін у відносинах КНР з СРСР припадає на 1982 рік, оскільки на XII з'їзді КПК відбулася переоцінка глобальної стратегічної ситуації. Справа в тому, що Китай перейшов до політики реформ, затвердженої Ден Сяопіном і саме тому зміни диктувалися необхідністю забезпечити тривалий мирний період для соціалістичної модернізації. Тільки мирне оточення на тривалий термін дозволяло успішно вести господарське будівництво, налагоджувати широке співробітництво з закордоном, необхідне для отримання інвестицій і передових технологій.

На XII з'їзді КПК була представлена оновлена зовнішньополітична платформа КНР, суть цих оновлень зводилася до наступного:

1. Була знята теза «СРСР – головне джерело небезпеки нової світової війни».

2. Відмінення положення про необхідність створення «єдиного міжнародного фронту» з протидії «радянському гегемонізму». Заявлено, що «КНР проводить незалежну, самостійну зовнішню політику».

3. Згуртування з «третім світом» було названо «наріжним каменем» в діяльності КНР на світовій арені.

4. Поставлено завдання розвивати контакти з східноєвропейськими країнами, зарубіжними компартіями [84].

У зв'язку з цим на форумі комуністів був проголошений курс на нормалізацію відносин з усіма країнами і створення системи міжнародних гарантій. Проте в відношенні США і СРСР Пекін продовжував дотримуватися стратегії рівновіддаленості. КНР дав зрозуміти СРСР, що на шляху нормалізації зовнішніх відносин залишаються «три перешкоди» (комплекс проблем, які, з точки зору китайської сторони, повинні бути вирішені для того, щоб досягти «істотного прогресу» в китайсько-радянських політичних відносинах і повністю їх реалізувати). Як зазначали представники КНР, після подолання «трьох перешкод» стане можливим підвищення рівня політичних зв'язків між двома країнами (включаючи організацію візитів на вищому рівні) і відновлення міжпартійних контактів між КПК і КПРС [301, 188-195].

Кілька слів про процес формування комплексу «трьох перешкод». На І сесії ВЗНП 5-го скликання в лютому 1978 року Хуа Гофен, що був у той час прем'єром Держради КНР, заявив, зокрема, що для нормалізації радянсько-китайських відносин Радянський уряд має «вивести свої війська з МНР і з районів, прилеглих до радянсько-китайського кордону ...». Ця проблема і стала першою з «трьох перешкод» [301, 204-209].

У вересні – листопаді 1979 року в Москві відбувся перший раунд радянсько-китайських переговорів з питань міждержавних відносин на рівні заступників міністрів закордонних справ. В ході переговорів китайська сторона крім уже згадуваної проблеми назвала і «другу перешкоду» – підтримку Радянським Союзом політики В'єтнаму щодо Кампучії, яку в КНР характеризували як «агресивну».

20 січня 1980 року представник МЗС КНР заявив про «недоречність» продовження радянсько-китайських переговорів з проблем міждержавних відносин, бо, на думку китайської сторони, напрямок радянських військ в Афганістан (що, як відомо, було зроблено на прохання законного уряду ДРА) створило нову перешкоду в нормалізації китайсько-радянських відносин.

Не знімали з порядку денного і територіальне питання, що знайшло широке відображення в публікаціях китайських вчених в 1983-1984 рр. У них стверджувалося, що рівноправним російсько-китайським договором був тільки Нерчинський 1689 року, а Айгунський (1858 р.) і наступні за ним позбавили Китай величезних територій. Однак завдання економічного розвитку країни змусили китайських лідерів піти на розвиток торговельних та економічних відносин з Москвою і у 1984 році було підписано Міжурядову угоду про економічне співробітництво, що значно активізувало торгові зв'язки.

Розпочата в СРСР перебудова стала новим кроком до подолання розбіжностей і нормалізації відносин. З'явилася певна схожість у підходах до міжнародних проблем. М. С. Горбачов виступив з концепцією «нового політичного мислення», суть якої полягала в тому, що міжнародні відносини необхідно будувати, керуючись загальнолюдськими цінностями, а не ідеологічними. Новому радянському лідеру імпонувала і лінія Пекіна на укріплення відносин з Заходом [301, 216-224].

З лексику пекінських політологів почала зникати теза «радянська загроза», у новій військовій концепції було зафіксовано відмову від підготовки до «великої ядерної війни» і перехід до «мирного військового будівництва». Керівництво КПК відмовилося від тези Мао про неминучість світової війни. Але якщо Горбачов актуалізував загальнолюдські принципи в світовій політиці, то нове Китайське керівництво виходило насамперед з національних інтересів.

Східна політика Горбачова давала зрозуміти Пекіну, що радянський уряд готовий піти на подолання «трьох перешкод». Під час відвідування Владивостоку влітку 1986 року радянський лідер заявив про готовність Кремля вивести з країн третього світу більшу частину радянських військ, шість полків з Афганістану, скоротити чисельність військ на радянсько-китайському кордоні і провести переговори. Він обійшов мовчанням тільки питання про радянську допомогу В'єтнаму. Оголошена Москвою програма

скорочення чисельності збройних сил на східному і південному флангах і реорганізація радянських сил на радянсько-китайському кордоні в Пекіні була зустрінута позитивно. У грудні 1988 року міністри закордонних справ двох держав позначили близькість позицій з комуністичного питання. Незабаром в'єтнамський уряд приступив до виводу своїх збройних сил з Кампучії. Офіційна нормалізація радянсько-китайських відносин щодо державної та партійної лінії сталася в ході візиту М. С. Горбачова в Пекін в травні 1989 року [298, 10-13].

Загальні заяви, зроблені на початку переговорів, давали зрозуміти, що мова не йде про створення союзу; нормалізація відносин не позначиться на відносинах кожної зі сторін з країнами третього світу та не буде розуміти повної ліквідації всіх перешкод. На зустрічі з Ден Сяопіном стало зрозуміло, що для КНР радянсько-китайські відносини були цікаві скоріше в плані співвідношення сил в світі і особливо в стратегічному трикутнику «СРСР – США – Китай». Сторони досягли взаєморозуміння в тому, що військово-силові методи в політиці йдуть в минуле, міжнародні проблеми слід вирішувати політичними засобами [252, 354-359].

Під час бесіди з Горбачовим Ден виклав свої погляди на історію радянсько-китайських відносин, і, як пише Ю. Галенович, «по суті справи залишив свій політичний заповіт з питання про те, як діяти по відношенню до Росії». Звинувачення Дена в адресу Росії стосувалися територіальної проблеми. Він зазначив, що в XIX столітті Росія захопила 1,5 млн. кв. км китайської території, а в радянський період в 1929 році зайняла о-ви Тарабаров і Великий Уссурійський (Хейсянцизидао). Далі Ден Сяопін заявив, що протягом останніх століть СРСР завдала Китаю більшої шкоди, ніж навіть Японія. Крім того, протягом другої половини двадцятого століття Радянський Союз представляв військову загрозу для КНР. Головну причину розбіжностей і погіршення радянсько-китайських відносин Ден Сяопін побачив в нерівноправності: «Справжня суть проблеми полягає в нерівноправності: китайці відчули себе ображеними». З приводу «захоплених

Росією територій» він сказав, що Китай «згоден не спішити і брати [території] в китайські руки поступово», натякаючи Горбачову, що Монголія – це китайська земля [252, 364- 370].

М. Горбачов спробував висловити свою оцінку історії російсько-радянських відносин з Китаєм. У своїх спогадах він говорить, що у відповідь на слова китайського лідера він сказав: «Напевно, ваші висловлювання все ж таки не безперечні... Вони для нас виглядають інакше». Але ситуація була не на користь московського гостя, Ден відразу ж заперечив можливість обговорення даних реплік [252, 373-375].

Б. Кулик наводить слова китайського керівника, сказані ним на початку зустрічі: «Ділячись з вами нашими поглядами, я не наполягаю на вашій відповіді, тим більше не розраховую вступати в дискусію», «однак повністю обійти мовчанням події минулого було б, мабуть, нерозумно. Необхідно все-таки дати їм роз'яснення». Взявши ініціативу в свої руки, він запропонував «не ворушити минуле і на цьому поставити крапку». М. С. Горбачов погодився.

За свідченням О. Трояновського, посла в КНР в 1989 році, Горбачов перед зустріччю з китайським лідером, сказав своєму оточенню: «Ми будемо вести себе як більш молоді діячі в присутності старших. Це справляє гарне враження на Схід» [252, 371].

Таким чином, радянсько-китайські відносини були відновлені як по державній, так і по партійній лініях. Нормалізація супроводжувалася виконанням формули «трьох перешкод» – в лютому 1989 року були повністю виведені збройні сили з Афганістану, розпочалося виведення радянських військ з Монголії і в'єтнамських з Кампучії.

Результати візиту М. С. Горбачова були позитивно оцінені як в Радянському Союзі, так і за кордоном. Відновлення відносин між двома державами, які відігравали важливу роль у світовій політиці, сприяло зниженню напруженості в Східній Азії. Відбулася відмова від конфронтаційних підходів у вирішенні спірних питань, з основ нової моделі

зовнішніх відносин був виключений класовий підхід, замість нього з'явилися принципи незалежності і самостійності, повної рівності, взаємної поваги і взаємного невтручання у внутрішні справи. Однак в спільному документі за підсумками зустрічі були зафіксовані деякі розбіжності між Москвою і Пекіном. Так, китайське керівництво не сприймало «нове політичне мислення» в тому трактуванні, яке давалося М. Горбачовим – «мир – найвища цінність», «пріоритет загальнолюдських цінностей», «реальне роззброєння». Лідери КНР обмежилися заявою, що Китай проводить «незалежну самостійну мирну зовнішню політику» і «твердо дотримується позиції не вступати в союз з будь-якою країною». Горбачовській концепції була протиставлена Китайська – «новий міжнародний політичний порядок».

4.4. Перегляд зовнішньої політики щодо країн «третього світу»

Тенденція до розширення міжнародних контактів, властива зовнішньополітичному курсу Китаю в 80-ті роки ХХ століття, торкнулася не тільки розвинених держав, з якими у КНР в період «культурної революції» відносини були зіпсовані, але і країн, що розвиваються. «Помиляється той, хто вважає, що Китай відкриває двері лише в розвинений світ» – зауважив Ден Сяопін в одному зі своїх публічних виступів [251, 185].

З початком політики реформ і відкритості в Китаї розпочався новий етап відносин з країнами, що розвиваються. До середини 1980-х рр. з низкою країн, що розвиваються був укріплений суверенітет з питань національних природних ресурсів (Арабський Схід, Латинська Америка), вдалося послабити гостроту боргової проблеми шляхом утвердження принципу диференційованого підходу до реструктуризації і регулювання зовнішньої заборгованості в залежності від розміру подушного ВВП тієї чи іншої країни.

Однак ці успіхи були досягнуті не стільки завдяки згуртованості країн у справі встановлення НМЕП (Нового міжнародного економічного порядку) і численним деклараціям зацікавлених суб'єктів міжнародних відносин, скільки завдяки об'єктивній кон'юктурі світового господарського життя, що передбачала необхідність компромісів між «Північчю» – глобальним інвестором та споживачем сировини виробничої значимості і «Півднем» – світовим власником природних ресурсів.

Основною метою китайської зовнішньої політики в 80-ті роки було завдання створення і збереження довгострокового зовнішнього мирного оточення країни, сприятливого для подальшого економічного розвитку і модернізації КНР.

Слідом за поліпшенням радянсько-китайських відносин, Китай прагнув нормалізувати відносини з Індією. Відносини з Індією були ускладнені через невирішеність прикордонного питання. Адже після китайсько-індійської війни 1962 року відносини між двома країнами залишалися напруженими. У 1965 році війська Китаю зробили серію вилазок на прикордонну територію

Сіккіму, зайняту індійськими військовими. У вересні 1967 року індійський прикордонний пост в Натуль був атакований переважачими китайськими силами.

Після приходу до влади КНР Ден Сяопіна ключовим у зовнішній політиці Китаю стало прагнення вирішити складні питання мирним шляхом переговорів.

З 1981 по 1987 рр. проходили регулярні зустрічі офіційних делегацій Китаю та Індії з питання територіально-прикордонної проблеми. В результаті обидві сторони прийшли до висновку, що зусиллями одних лише експертів вирішити проблему неможливо, вона повинна розглядатися з більш високих позицій всього комплексу відносин між двома великими азіатськими державами, а для цього необхідний діалог на політичному рівні, і, чим вище – тим більше шансів домогтися успіху. Для вирішення прикордонного питання була потрібна політична воля керівництва обох сторін. [256, 88]

Найбільшою подією китайсько-індійських відносин став візит індійського прем'єр-міністра Раджива Ганді в КНР, який тривав цілий рік. Метою візиту було вирішення прикордонної проблеми.

На думку, китайської сторони, візит Раджива Ганді мав величезне значення. Вперше після 34-річної перерви відбувся офіційний візит прем'єр-міністра Індії в Китай, було «прокладено шлях» до всебічного відновлення і розвитку двосторонніх відносин.

У спільному інформаційному комюніке від 23 грудня 1988 року Китай та Індія заявили, що керівники держав погодилися шляхом мирних і дружніх консультацій вирішити прикордонне питання. Одночасно з пошуком обопільних способів вирішення прикордонної проблеми також активно розвивались відносини в інших областях, активно створювалась атмосфера і умови, які сприяли б правильному і справедливому вирішенню прикордонної суперечки. Для того, щоб прийняти деякі конкретні заходи, сторони створили спільну робочу з прикордонного питання (СРГ), а також спільну робочу групу з торговельно-економічним і науково-технічних питань. Обидві

сторони підтвердили свою зацікавленість у збереженні миру і стабільності на кордоні. На думку китайської сторони «обидві держави досягли єдиної принципової думки щодо способу вирішення прикордонного питання».

Для обох сторін також було важливим рішення про відновлення взаємних візитів на вищому державному рівні, що повинно було сприяти відвертому діалогу між країнами. Саме тому з другої половини 1989 року до кінця 1990 року відбулось більше 10 взаємних візитів на вищому політичному рівні (вище заступника міністра), включаючи заступника прем'єр-міністра КНР У Сюецяня в жовтні 1989 року.

Після подвій на площі Тяньаньмень 4 червня 1989 року Індія заявила, що дана ситуація є внутрішньою справою Китаю. Таким чином, ставлення Індії до подій на площі Тяньаньмень дало потужний імпульс для розвитку китайсько-індійських відносин і пошуку шляхів вирішення прикордонного спору [296, 197-198].

Перше засідання СРГ відбулося в Пекіні з 30 червня по 4 липня 1989 р. Головним завданням спільної групи (СРГ) було визначення шляхів пошуку врегулювання прикордонно-територіальної проблеми, зниження рівня військової присутності вздовж кордону і створення «атмосфери спокою» в прикордонних районах, що мало допомогти у вирішенні прикордонної проблеми в цілому [311, 116-123].

1980-ті роки ознаменувалися відходом Пекіна від ідеологізованого трактування пов'язаних з країнами, що розвиваються явищ і подій. Свідченням цього є оприлюднення в жовтні 1984 року Ден Сяопіном нової концепції – теорії «миру та розвитку».

Китайський лідер заявив, що двома найбільшими стратегічними проблемами сучасності, що носять глобальний характер, є «проблема миру і економічна проблема». Таким чином, головна увага була перенесена з ідеологічних і військово-стратегічних на політико-економічні аспекти міжнародних відносин.

Щодо країн Латинської Америки, то якісні політичні зрушення на користь КНР розпочалися з 1970-х років. Спочатку уряд Народної єдності Чилі наслідуючи приклад Куби встановив з Пекіном дипломатичні відносини, а потім ціла група латиноамериканських і карибських держав проголосувала в ООН за прийом КНР в цю міжнародну організацію і виключення з неї Тайваню. Це послужило поштовхом до широкого дипломатичного визнання Пекіна в регіоні. В результаті в 1980 році число латиноамериканських країн, що мали офіційні відносини з КНР, перевищило число тих, які зберігали їх з Тайванем. До цього ж періоду відносяться перші офіційні візити лідерів держав ЛАКБ (спільнота країн Латинської Америки та Карибського басейну) в Пекін [269, 178-186].

Політичному зближенню Китаю і країн ЛАКБ сприяла близькість їх позицій з багатьох питань міжнародного життя: це захист інтересів держав «третього світу», завершення процесу деколонізації, встановлення «нового міжнародного порядку», визнання 200-мильної економічної зони, нарощування фінансової допомоги Заходу країнам Азії, Африки та Латинської Америки і т. д. У ряді випадків КНР і сама надавала допомогу та технічне сприяння державам регіону, що проголосив «соціалістичну орієнтацію» (Гайана, Ямайка). У той же час, керуючись чисто господарськими інтересами, Пекін зберіг дипломатичні відносини з Чилі після перевороту 1973 року і в значних кількостях продовжував закуповувати чилійську мідь [299, 245-265].

Саме в 1970-ті роки (особливо з початком здійснення курсу «чотирьох модернізацій») був сформульований і взятий на озброєння пекінської дипломатією базовий принцип політики КНР щодо держав ЛАКБ: прагматичний підхід до питань економічного співробітництва незалежно від політичної та ідеологічної орієнтації партнерів. Тим самим Пекін ввів в відносини з латиноамериканськими країнами примат економічних інтересів над політичними. Між тим, формально наполягаючи на існуванні «одного Китаю», китайська влада не відмовлялися від торгово-економічних зв'язків з

тими державами, які продовжували підтримувати дипломатичні відносини з Тайванем (Гватемала, Нікарагуа, Парагвай). Згодом такий підхід допоміг Пекіну послідовно розширювати сферу свого впливу в регіоні.

Стосовно африканських країн варто зазначити, що перший візит на найвищому рівні китайського представника в Африку після Чжоу Еньлая був зроблений в 1982-1983 рр. Чжао Цзияном – прем'єром Держради КНР. Ця поїздка є підтвердженням прийнятої на XII з'їзді КПК зовнішньополітичної концепції, в рамках якої особливий вплив приділялася розширенню співпраці з державами, що розвиваються. Сам прем'єр назвав свій візит показником зростаючого інтересу Китайської Народної Республіки до африканських країн [314, 387-394].

Чжао Цзиян відвідав 11 країн африканського континенту, серед яких Єгипет, Алжир, Марокко, Гвінея, Габон, Заїр, Конго, Замбія, Зімбабве, Танзанія, Кенія. Візит Чжао Цзияна свідчив про намір Китаю будувати відносини з африканськими державами, що розвиваються не на ідеї пролетарської революції, а на основі широкої ідеологічної і політичної кооперації; підкреслювалася можливість Пекіна розвивати відносини з державами не тільки соціалістичного спрямування. Так, прем'єр Держради відвідав держави з різними політичними системами, наприклад, Марокко і Заїр, а також країни, що воюють між собою: Алжир і Марокко, Танзанія і Кенія. Китайське керівництво відійшло від домінування економічної допомоги в багатосторонніх відносинах з Африкою і взяло на озброєння механізми взаємодії в культурній та освітній сферах. Ідея невступу в військово-політичні блоки також була підтримана африканцями, які і до цього прагнули виступати єдиним фронтом на міжнародній арені. Так, після тривалого проміжку часу без суттєвої взаємодії, Китайській Народній Республіці вдається знову налагодити діалог з африканськими лідерами і почати відновлення колишнього рівня співпраці [314, 399-409].

У вересні 1986 року Африку відвідав інший високопоставлений чиновник з Китаю – заступник прем'єра Держради КНР Лі Пен, який

здійснив офіційні візити в Ботсвану, Кот-д'Івуар, Гану і Єгипет. В цьому ж році Єгипет, Сомалі і Мадагаскар приймали Голову КНР Лі Сяньняня. У всіх виступах в рамках численних візитів китайськими делегаціями в африканських країнах червоною ниткою проходила тема необхідності посилення згуртованості Китаю з країнами, що розвиваються, більшість з яких африканські.

Інтенсивний обмін дипломатичними групами продовжився і в 1987 році, коли міністр закордонних справ У Сюецянь побував в Замбії, Мозамбіку, Танзанії, Алжирі, Кенії і Кот-д'Івуарі. У його виступах також було відзначено, що КНР і більшість країн африканського континенту мають схожі позиції з багатьох міжнародних питань [327].

У 1989 році Африку відвідав новий міністр закордонних справ Цянь Цічень. Поїздка нового міністра переважно торкалася держави Південної Африки, що знаходилися в різних військових конфліктах. Так, Цянь Цічень взяв участь в різних зустрічах і заходах в 6 країнах африканського континенту: Анголі, Ботсвані, Замбії, Зімбабве, Лесото, Мозамбіку. Згодом він також відвідав Єгипет і деякі країни Близького Сходу. Інші представники КНР також кілька разів прибували на зустрічах в Єгипті і активно брали участь у вирішенні конфліктних ситуаціях на півночі Африки. Однак візити на африканський континент відбувалися не тільки високопоставленими чиновниками, а й делегаціями нижчого рівня. Протягом 80-х років африканські держави відвідали міністр сільського господарства Хе Кан, заступник міністра закордонних справ Ци Хуайюань, міністр охорони здоров'я Цуй Юелі, представники КПК, працівники китайського радіо і телебачення, представники економічних структур [328].

Контакти між КПК і політичними силами африканських країн в 1980-ті роки значно збільшилися, основними партнерами на континенті по лінії партії стали: Революційна партія Танзанії, ФРЕЛІМО, ПАІГК, КПТ, ЗАНУ-ПФ, МПЛА-партія праці, АРЕМА і інші. У 1980-х роках співпраця КНР і африканських країн виходить на новий рівень, і Пекін стає одним з

найважливіших стратегічних партнерів держав африканського континенту за допомогою переговорів і численних контактів представників КНР та африканських країн.

Таким чином, в період 1980-х років Китай провів активну роботу у напрямку політико-економічного зближення з країнами «третього світу», співпрацюючи з державами різного соціально-політичного спрямування, економічно розвиненими і нерозвиненими. Зовнішньополітична лінія Пекіна після «культурної революції» зазнала суттєвих змін і від спроб проведення пролетарських революцій в країнах, що розвиваються вона перейшла до дипломатичного діалогу і взаємовигідної співпраці.

РОЗДІЛ 5.

«ПАРТНЕРСЬКА ДИПЛОМАТІЯ» КИТАЮ У 1990-2018-Х РОКАХ

Переломним моментом у другій половині ХХ століття для КНР стає політична криза 1989 року, в результаті якої внутрішня політика країни зазнала суттєвих змін. Однак, реакція міжнародної спільноти на придушення протестуючих на площі Тяньаньмень військовими методами, незважаючи на таке рішення Голови КНР, була вкрай жорсткою, а головними ініціаторами такого розвитку подій стали США.

По-перше, Вашингтон виступив за припинення офіційних контактів між США і Китаєм. По-друге, Сполучені Штати Америки висунули проект щодо заморожування видачі кредитів Китайській Народній Республіці у Світовому банку, яких Пекін, вставши на шлях реформування, дуже потребував в період 90-х років. По-третє, були заморожені контракти на поставку озброєння в Китай, що також спричинило серйозні негативні наслідки для китайської держави. Однак, реакцією на дані процеси на світовій арені стало, звичне для Китаю, звернення до внутрішньополітичних і внутрішньоекономічних справ, а також пошук нових партнерів на міжнародній арені [171, 445-446].

Цзян Цземінь, який став наступником Дена Сяопіна, був обраний Генеральним Секретарем ЦК КПК після кризи в 1989 році. Згодом він також був затверджений на пост Голови КНР. Незважаючи на відмову від усіх посад Ден Сяопін як і раніше мав велику кількість важелів тиску на владу, а новий глава держави залишався в тіні попереднього правителя Китаю і його прихильників [252, 416-432].

Китайська Народна Республіка після політичної кризи прагнула вийти з міжнародної напівізоляції, яка була організована розвиненими державами Європи, Південною Кореєю, Японією та США. По-перше, була зроблена ставка на розвиток відносин з наступницею СРСР – Росією, яку Китай визнав в грудні 1991 року. По-друге на африканські та азіатські країни, що

розвиваються. По-третє, на країни Латинської Америки, які були відкриті для співпраці. З Російською Федерацією КНР уклала угоди про співпрацю у сфері військово-промислових зв'язків, що дозволило замінити втрачені контракти з США в цій сфері. Політичне керівництво Китаю було націлене на будівництво співпраці з новими партнерами таким чином, щоб мінімізувати втрати від розриву контактів з США [259, 243-248].

Після охолодження відносин зі Сполученими Штатами, з метою забезпечення територіальної безпеки кордонів Китайська Народна Республіка ініціювала план створення «пояса добросусідства» (邻里带), який полягав у підтримці дружніх відносин з країнами, що мають сухопутний кордон з КНР. Така діяльність, на думку китайського керівництва, дозволила б не допустити зміцнення позицій США в даних країнах, що могло б гіпотетично загрожувати державній безпеці.

Китайська Народна Республіка намагалася не тільки попередити зовнішні загрози, а й зміцнити позиції в азіатському регіоні, які були ослаблені введенням санкцій деякими азійськими державами після подій 1989 року. Головним чином варто відзначити активну діяльність КНР щодо співпраці з міжнародними організаціями. Так, Пекін вступив в АТЕС (Азіатсько-Тихоатлантична економічна співпраця) в 1991 році тим самим заявивши про намір брати участь у визначенні плану економічного розвитку регіону. Також в 1991 році Китай встановив офіційні відносини з АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії), а в 1994 році було укладено угоду про надання КНР статусу «консультативного партнера». Пекін отримав новий шанс зміцнити власний імідж в 1997 році, коли в Азії вибухнула фінансова криза. Китайська Народна Республіка не була істотно зачеплена зазначеною подією і активно допомагала долати її наслідки іншим азійським державам [265, 242-254].

Наступним важливим аспектом зовнішньої політики Китаю в 90-і роки можна назвати прагнення до повернення раніше втрачених територій. Ще в

1982 році під час візиту Маргарет Тетчер в Китай Ден Сяопін обговорював з нею можливість возз'єднання Китаю з Гонконгом на основі запропонованої теорії «одна країна – дві системи», в рамках якої Пекін зобов'язаний був зберігати політичний лад і економічний устрій в Гонконзі протягом 50 років після включення його до складу КНР. Безпосередня угода з Великобританією було підписано в 1984 році, згідно з цим дата передачі даного міста-порту була намічена на 1997 рік. Угода набула чинності 30 червня 1997 року, що на думку Цзян Цземіня стало першим кроком до повернення величчя Китаю. У промові присвяченій даному заходу він наголосив на особливій важливості збереження правової системи в Гонконзі, а також захисті прав і свобод людини відповідно до норм закону [287, 8-14].

Другою втраченою територією, яка приєдналася до Китаю в 90-і роки, стала колишня португальська колонія – Макао. Переговори з питань повернення згаданої території Китайській Народній Республіці почалися в 1986 році, а в 1987 році було підписано Спільну китайсько-португальську декларація з питання Макао, в рамках якої дана територія була передана на управління Китаю в рамках концепції «одна країна – дві системи» вже в 1999 році [300, 7].

Дані події істотно зміцнили імідж КНР як держави, що посилюється та вміє відновлювати втрачені позиції. Китайське керівництво у вигляді Гонконгу і Макао отримало двох «тигрів, що розвиваються», здатних істотно посилити національну економіку, а також сприятимуть розвитку контактів Китаю з європейськими державами через знову придбані регіони.

Однак, незважаючи на успіхи Китаю в межах своїх кордонів і багаторічну співпрацю з багатьма державами, що розвиваються 90-ті роки були складним періодом у відносинах Китаю та африканських країн, так як політична криза 1989 року позначився і на відносинах з Африкою. Поки Пекін був зайнятий врегулюванням історично важливих питань 10 африканських держав призупиняли відносини з КНР і почали співпрацювати з Китайською Республікою. Серед них Ліберія, Лесото, Гвінея-Бісау, ЦАР,

Нігер, Буркіна Фасо, Гамбія, Сенегал, Чад, Сан-Томе та Прінсіпі [320, 234-245].

Зовнішньополітичний курс КНР в цей період часу можна охарактеризувати, як «партнерська дипломатія». Принциповими особливостями політики партнерства, стали: відмова від прямого виклику існуючому міжнародного порядку, невступ до будь-яких союзів з метою протидії третій державі, активне просування механізмів консультацій і співробітництва, пошук точок збігу або близькості взаємних інтересів. Формат партнерства вдало вписався загальну зовнішньополітичну стратегію КНР, орієнтовану на створення міжнародної обстановки, яка сприяла тривалому мирному розвитку країни. Формування мережі партнерських відносин істотно розширило зовнішньополітичний простір Китаю та сприяло створенню позитивного зовнішньополітичного середовища одразу в декількох напрямках. По-перше, «партнерська дипломатія» дозволяла знизити рівень конфронтації в двосторонніх відносинах з такими складними для Китаю партнерами, як, наприклад, США та Японія. В цьому сенсі інструмент партнерства служив підвищенню рівня безпеки Китаю. По-друге, ставка робилася не на тиск та силові методи впливу, а на співпрацю, консультації, пошук взаємної вигоди тощо. По-третє, формула партнерства певною мірою знижувала дієвість теорії «китайської загрози», різноманітні модифікації яких з'явилися в 1990-і роки та існують досі.

З огляду на вищевикладені факти, можна сказати, що Китайська Народна Республіка в період з 1989 року по 2000 рік, незважаючи на політичну кризу і розлад у стосунках з розвиненими країнами, зуміла домогтися істотних успіхів у зміцненні позицій держави на міжнародній арені, а також значно модернізувати систему внутрішнього управління та економічну модель країни.

У другій половині 80-х років ХХ століття, коли Китайська Народна Республіка приступила до реалізації «політики реформ і відкритості», в момент зближення з США, після встановлення дипломатичних відносин в

1979 році, Пекіну вдалося схилити західні держави до ідеї необхідності воз'єднання історичних територій імперського Китаю з сучасним, що спричинило за собою укладення відповідних угод і отримання дивідендів від укладання угоди вже в 90-і роки ХХ століття. Так сталося і у випадку з економічною кризою в Азії, яка була подолана багато в чому завдяки зусиллям Китаю, що дозволило зміцнити позиції країни.

Слід зауважити, що китайському керівництву вдалося домогтися поставленої мети і вийти в ХХІ століття головним претендентом на роль регіонального лідера. Однак, втрата з поля зору африканського континенту в першій половині 90-х років ХХ століття дорого обійшлася пекінському керівництву, так як для відновлення втрачених позицій було необхідне вливання додаткових економічних засобів в регіон, які на цей момент часу Китай мав в обмеженому обсязі.

На рубежі ХХ і ХХІ століть в КНР відбулася зміна політичного керівництва, в результаті якої до влади прийшло «четверте покоління» керівників, так як пост генерального секретаря ЦК КПК в 2002 році перейшов від Цзян Цземіня до Ху Цзіньтао, в 2003 році новий лідер вступив на посаду Голови КНР. У зв'язку з цим, деяким змінам піддалася як внутрішньополітична сфера, так і стратегічне планування зовнішньої політики, однак принципова стратегема «спертися на Північ, стабілізувати Захід, йти на Південь» не втратила своєї значущості для Китаю навіть після зміни народних лідерів.

На 16 з'їзді КПК, що пройшов у 2002 році, було прийнято рішення як і раніше приділяти велику увагу миру, стабільності і безпеці, але вже не тільки в регіоні, але і у всьому світі, так як з цього часу Китай починає замислюватися не тільки про регіональне лідерство, але і приміряє на себе роль глобального лідера. У зв'язку з цим КНР починає всерйоз лобіювати власні інтереси щодо забезпечення раціонального світового політичного і економічного порядку, а також шукати сприятливе для країни зовнішнє оточення [324,17-21].

Однак, з огляду на темпи розвитку виробництва і проблеми соціально-економічного характеру, Китай в зазначений період не може ігнорувати необхідність якісного і кількісного розширення китайського імпорту, тому концепція Ден Сяопіна «Триматися осторонь» остаточно втрачає свою релевантність, а на зміну їй приходить стратегія, висунута також в 2002 другому році, «йти за». В рамках даного політичного курсу КНР переходить до переходу до нового етапу у відносинах з країнами, що розвиваються.

У 2003 році партійний функціонер Чжен Біцзян висунув концепцію про «мирний підйом Китаю», саме з цього часу можна відзначити націленість Пекіна на вихід на лідируючі позиції в світі. До того ж в 2005 році вже новий лідер Китаю Ху Цзіньтао висунув «теорію гармонійного світу», згідно з якою всі учасники міжнародних відносин повинні забезпечувати систему загальної безпеки і піклуватися про поступальний розвиток усього світу, включаючи допомогу країнам, що розвиваються.

З даного моменту КНР вже не позиціонує себе як напівфронтowa держава, сконцентрована на власному розвитку. Пекін активізує роботу з міжнародними контактами, починає брати участь в різних міжнародних з'їздах і конференціях, а також сам стає організатором багатьох міждержавних заходів.

Так, передуючи період глобальної активності, у 2000 році створюється китайсько-африканський форум співробітництва, на майданчиках якого і будуються відносини між Китайською Народною Республікою та африканськими державами. Сесії даної організації проходять по черзі в Китаї і країнах Африки з проміжком в 3 роки. На даний момент можна говорити про те, що незважаючи на статус форуму, рішення, що приймаються в його рамках, часто є ключовими у визначенні двосторонніх відносин з окремими державами регіону. На першій зустрічі, де йшлося про проблеми африканського континенту, що проходила в Пекіні в жовтні 2000 року, були присутні президенти таких африканських країн, як Замбія, Алжир Танзанія і

Того, була прийнята декларація про заходи щодо сприяння розвитку в цілому Африці і даних держав зокрема .

У 2001 році, за пропозицією Китаю, було створено Шанхайську Організацію Співробітництва на основі «Шанхайської п'ятірки», покликаної налагодити контакти в сфері контролю над озброєнням й охорони кордонів, а також зберегти стабільність і безпеку в центральньо-азіатському регіоні, що істотно покращило імідж КНР на світовій арені , так як тепер Пекін став сприйматися як гарант стабільності, а не як непередбачувана соціалістична держава.

Також в 2001 році Китайська Народна Республіка стає однією з останніх країн з сильною економікою, яка вступила до Світової Організації Торгівлі. Однак варто зауважити те, що представники країн, що розвиваються і партнери Китаю на міжнародній арені вже були членами СОТ. Так, Намібія, Нігерія, Марокко, Сенегал, Танзанія, Уганда, ПАР, Зімбабве та інші африканські країни отримали такий статус при створенні організації в 1995 році, а КНР було потрібно провести чимало економічних і політичних реформ перш, ніж дане членство стало можливим [190, 40-42].

З початку 2000-х років Китайська Народна Республіка за 10-річний період часу досягла чималих успіхів у зміцненні власних позицій на світовій арені, враховуючи вступ в численні міжнародні ініціативи, а також істотних результатів у внутрішній економіці, що і підкреслив у своєму виступі Голова КНР того періоду Ху Цзіньтао на 18 з'їзді КПК. Він висловив ідею про те, що Китай не прагне зайняти роль гегемона в міжнародних справах, однак, буде твердо відстоювати необхідність зміцнення багатопольярного світу. Ху Цзіньтао також наголосив на необхідності досягнення зростання не тільки в економічній сфері, де Китай за порівняно невеликий термін став суперником США, але і на міжнародній арені, де Пекін об'єктивно поступається Вашингтону.

Новий голова КНР, обраний на свою посаду в 2013 році, – Сі Цзіньпін, продовжив, обрану його попередниками, зовнішньополітичну лінію. На

ранньому терміні свого правління політичний лідер висунув концепцію «Китайської мрії» (中国梦), яка полягала у відродженні домінуючої ролі китайської нації в світі. Варто підкреслити, що недивлячись на те, що новий голова КНР запропонував нову ідеологічну концепцію, але в своїй основі це стало продовженням старих і апробованих на практиці суспільно-політичних ідей, що мають початок ще з китайської філософії та діяльності інших відомих історичних та політичних діячів Китаю, наприклад: Кан Ювей, Чжоу Енлай, Сунь Ятсен, у певній мірі Мао Цзедун, Ден Сяопін.

За Сі Цзіньпінем, головними умовами здійснення та існування «китайської мрії» є:

1. Слідування китайським шляхом, тобто шляхом «соціалізму з китайською специфікою»(中国特色社会主义).

2. Підйом «китайського духу, серцевиною якого є патріотизм, а також духу епохи, серцевиною якого – реформи і новаторство».

3. Об'єднання сил нації, яка народжується з великої згуртованості 56 національностей і населення, що нараховує понад 1,3 млрд чоловік, адже «китайська мрія» – це мрія всієї нації і кожного китайця окремо [171, 447-449].

Конкретизуючи ці установки, Сі Цзіньпін визначив головні напрямки, за якими передбачає рухатися нове керівництво, тим самим змалювавши майбутню програму модернізації. Ця програма майже повністю повторює «Дорожню карту» тандему «Ху – Вень» (мається на увазі політика представників «четвертого покоління», які поступилися місцем своїм наступникам – діючому «п'ятому поколінню») і включає в себе наступні положення:

У політичній сфері: неухильно дотримуватися керівництва з боку КПК і принципу – народ є господарем держави; зміцнювати демократичне становище народу і розширювати народну демократію; просувати управління державою на основі закону, зміцнюючи і удосконалюючи основну політичну

систему зборів народних представників, систему політичного діалогу і міжпартійного співробітництва під керівництвом КПК тощо.

В області економіки: неухильно розвиватися відповідно до розумних стратегічних задумів; всебічно просувати будівництво соціалістичної економіки, політики, культури, суспільства тощо; поглиблювати реформи і відкритість, стимулювати розвиток науки, постійно зміцнювати культурно-матеріальну базу для втілення в життя китайської мрії тощо.

У соціальній сфері: постійно прислухатися до голосу народу, реагувати на очікування народу, захищати рівноправність у суспільстві; постійно домагатися нового прогресу в сфері здобуття освіти, працевлаштування, медичної допомоги, забезпечення житлом, пенсіями; постійно розвиваючи соціально-економічну базу, стійко рухатися вперед до суспільства загального багатства тощо.

В області забезпечення єдності: зміцнювати і розвивати найширший патріотичний фронт, зміцнювати єдність і співробітництво між КПК, демократичними партіями і непартійними лідерами і групами; зміцнювати і розвивати соціалістичні національні відносини рівності, єдності, взаємної допомоги і гармонії; докладати зусиль до того, щоб гуртувати всі сили, які можна згуртувати тощо.

В області зовнішньої політики: закріплювати тезу про те, що китайський народ любить мир; продовжувати дотримуватися взаємної вигоди в стратегії відкритості; прагнути до розвитку дружніх відносин з усіма країнами світу; нести міжнародну відповідальність і зобов'язання; продовжувати разом з народами різних країн просувати шляхетну справу розвитку і світу для всього людства тощо.

В інших своїх виступах Сі Цзіньпін акцентував увагу на необхідності брати відповідальність і зобов'язання у підтримці розвитку миру та людства, де червоною ниткою була виділена доцільність надання допомоги «країнам третього світу».

Свій перший закордонний візит Сі Цзіньпін здійснив в Російську Федерацію, так як відповідно до чинної концепції Китай шукає підтримки на Півночі, однак відразу після відвідин Москви Голова КНР відправився до Танзанії, ПАР і Конго, взявши участь в 5-му саміті БРІКС, де в своєму виступі зазначив, що відносини з країнами африканського континенту – основа китайської зовнішньої політики. Саме тому КНР докладе багато зусиль до того, щоб здійснювати співробітництво з регіоном на основі концепції «справжність, прагматизм, близькість і щирість», а також дотримуватися правильного поєднання обов'язку і вигоди, з метою допомогти Африці моделювати вигідні умови для залучення інвестицій, розвитку економіки і втілення мрії про досягнення процвітання в реальність.

Для здійснення обраного плану дій стосовно африканського регіону Китайська Народна Республіка, виходячи з попереднього досвіду роботи в інших сферах, приймає «Білі книги» [1]. Ще в 2010 році держрада КНР анонсувала документ про намір продовжувати двосторонню торговельну співпрацю з країнами Африки під назвою «Біла книга: китайсько-африканське торгово-економічне співробітництво». Вже в 2013 році була випущена нова «Біла книга з співпраці в економічній та торгівельній сферах між КНР і країнами Африки», де містилися більш детальні пункти про розвиток контактів, з метою просування співробітництва між даними державами і визначення нових викликів китайсько-африканським відносин . У 2014 році КНР анонсувала «Білу книгу про китайську допомогу іншим державам», згідно з якою Китай надає технічну допомогу африканським державам, серед яких: Намібія, Нігерія, Уганда, Ефіопія та інші.

Китайська Народна Республіка не тільки самостійно здійснює підтримку африканським державам за допомогою таких угод, а й бере активну участь у міжнародних програмах ООН таких, як Програма розвитку ООН, Програма з управління гуманітарних питань ООН, операції ЮНІСЕФ, ЮНІДО та ЮНЕЙДС, що говорить про всебічну зацікавленість китайського

керівництва у вирішенні глобальних проблем людства, багато з яких тісно пов'язані з африканським континентом.

Інша велика частина угод з африканськими країнами полягає через Форум китайсько-африканського співробітництва, остання сесія якого відбулася в 2015 році в Йоганнесбурзі, ПАР. В даному з'їзді взяли участь представники 50 різних африканських держав, а також безліч китайських політичних діячів. По-перше, велика увага приділялася діалогу про необхідність реформування ООН і Ради безпеки з можливістю розширення членів за рахунок більшого представництва африканських держав в ньому. По-друге, червоною ниткою було наголошено на тому, що міжнародному співтовариству слід звертати більше уваги на проблеми найменш розвинених держав Африки і розробляти програми сталого розвитку з урахуванням проблем, виражених в даних регіонах. По-третє, особливе значення на таких зустрічах приділяється кооперації «Південь-Південь», на якій була заснована «Група 77», де Китай мав статус спостерігача, проте активно брав участь у справах організації. На цій концепції Пекін пропонує розробити план розвитку до 2063 року почавши з прийняття 10-річного плану. По-четверте, учасники форуму 2015 висловили впевненість в тому, що необхідно спільно ретельно працювати і в рамках СОТ, з метою усунення політики протекціонізму і збільшення кількості представників від африканських країн в міжнародних фінансових інститутах. Крім даних питань обговорювалися можливості створення вільних економічних зон на африканській території, додаткових електро-очисних станцій, а також боротьбу з тероризмом на континенті [160, 189-194].

Китай також зацікавлений в боротьбі із забрудненням навколишнього середовища в африканському регіоні, так як це дозволить виробити стійкий механізм з можливістю його застосування в самій КНР. Так, в Йоганнесбурзької декларації йдеться про те, що Пекін підтримає 100 проектів, присвячених альтернативним джерелам енергії, а також буде

спонсорувати екологічно чисті підприємства з сільського господарства і сприяти будівництву інтелектуальних міст.

Більш того, китайське керівництво зацікавлене в розширенні співпраці в рамках освітньої та культурної сфер. З цією метою на території Африки відкривається все більша кількість інститутів Конфуція, що дозволяють вивчати китайську мову і освоювати ази китайської культури. Сам Голова КНР на форумі в Йоганнесбурзі оголосив про виділення 500 грантів на навчання в Китаї і 30 тис. стипендій для навчання у вищих навчальних закладах Африки. Пекін також зацікавлений в будівництві профільних центрів, спрямованих на підвищення кваліфікації африканських робітників. Деякі китайські партійні функціонери виступають з ініціативою створення 5 китайських університетів на території Африки, в рамках яких африканці змогли б отримати освіту високого рівня на конкурсній основі, що могло б суттєво підвищити потенціал розвитку африканського регіону в цілому.

Подібна діяльність КНР відображається не лише на Африканському континенті, а й у світі цілому. З 2000-х років Китайська Народна Республіка перейшла до специфічної зовнішньої політики, яку можна охарактеризувати політикою «м'якою силою».

Поняття «м'яка сила», запропоноване гарвардським професором Джозефом Наєм [316], полягає в тому, що, переслідуючи свої інтереси, держави найчастіше досягають більшого за допомогою переконання, а не примусу. У той час як знаряддям «жорсткої сили» є військова та економічна міць, «м'яка сила» впливає через культуру та ідеологію.

Китайському уряду відомо про те, що в багатьох країнах зміцнення Китаю викликає занепокоєння. Воно також розуміє, що, якщо країна буде виглядати привабливою та доброзичливою, за кордоном будуть менше турбуватися про те, що її міць зростає.

На думку Джозефа Ная, найбільше вплив матиме «м'яка сила» Китаю, що лежить в культурній сфері. Традиційна культура Китаю завжди володіла особливою привабливістю. Цитуючи Ейзенхауера, Джозеф Най стверджує,

що хороший лідер повинен поширювати вплив на всіх рівнях, що й буде «м'якою силою» [316, 157, 168]. Джозеф Най вважає, що «на Заході вже давно з інтересом ставляться до традиційної культури Китаю, а в майбутньому вплив сучасної культури останнього зросте ще більше. У міру розвитку сучасної китайської культури підвищується і значення «м'якої сили».

У концепцію китайської політики «м'якої сили» включені конкретні механізми, спрямовані на формування сприятливого іміджу країни за кордоном, серед яких можна виділити наступні моменти:

По-перше, проводити багатосторонню політику з метою забезпечення загальної безпеки, запобігання загострення міжнародної ситуації, а також зміцнення глобальної політичної та економічної стабільності. Таким чином, зовнішня політика Китаю безпосередньо підпорядкована принципу «гармонійного світу». Практика проведення зовнішньої політики КНР в останні роки показує, що Пекін всіляко відсторонюється від підтримки будь-яких дій, здатних привести до виникнення нових військових конфліктів. Однак слід зазначити, що коли справа стосується територіальних питань, Пекін може зайняти досить жорстку позицію. Свідченням цього можуть бути суперечки про приналежність декількох островів у Південно-Китайському морі між Японією, В'єтнамом, Філіппінами з одного боку і КНР – з іншого.

По-друге, налагоджувати співпрацю в галузі надання допомоги в економічній і соціальній сфері, охороні здоров'я, освіті, наданні гуманітарної допомоги.

По-третє, проводити різні акції культурного характеру, в яких необхідно найбільш повно представити позитивні особливості китайської культури з упором на досягнення КНР. У даному контексті в рамках акцій культурного характеру Китай пропонує світу власне розуміння розвитку міждержавних стосунків. У цілях перманентного просування китайських традицій і стратегічної лінії вже кілька років реалізується проект створення по всьому світу мережі, вже згаданих, інститутів Конфуція, перший з яких

був відкритий в 2004 р в Сеулі. Ключове значення надається діяльності таких інститутів на території США, де на сьогоднішній момент функціонують близько 400 інститутів, центрів і класів Конфуція.

Проект зі створення за кордоном інститутів Конфуція керується урядовою Канцелярією КНР з поширення китайської мови у світі. За даними за 2012 р. в 96 країнах і регіонах світу діяло 358 інститутів і 500 класів Конфуція, в тому числі в Азії – 65, Європі – 73, Америці – 51, Африці – 16, Океанії – 6, у Росії – 12. На даний момент це число набагато збільшилося, вже на території України та безпосередньо у м. Запоріжжя дують школи та інстити Конфуція. До 2020 планується довести загальне число інститутів Конфуція в світі до 1000. Інститути Конфуція відкриваються при діючих навчальних закладах. Завдяки широкій фінансовій та кадровій підтримці з Пекіну, інститути Конфуція здатні запропонувати привабливі умови для бажаючих вивчати китайську мову. Як правило, навчання там коштує недорого. В м. Запоріжжя – 800 грн. за місяць навчання (на 2019 рік).

Проте останнім часом все частіше з'являються негативні оцінки діяльності центрів Конфуція, особливо в західних країнах. Так, у газеті «Globeand Mail» автори закликали канадські університети і коледжі утримуватися від партнерства з інститутами Конфуція, обґрунтувавши це тим, що ці структури пропагують елементи китайської політики, несумісні з ліберальною освітою. Їх впровадження у навчальний процес сприяє тому, що там починають приймати позицію Пекіна з таких делікатних проблем, як тибетське і тайванське питання, діяльності забороненого в КНР вчення Фалуньгун (法輪功) (новий релігійний рух, в основі якого лежить традиційна китайська гімнастика цигун в поєднанні з елементами буддизму, даосизму, конфуціанства і китайських народних вірувань. Трьома головними цінностями в Фалуньгун виступають конфуціанські принципи «істина» (真, Чжень), «співчуття» (善, шань) і «терпіння» (忍, жень)). У підсумку, на думку

канадських дослідників, інститути Конфуція цілеспрямовано пропагують політичні погляди Компартії Китаю в зарубіжних навчальних закладах.

Також можна додати, що поширенню «м'якої сили» Китаю сприяє і підтримка співвітчизників, адже китайська діаспора – хуацяо (華僑) є найчисельнішою в світі: за різними оцінками, за межами КНР проживає більше 50 млн етнічних китайців. З метою підтримки контактів з китайською діаспорою в КНР засновані державні інституції, що володіють широкими повноваженнями, а також створена розвинена нормативна правова база. Для хуацяо встановлено значні податкові та фінансові пільги, що дозволяють розширити можливості інвестування та реінвестування капіталів. Разом з тим китайська діаспора, у свою чергу, є механізмом поширення «м'якої сили».

Варто додати, що додатковим каналом культурного впливу на центральноазіатські країни є діяльність громадських фондів та інших китайських установ, організуючих масштабні заходи за рахунок Китаю.

Таким чином, можна сказати, що якщо в кінці ХХ століття Китай робив ставку на внутрішній розвиток і наявність значного зростання економіки, то в ХХІ столітті Китайська Народна Республіка прагне до збільшення ролі власної держави на світовій арені, забезпечення безпеки імпорту мінерально-сировинних ресурсів, що гарантують стабільність у виробничій сфері, отриманню більшої підтримки в світових фінансових і міждержавних інститутах, за допомогою просування союзницьких держав на значущих пости в організаціях, а також до поліпшення іміджу китайської держави через створення і просування ініціатив у сфері культури та захисту навколишнього середовища.

ВИСНОВКИ

В результаті нашого дослідження ми прийшли до висновку, що зовнішньополітичні пріоритети Китайської Народної Республіки у 1949 – 2018 роках являють собою складну динамічну систему. З моменту заснування країна поступово перетворилась з пасивного об'єкта міжнародних відносин на суб'єкт, впливову державу, з позицією якої сьогодні рахується вся світова спільнота.

З метою всебічного вивчення ключових аспектів предмету даного дослідження, нами було опрацьовано комплекс джерел та наукової літератури. В результаті ми мали змогу дослідити особливості, тенденції та динаміку змін пріоритетів зовнішньої політики КНР з середини ХХ та початку ХХІ століття. Варто зазначити, що стрімке зростання в останні десятиліття обсягів інформації про КНР, її реформи, так само як і не менш динамічне збільшення професійного і популярного попиту на неї, не призвели до формування цілісної і внутрішньо несуперечливої картини того, як і в якому напрямку рухається сучасний Китай та на яких зовнішньополітичних засадах була збудована КНР.

Саме тому, відштовхуючись від вже існуючих опублікованих історичних праць, ми спробували систематизувати інформацію та дати визначення щодо зміни пріоритетів у зовнішній політиці Китаю в зазначений період часу. Використаний нами масив наукових робіт, а також самостійний аналіз джерел, на нашу думку, дав змогу максимально об'єктивно розглянути поставлену проблему, вивчивши її соціальний, політичний, а в першу чергу – історичний аспекти.

Під час нашого дослідження, спираючись на роботи істориків-китаєзнавців ми спробували встановити особливості генези зовнішньої політики Китаю, з'ясувати специфіку та ключові тенденції побудови векторів зовнішньої політики. Це дало нам можливість зрозуміти, що КНР продовжує

керуватися зовнішньополітичними принципами, які були закладені ще у Стародавньому Китаї.

Основоположні принципи конфуціанства, спроектовані на систему взаємовідносин Китаю із зовнішнім світом, породили китаєцентризм в поєднанні з практично імперською ідеологією та заснованій на ній системі «Великого Китаю», що проіснувала до середини XIX століття, коли вторгнення європейців зруйнували традиційну систему відносин з сусідами.

І лише нові лідери вже комуністичного Китаю уявили себе спадкоємцями давньої традиції та ототожнили себе з китайським народом і його цивілізацією. Цей принцип і ця ідеологія залишаються визначальними і у зовнішній політиці КНР, направленої на «відродження» міці Стародавнього Китаю.

Саме з 1949 року – року створення КНР, Китай цілеспрямовано починає рухатися до відновлення колишньої могутності держави, що була втрачена у XIX столітті. Для досягнення своєї мети, Китай обирає найсильного союзника із соціалістичного табору – Радянський Союз. В результаті, на початку 1950 рр. в концептуальній сфері китайська влада сприйняла теорію боротьби «двох таборів» в її радянській інтерпретації.

Слід підкреслити, що розвиток китайської зовнішньополітичної думки в 1950-х рр. сильно залежав від поглядів радянського керівництва і радянських зовнішньополітичних кроків на світовій арені. Тому висловлювання китайських лідерів щодо ролі Китаю в системі міжнародних відносин того часу не мали серйозних відмінностей від аналогічних уявлень радянської правлячої верхівки. В КНР на той момент ще не була розвинена теоретична база для розробки самостійних зовнішньополітичних доктрин.

Офіційне переоформлення внутрішнього курсу Китаю виявило себе в прийнятті X Пленумом ЦК КПК (вересень 1962 р.) доктрини «опори на власні сили», покликаної сприяти мобілізації ресурсів на соціалістичне будівництво при відмові від «сліпого копіювання» зарубіжного досвіду.

Тобто, відбулося зречення від курсу рівняння на СРСР і було покладено початок різкого погіршення китайсько-радянських відносин.

Відмінною рисою зовнішньої політики КНР 1960-х рр. був поступовий ідеологічний розкол у взаєминах між КПК і КППС, згорання економічного співробітництва між СРСР і КНР та поступове зростання «лівих» тенденцій у зовнішній політиці, що вилився в підтримці прокитайських угруповань в компартіях країн третього світу (так званий «експорт революцій»). Саме тому, до кінця 60-х років Китай зміг встановити дипломатичні відносини не більше ніж з 20 країнами.

З кінця 1960-х років китайське керівництво поновлює пошуки важелів впливу на міжнародній арені. Таке рішення було продиктоване в основному інтересами стабілізації економіки за рахунок зовнішнього сприяння (внутрішні можливості виявилися практично вичерпаними). Саме тому, з кінця 1970-х рр. картина відносин Китаю з країнами, що розвиваються стала змінюватися в міру трансформації внутрішнього курсу КНР. Якщо до цього головним завданням було твердження політико-ідеологічного впливу, то тепер всі зусилля були перекинуті на налагодження взаємовигідної та економічно фундованої співпраці з ними. Ресурси країн, що розвивається стали розцінюватися КНР як засоби, що сприятимуть її прискореному господарському росту.

Незважаючи на певні незначні зміни первинних підходів КНР до «третього світу», взятий Пекіном курс на зближення з ними завжди носив цілеспрямований, безперервний характер. Навіть «потепління» відносин КНР з провідними країнами Заходу в кінці 1970-х – початку 1980-х рр. не відволікло увагу Пекіна від країн, що розвиваються.

Варто зазначити, що політика цього періоду, яка тривала приблизно з кінця 1960-х до 1970-х отримала назва «стратегія одного боку» або «єдиного фронту». В геополітичному плані це була стратегічна лінія, яка тягнулася від США і проходила через Японію, Китай, Пакистан, Іран, Туреччину і закінчується Європою, тобто країнами, об'єднаними Мао Цзедунем за

принципом розташування вздовж кордонів з Радянським Союзом, «по інший бік» від СРСР (звідси назва «одного боку» і «однієї лінії »).

У цей період 57 країн розірвали офіційні зв'язки з Тайванем, вручивши свої вірчі грамоти в Пекіні. В цілому в 70-і роки Китай встановив дипломатичні відносини майже з 70 країнами.

На початку 1980-х років представник лідерів «другого покоління» КНР Ден Сяопін виступив з пропозицією провести масштабні економічні, соціальні та політичні реформи. Основою його теорії «миру і розвитку» стала переорієнтація з теоретичних догм марксизму на об'єктивну реальність, тобто на дійсний стан справ.

Ден Сяопін просував концепцію відкритості Китаю світу, його активної інтеграції в глобалізованому світі і в світовій економіці. Ця теорія отримала назву «соціалізм з китайською специфікою». Вона передбачала збереження соціалістичного ладу в країні при поступовій переорієнтації на рейки капіталістичної економіки. Традиційна маоїстська теза про те, що «краще бідний соціалізм, ніж багатий капіталізм», була піддана сумніву.

Ідеї Ден Сяопіна включали в себе не тільки фундаментальну модернізацію Китайської Народної Республіки за чотирма основними напрямками (оборонна промисловість, наука, сільське господарство та промислове виробництво), а й перегляд зовнішньополітичної концепції, яка передбачала розширення географічних і зовнішньополітичних інтересів країни, відхід від «вузького регіоналізму». В зв'язку з нестачею в державі власних коштів було вирішено відкрити Китай для іноземних інвесторів. Нова зовнішньополітична концепція передбачала як економічну, так і політичну, культурну, соціальну відкритість країни світу.

Починаючи з 1980-х та продовжуючи у 1990-х роках Китай відмовляється від концепції «друг-ворог». Нова зовнішньополітична платформа держави була окреслена у 1982 році на XII з'їзді КПК та передбачала:

1. Зняття тези «СРСР – головне джерело небезпеки нової світової війни».

2. Відміну положення про необхідність створення «єдиного міжнародного фронту» з протидії «радянському гегемонізму». Заявлено, що «КНР проводить незалежну, самостійну зовнішню політику».

3. Згуртування з «третім світом» було названо «наріжним каменем» в діяльності КНР на світовій арені.

4. Передбачала встановлення контактів з східноєвропейськими країнами та зарубіжними компартіями.

Спираючись на оновлену зовнішньополітичну платформу, Китаєська Народна Республіка увійшла в ХХІ століття.

Зовнішньополітичні стратегії Китаю в ХХІ столітті можна охарактеризувати в **рамках концепцій: «партнерська дипломатія»**, що передбачала відмову від прямого виклику існуючому міжнародному порядку, невступ до будь-яких союзів з метою протидії третій державі, активне просування механізмів консультацій і співробітництва, пошук точок зіткнення інтересів. Формат партнерства вдало вписався загальну зовнішньополітичну стратегію КНР, орієнтовану на створення міжнародної обстановки, яка сприяла тривалому мирному розвитку країни. **«М'яка сила»** передбачала в рамках «партнерської дипломатії» проводити багатосторонню політику з метою запобігання загострення міжнародної ситуації, а також зміцнення глобальної політичної та економічної стабільності; налагоджувати співпрацю в галузі надання допомоги в економічній та соціальній сфері, охороні здоров'я, освіті, наданні гуманітарної допомоги; проводити акції культурного характеру, в яких необхідно найбільш повно представити позитивні особливості китайської культури з упором на досягнення КНР. З метою перманентного просування китайських традицій і стратегічної лінії Китай починає масове створення шкіл та інститутів Конфуція.

Концепт **«Китайська мрія»** введений в обіг представниками лідерів «п'ятого покоління» КНР на чолі з Сі Цзіньпінем передбачає:

1. Слідування китайським шляхом, тобто шляхом «соціалізму з китайською специфікою».

2. Підйом «китайського духу, серцевиною якого є патріотизм, а також духу епохи, серцевиною якого – реформи і новаторство».

3. Об'єднання сил нації, яка народжується з великої згуртованості 56 національностей і населення, що нараховує понад 1,3 млрд чоловік, адже «китайська мрія» – це мрія всієї нації і кожного китайця окремо.

4. Найголовніше – «Відродження» країни в зовнішньополітичних масштабах.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, ми можемо стверджувати, що зміни зовнішньополітичного курсу КНР у 1949 – 2018 рр. були напряму пов'язані з внутрішньополітичною ситуацією в країні та ситуацією на міжнародній арені. Так, вимушено піддаючись впливу з боку «наддержав» у 1950-1990-х роках, Китай, завдяки далекоглядній політиці прогресивних лідерів другого-четвертого поколінь, зумів вибудувати власну зовнішню політику у 2000-2010-х роках, при цьому перетворившись на реального світового лідера XXI століття. Вже з представниками «пятого покоління» після XIX з'їзду КПК у 2017 році Китай продовжує задавати основні вектори міжнародного життя в світі. Подібний політичний курс не має світових аналогів, адже в його основі закладено суто китайські політико-філософські течії (конфуціанство, даосизм, леїзм, буддизм), сформульовані ще в Стародавньому Китаї. Синтез зазначених течій та економічних трансформацій, що беруть початок з Ден Сяопіна, дають нам право стверджувати про існування суто китайської моделі зовнішньополітичних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Белая книга: китайско-африканское торгово-экономическое сотрудничество, 2010 г. *China.org.cn*. URL: http://russian.china.org.cn/government/archive/baipishu/txt/2011-02/01/content_21857455.htm (дата звернення: 14.11.2019).
2. Визит Михаила Горбачева в Китай. *РИА НОВОСТИ*. [Новини] You Tube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=W2gncWA8PRo> (Last accessed: 18.11.2019)
3. Встреча Вэнь Цзябао с президентом Межпарламентского союза и председателем парламента Намибии. 12.08.2009. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/6725289.html> (дата звернення: 17.11.2019).
4. Встреча Вэнь Цзябао с президентом Нигерии. 17.04.2005. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3326745.html> (дата звернення: 17.10.2019).
5. Встреча генсека ООН с преподавателями и студентами Пекинского университета. 24.05.2006. «*Жэньминь жибао*». <http://russian.people.com.cn/31521/4398903.html> (дата звернення: 17.10.2019).
6. Встреча У Банго с гостями из США. 13.01.2005. «*Жэньминь жибао*». <http://russian.people.com.cn/31521/3116388.html> (дата звернення: 17.10.2019).
7. Встреча У Банго с президентом Нигерии. 17.04.2005. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3326744.html> (дата звернення: 17.10.2019).
8. Встречи Ли Чжаосина и Дай Бинго с секретарем МИД Индии. «*Жэньминь жибао*». 01.04.2005. URL : <http://russian.people.com.cn/31521/3286680.html> (дата звернення: 19.10.2019).
9. Выступление Министра иностранных дел России С .В.Лаврова на встрече министров иностранных дел стран-участниц Совещания по

взаимодействию и мерам доверия в Азии, Пекин, 28 апреля 2016 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2256996 (дата звернения: 12.10.2019).

10. Вэнь Цзябао отбыл в Индонезию для участия во внеочередном заседании руководителей стран-членов АСЕАН. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3100720.html> (дата звернения: 17.10.2019).

11. Всекитайский съезд КПК (XII). 1-11.09.1982. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/95209/index.html> (дата звернения: 17.10.2019).

12. Выступление Си Цзиньпина на Генеральной ассамблее ООН. *Россия 24*. [Новини] You Tube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=UBPS63MK5yk> (Last accessed: 18.11.2019)

13. Выступление Ху Цзиньтао на встрече членов Постоянного Комитета Политбюро ЦК КПК 17-го созыва с китайскими и зарубежными корреспондентами. *CHINA.JRG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-10/23/content_9109786.htm (дата звернения: 14.11.2019).

14. Выступление Ху Цзиньтао на заключительном заседании 17-го съезда КПК. Russian. *CHINA.JRG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-10/21/content_9101111.htm (дата звернения: 14.11.2019).

15. Горбачев М. С. Жизнь и реформы. Москва: Изд-во «Новости», 1995. Кн. 2. 600 с.

16. Горбачев М. С. Жизнь и реформы. Москва : Изд-во «Новости», 1995. Кн. 2. 653 с.

17. Горбачев М. С. Избранные речи и статьи. Москва: Политиздат, 1987. Т. 3. 511 с.

18. Декларация о создании Шанхайской организации сотрудничества. *Администрация Президента России*. URL : <http://www.kremlin.ru/supplement/3406> (дата звернения: 12.10.2019).

19. Доклад Ху Цзиньтао на 17-м съезде КПК. *CHINA.JRG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-10/25/content_9120930.htm (дата звернення: 14.11.2019).
20. До Лондона прилетів лідер КНР Сі Цзіньпін. *TCH*. [Новини] YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wcekjdncdaY> (Last accessed: 18.11.2019)
21. Дэн Сяопин о строительстве специфического китайского социализма / пер. з кит. Бюро по переводу произведений Маркса, Энгельса, Ленина и Сталина при ЦК КПК. Пекин : Издательство литературы на иностранных языках, 1985. 98 с.
22. Дэн Сяопин. Основные вопросы современного Китая / гол. ред. А. В. Никольский. Москва : Издательство политической литературы, 1988. 256 с.
23. Заместитель министра торговли США: США и Китай переживают лучший в истории период торгово-экономических отношений. 12.01.2005. *«Жэньминь жибао»*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3113014.html> (дата звернення: 19.10.2019).
24. Записи секретарей Приемной Л.И. Брежнева. 1965 – 1982 гг. Москва: Историческая литература, 2016. 1232 с.
25. Интервью заместителя Министра иностранных дел России И. В. Моргулова китайскому информагентству «Синьхуа», 6 июня 2017 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2777374 (дата звернення: 10.11.2019)
26. Индийский министр призывает к укреплению сотрудничества с Китаем. 12.09.2006. *«Жэньминь жибао»*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/4806998.html> (дата звернення: 24.10.2019).
27. Интервью Министра иностранных дел России С. В. Лаврова китайской газете «Кэдзи Жибао», 27 марта 2009 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL :

https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/300138 (дата звернения: 12.11.2019).

28. Интервью Министра иностранных дел России С. В. Лаврова Центральному телевидению Китая, Владивосток, 6 сентября 2012 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/144498 (дата звернения: 09.11.2019).

29. Интервью Чрезвычайного и Полномочного Посла России в КНР С.С.Разова, опубликованное в «Российской газете» 1 февраля 2013 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/124698 (дата звернения: 09.11.2019).

30. Итоги поездки по Африке председателя ПК ВСНП У Банго. 15.11.2008. *«Жэньминь жибао»*. URL : <http://russian.people.com.cn/31521/6534428.html> (дата звернения: 24.11.2019).

31. К визиту министра иностранных дел Эквадора в Китай. 26.05.2006. *«Жэньминь жибао»*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/4406790.html> (дата звернения: 29.10.2019).

32. Китай выразил готовность к расширению сотрудничества с Монголией. 19.12.2005. *«Жэньминь жибао»*. URL : <http://russian.people.com.cn/31521/3955253.html> (дата звернения: 21.10.2019).

33. Китай высказывается в поддержку борьбы Венесуэлы за место непостоянного члена СБ ООН. 15.09.2016. *«Жэньминь жибао»*. URL : <http://russian.people.com.cn/31521/4820282.html> (дата звернения: 22.10.2019).

34. Китайский дипломат: визит главы КНР в африканские страны направлен на реализацию выдвинутых Китаем 8 мер по содействию китайско- африканскому сотрудничеству. 25.01.2007. *«Жэньминь жибао»*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3326746.html> (дата звернения: 29.10.2019).

35. Китай и Нигерия согласились выстроить стратегическое партнерство в рамках сотрудничества Юг-Юг. 17.04.2005. «Жэньминь жибао». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3326746.html> (дата звернения: 19.10.2019).

36. Китай и страны Африки готовы к активизации сотрудничества по линии профсоюзов. 14.09.2006. «Жэньминь жибао». <http://russian.people.com.cn/31521/4814508.html> (дата звернения: 22.10.2019).

37. Китай предоставил Кении финансовую помощь на сумму в 100 тысяч долларов для ликвидации последствий цунами. 14.01.2005. «Жэньминь жибао». <http://russian.people.com.cn/31521/3120709.html> (дата звернения: 17.10.2019).

38. Китайцы в Афганистане. 30.01.1982. *Эпоха Брежнева 1964 – 1982.* URL : https://nsarchive2.gwu.edu/rus/text_files/BrezhnevEpoch/1982.01.30. (дата звернения: 04.10.2019).

39. Китайцы в ряде стран Латинской Америки поддерживают разработку Китаем закона против сецессии. 07.01.2005. «Жэньминь жибао». URL: <http://russian.people.com.cn/31520/3103366.html> (дата звернения: 17.10.2019).

40. Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи с предстоящей 11-й встречей министров иностранных дел России, Индии и Китая в Москве. 11.04.2012. *Министерство иностранных дел Российской Федерации.* URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/161286 (дата звернения: 17.11.2019).

41. Конституция КНР 1982 г. *Законодательство Китая.* URL : http://chinalawinfo.ru/constitutional_law/constitution (дата звернения: 04.11.2019).

42. Леонид Брежнев. Рабочие и дневниковые записи. 1964 – 1982 гг. Москва: Историческая литература, 2016. 1264 с.

43. М. С. Горбачев о Дэн Сяопине, его реформах и российско-китайских отношениях. *Международный фонд социально-экономических и политологических исследований (Горбачев Фонд)*. URL : https://www.gorby.ru/presscenter/publication/show_23647/ (дата звернения: 07.11.2019).

44. Материалы XVI Всекитайского съезда КПК. *CHINA.ORG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/archive2006/node_2048110.htm (дата звернения: 14.11.2019).

45. МИД КНР о военных контактах с США. 15.09.2006. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/4821403.html> (дата звернения: 22.11.2019).

46. Министр торговли США о сдвигах в американо-китайской торговле. 13.01.2005. «*Жэньминь жибао*». URL : <http://russian.people.com.cn/31521/3116037.html> (дата звернения: 09.11.2019).

47. На съезде компартии Си Цзиньпин рассказал о китайской мечте. *Россия 24*. [Новини] You Tube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PyIgJlz7zcE> (Last accessed: 18.11.2019)

48. Об открытии Русского центра в Шанхайском университете иностранных языков. 30.04.2010. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/252994 (дата звернения: 10.11.2019).

49. Об официальном визите Министра иностранных дел Китайской Народной Республики Ян Цзечи в Российскую Федерацию. 15.07.2007. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/367898 (дата звернения: 19.11.2019).

50. О встрече министров иностранных дел России и Китая. 15.11.2010. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL:

https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/229074 (дата звернения: 19.11.2019).

51. О встрече президента России В. В. Путина с председателем КНР Ху Цзиньтао, Санкт-Петербург, Стрельна, 17 июля 2006 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL : https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/397078 (дата звернения: 25.11.2019).

52. О неформальной встрече лидеров стран БРИКС «на полях» саммита «Группы двадцати», г. Ханчжоу, КНР, 4 сентября 2016 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2420075 (дата звернения: 20.11.2019).

53. О российско-китайских консультациях по проблематике ШОС 29.03.2012. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/162934 (дата звернения: 09.11.2019).

54. О состоянии китайских вооруженных сил на современном этапе. 02.03.1982. 1. *Эпоха Брежнева 1964 – 1982*. URL : https://nsarchive2.gwu.edu//rus/text_files/BrezhnevEpoch/1982.03.02.PDF (дата звернения: 04.10.2019).

55. Ответ Советского правительства на меморандум нанкинского правительства, опубликованный в газете «Известия». 18 января 1949 г. *Советский Союз в локальных войнах и конфликтах*. URL : <https://history.wikireading.ru/156510> (дата звернения: 22.10.2019).

56. Ответы Министра иностранных дел России И. С. Иванова на вопросы читателей в ходе интернет-конференции на веб-сайте газеты «Жэньминь Жибао». Пекин, 27 февраля 2003 года. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL : https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/530662 (дата звернения: 09.10.2019).

57. Посол Индии в КНР: «Мы – и друзья, и конкуренты, и партнеры». 03.04.2005. «*Жэньминь жибао*». URL: (дата звернення: 09.11.2019).
58. Премьер Госсовета КНР отбыл из Пекина для участия в саммите глав правительств стран-членов ШОС. 02.11.2007. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/6295461.html> (дата звернення: 04.11.2019).
59. Прилет Михаила Горбачева в Пекин. РИА НОВОСТИ. [Новини] You Tube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ofPEnqOIZ1s&feature=youtu.be> (Last accessed: 18.11.2019)
60. Протест Китая по поводу негативного подхода США и Японии к снятию ЕС эмбарго на поставки оружия. 01.04.2005. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3101989.html> (дата звернення: 04.11.2019).
61. Президент Нигерии: Китай – это «маяк». 18.04.2005. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3328208.html> (дата звернення: 09.11.2019).
62. Прием в Пекине по случаю 55-летия дипломатических отношений между Китаем и Индией. 01.04.2005. «*Жэньминь жибао*». URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3287144.html> (дата звернення: 04.11.2019).
63. Путин и председатель КНР Си Цзиньпин подводят итоги переговоров. *LIVE*. [Новини] You Tube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5O4cBqDhll0> (Last accessed: 18.11.2019)
64. Ричард М. Никсон. Шесть кризисов. Москва : Прогресс, 1970. Вып. 1. 273 с.
65. Ричард М. Никсон. Шесть кризисов. Москва : Прогресс, 1970. Вып. 2. 215 с.
66. Руководители Китая и Ботсваны направили друг другу поздравительные письма по поводу 30-й годовщины установления дипотношений. 06.01.2005. «*Жэньминь жибао*». URL : <http://russian.people.com.cn/31521/3101989.html> (дата звернення: 09.11.2019).

67. Руководители Китая и Пакистана обменялись поздравлениями по случаю 55-й годовщины установления дипотношений. 22.05.2006. «*Жэньминь жибао*». URL : <http://russian.people.com.cn/31521/4389888.html> (дата звернення: 03.11.2019).

68. Сборник российско-китайских договоров. 1949–1999. Москва : Terra Спорт, 1999. 496 с.

69. Си Цзиньпин: Китай и США могут стать опорой глобальной стабильности. *РБК*. [Новини] You Tube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Q-GVtW6urXU> (Last accessed: 18.11.2019)

70. Совместное заявление Великобритании, Китая, Российской Федерации, США и Франции. Первый комитет 73-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. Тематические дебаты (ядерное оружие). 29.10.2018. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/news//asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3384609 (дата звернення: 09.10.2019).

71. Соглашение между правительством Российской Федерации и правительством Китайской Народной Республики о временной трудовой деятельности граждан Российской Федерации в Китайской Народной Республике и граждан Китайской Народной Республики в Российской Федерации. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-191/46812 (дата звернення 14.11.2019).

72. Сталин И. В. Телеграмма Мао Цзедуну от 10 января 1949 года. *Сталин И.В. Сочинения. Т.18* / под ред. Р. И. Косолапова. Тверь: Союз, 2006. С. 520-521.

73. Сталин И. В. Телеграмма Мао Цзедуну от 11 января 1949 года. *Сталин И.В. Сочинения. Т.18* / под ред. Р. И. Косолапова. Тверь: Союз, 2006. С. 522.

74. Сталин И. В. Телеграмма Мао Цзедуну от 14 января 1949 года. *Сталин И.В. Сочинения. Т.18* / под ред. Р. И. Косолапова. Тверь: Союз, 2006. С. 523-525.
75. Сталин И. В. Телеграмма Мао Цзедуну от 15 января 1949 года. *Сталин И.В. Сочинения. Т.18* / под ред. Р. И. Косолапова. Тверь: Союз, 2006. С. 526.
76. Сталин И. В. Протокольная запись приема делегации ЦК КПК 28 июня 1949 года. *Сталин И.В. Сочинения. Т.18* / под ред. Р. И. Косолапова. Тверь: Союз, 2006. С. 527-530.
77. Сталин И. В. С разговора с делегацией ЦК КПК в Москве 11 июля 1949 года. *Сталин И.В. Сочинения. Т.18* / под ред. Р. И. Косолапова. Тверь: Союз, 2006. С. 531-533.
78. Сталин И. В. Телеграмма Послу СССР в КНР 1 октября 1950 года. *Сталин И.В. Сочинения. Т.18* / под ред. Р. И. Косолапова. Тверь: Союз, 2006. С. 531-550-551.
79. Тайваньский вопрос – важнейший фактор стабильности развития отношений КНР и США. 12.01.2005. *Жэньминь жибао*. URL: <http://russian.people.com.cn/31518/3114695.html> (дата звернения: 09.11.2019).
80. У Давэй: пограничный вопрос не влияет на всестороннее развитие отношений добрососедства, дружбы и сотрудничества между Китаем и Индией. 03.04.2005. *Жэньминь жибао*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/3289911.html> (дата звернения: 09.11.2019).
81. Экономика Китая не представляет угрозы миру. 22.01.2007. *Жэньминь жибао*. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/5314033.html> (дата звернения: 04.11.2019).
82. X Всекитайский съезд КПК. *Russian. CHINA.ORG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-06/17/content_8950973.htm (дата звернения: 14.11.2019).

83. XI Всекитайский съезд КПК. *Russian. CHINA.ORG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-06/17/content_8950974.htm (дата звернення: 14.11.2019).
84. XII Всекитайский съезд КПК. *Russian. CHINA.ORG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-06/17/content_8950975.htm (дата звернення: 14.11.2019).
85. XIII съезд КПК и реформа в Китае / Під редакцією Су Веньміня; переклад з кит. співробітники Бюро перекладів при ЦК КПК. Пекін: «Пекинский еженедельник», 1987. 126 с.
86. XIV Всекитайский съезд КПК. *Russian. CHINA.ORG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-06/17/content_8950977.htm (дата звернення: 14.11.2019).
87. XV Всекитайский съезд КПК. *Russian. CHINA.ORG.CN*. URL: http://russian.china.org.cn/china/archive/shiqida/2007-06/17/content_8950978.htm (дата звернення: 14.11.2019).
88. Average exchange rate of foreign currencies for RMB Yuan (middle price) (1981-1995 years). *National Bureau of Statistics of China*. URL: <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1996e/P16-2e.htm> (Last accessed: 11.10.2019).
89. BEFORE TIAN AN MEN – Beijing May 1989 Gorbachev goes to China where student rally for reform. [Новини] You Tube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZhdOiVYCVXA> (Last accessed: 18.11.2019)
90. Business Review XXVI: China-Africa Trade and Economic Cooperation Makes Steady Progress. *Ministry of commerce people's republic of China*. URL: <http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/significantnews/201702/20170202515699.shtml> (Last accessed: 12.10.2019).
91. China, ASEAN to deepen strategic partnership. 01.04.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-04/01/content_16366326.htm (Last accessed: 24.10.2019).

92. China-Africa Economic and Trade Cooperation (2013). *Information Office of the State Council, the People's Republic of China*. URL: <http://images.mofcom.gov.cn/rw/201308/20130830175534058.pdf> (Last accessed: 11.10.2019).
93. China consistently against US arms sales to Taiwan. 10.01.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-01/10/content_16103826.htm (Last accessed: 15.10.2019).
94. China, India agree to strengthen military ties. 14.01.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-01/14/content_16116416.htm (Last accessed: 15.10.2019).
95. China-India ties gathering pace: Chinese FM. 27.09.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-09/26/content_16997473.htm (Last accessed: 26.10.2019).
96. Chinese diplomacy achieves new progress in 2012. 01.02.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-02/01/content_16194145.htm (Last accessed: 15.10.2019).
97. Chinese FM to visit S Africa, Russia. 16.02.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-02/16/content_16227496.htm (Last accessed: 15.10.2019).
98. China, Russia, Pakistan hold talks on Afghanistan issue. 03.04.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-04/03/content_16375498.htm (Last accessed: 22.10.2019).
99. Chinese state councilor applauds China-Africa relations. 17.02.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-02/17/content_16228004.htm (Last accessed: 22.10.2019).
100. China urges Sudan, S Sudan to maintain talks. 07.01.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-01/14/content_16116416.htm (Last accessed: 19.10.2019).

101. Full text of Hu's report at 18th Party Congress. *China Daily*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2012cpc/2012-11/18/content_15939493.htm (Last accessed: 19.10.2019).

102. Full text of Xi Jinping's report at 19th CPC National Congress. *Xinhua*. URL : http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-01/14/content_16116416.htm (Last accessed: 24.10.2019).

103. РвС: ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОГНОЗ «СВІТ У 2050 РОЦІ». *РвС Україна*. URL : http://www.chinadaily.com.cn/china/2012cpc/2012-11/18/content_15939493.htm (дата звернення: 19.09.2019).

104. Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations. *United Nations Treaty Collection*. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20299/v299.pdf> (Last accessed: 10.11.2019).

105. Treaty of Friendship, Commerce and Navigation between the United States of America and the Republic of China, Nov. 4, 1946, U.S.- China, 63 Stat. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2025/v25.pdf> (Last accessed: 07.11.2019).

106. Xi: China-Russia ties prioritized in diplomacy. 08.01.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-01/08/content_16096577.htm (Last accessed: 16.10.2019).

107. Xi pledges support for Africa's development. 17.02.2013. *Xinhua*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2013-02/17/content_16230173.htm (Last accessed: 22.10.2019).

108. 中华人民共和国和俄罗斯联邦睦邻友好合作条约. *百度百科*. URL: <https://baike.baidu.com/item/%E4%B8%> (дата звернення: 09.11.2019).

109. 1954年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1954%> (дата звернення: 04.10.2019).

110. 1955年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1955%E5> (дата звернення: 04.10.2019).
111. 1956年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1956%](https://zh.wikisource.org/wiki/1956%20) (дата звернення: 04.10.2019).
112. 1957年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1957%](https://zh.wikisource.org/wiki/1957%20) (дата звернення: 04.10.2019).
113. 1958年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1958%](https://zh.wikisource.org/wiki/1958%20) (дата звернення: 04.10.2019).
114. 1959年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1959%](https://zh.wikisource.org/wiki/1959%20) (дата звернення: 04.10.2019).
115. 1960年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1960%](https://zh.wikisource.org/wiki/1960%20) (дата звернення: 04.10.2019).
116. 1964年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1964%](https://zh.wikisource.org/wiki/1964%20) (дата звернення: 04.10.2019).
117. 1975年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1975%](https://zh.wikisource.org/wiki/1975%20) (дата звернення: 04.10.2019).
118. 1978年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1978%](https://zh.wikisource.org/wiki/1978%20) (дата звернення: 04.10.2019).
119. 1978年12月18日 中共十一届三中全会召开. *人民日报*. URL: <http://www.people.com.cn/GB/historic/1218/4327.html> (дата звернення: 09.10.2019).
120. 1979年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1979%](https://zh.wikisource.org/wiki/1979%20) (дата звернення: 04.04.2018).

121. 1980年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1980%](https://zh.wikisource.org/wiki/1980%20) (дата звернення: 04.10.2019).
122. 1981年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1981%](https://zh.wikisource.org/wiki/1981%20) (дата звернення: 04.10.2018).
123. 1982年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1982%](https://zh.wikisource.org/wiki/1982%20) (дата звернення: 07.10.2019).
124. 1983年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1983%](https://zh.wikisource.org/wiki/1983%20) (дата звернення: 07.10.2019).
125. 1984年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1984%](https://zh.wikisource.org/wiki/1984%20) (дата звернення: 04.11.2019).
126. 1985年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1985%](https://zh.wikisource.org/wiki/1985%20) (дата звернення: 08.10.2019).
127. 1986年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1986%](https://zh.wikisource.org/wiki/1986%20) (дата звернення: 05.11.2019).
128. 1987年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1987%](https://zh.wikisource.org/wiki/1987%20) (дата звернення: 08.11.2019).
129. 1988年中华人民共和国国务院政府工作报. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1988%](https://zh.wikisource.org/wiki/1988%20) (дата звернення: 15.10.2019).
130. 1989年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1989%](https://zh.wikisource.org/wiki/1989%20) (дата звернення: 15.10.2019).
131. 1990年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1990%](https://zh.wikisource.org/wiki/1990%20) (дата звернення: 17.10.2019).
132. 1991年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : [https://zh.wikisource.org/wiki/1991%](https://zh.wikisource.org/wiki/1991%20) (дата звернення: 18.10.2019).

133. 1992年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1992%> (дата звернення: 08.10.2019).
134. 1993年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1993%> (дата звернення: 10.10.2019).
135. 1994年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1994%> (дата звернення: 04.10.2019).
136. 1995年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1995%> (дата звернення: 04.10.2019).
137. 1996年中华人民共和国国务院政府工作报告) *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1996%> (дата звернення: 09.11.2019).
138. 1997年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1997%> (дата звернення: 20.10.2019).
139. 1998年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1998%> (дата звернення: 20.10.2019).
140. 1999年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/1999%> (дата звернення: 20.10.2019).
141. 2000年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2000%> (дата звернення: 20.10.2019).
142. 2001年中华人民共和国国务院政府工作报告) *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2001%> (дата звернення: 21.10.2019).
143. 2002年中华人民共和国国务院政府工作报告) *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2002%> (дата звернення: 21.10.2019).
144. 2003年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2003%E5%B9%B4> (дата звернення: 21.10.2019).

145. 2004年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2004%E5%B9%B4> (дата звернення: 21.10.2019).
146. 2005年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2005%E5%B9%B4> (дата звернення: 21.10.2019).
147. 2006年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2006%E5%B9%B4> (дата звернення: 21.10.2019).
148. 2007年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2007%E5%B9%B4> (дата звернення: 21.10.2019).
149. 2008年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2008%E5%B9%B4> (дата звернення: 22.10.2019).
150. 2009年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2009%E5%B9%B4> (дата звернення: 22.10.2019).
151. 2010年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2010%E5%B9%B4> (дата звернення: 22.10.2019).
152. 2011年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2011%E5%B9%B4> (дата звернення: 22.10.2019).
153. 2012年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2012%E5%B9%B4> (дата звернення: 22.10.2019).
154. 2013年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2013%E5%B9%B4> (дата звернення: 22.10.2019).
155. 2014年中华人民共和国国务院政府工作报告. *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2014%E5%B9%B4> (дата звернення: 22.10.2019).
156. 2015年中华人民共和国国务院政府工作报告) *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2015%E5%B9%B4> (дата звернення: 22.10.2019).

157. 2016年中华人民共和国国务院政府工作报告) *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2016%E5%B9%B4> (дата звернення: 23.10.2019).

158. 2017年中华人民共和国国务院政府工作报告) *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2017%E5%B9%B4> (дата звернення: 23.10.2019).

159. 2018年中华人民共和国国务院政府工作报告) *Вікітека*. URL : <https://zh.wikisource.org/wiki/2018%E5%B9%B4> (дата звернення: 23.10.2019).

Монографії та наукові статті:

160. Авдокушин Е. Ф. Теоретические основы экономической реформы в КНР: государство и рынок. Москва: Росвузнаука, 1996. 224 с.

161. Аксенов П. А. Торгово-экономические отношения США и Китая в начале XXI века. *Россия и Америка в XXI веке*. 2011. № 3. С 64-69.

162. Аксенов П. А. Иностранные инвесторы и американское государство. *Вопросы новой экономики*. 2011. № 3 56-63.

163. Аксенов П. А. Торгово-экономические противоречия США и Китая в рамках Всемирной торговой организации. *Россия и Америка в XXI веке*. 2012. № 1. С 29-35.

164. Алюнов М. Е, Павлова Е.Е. Роль и место отдельной страны в мировом хозяйстве. Санкт Петербург: СПбТЭИ, 2003. 53 с.

165. Андреев М. А. КНР и развивающиеся страны: великодержавный бизнес. Москва: Мысль. 1980. 260 с.

166. Андреева Т. Л. Лингвистический аспект как фактор внешней политики КНР в XXI в. *Вестник Томского государственного университета*. 2017. № 417. С. 25-29.

167. Астафьев Г. В. Внешняя политика и международные отношения Китайской Народной республики: 1949-1963. Москва: Мысль, 1974. 326 с.

168. Астафьев Г. В. Внешняя политика КНР. Москва: Мысль, 1971. 190 с.

169. Бажанов Е. П. Актуальные проблемы международных отношений: в 3 т. Москва: Науч. книга, 2002. Т. 2. 497 с.
170. Бажанов Е. П. Китай и внешний мир. Москва: Международные отношения, 1990. 352 с.
171. Байдарова М. Е. Концепты внешней политики КНР в контексте политической модернизации. *Общество и государство в Китае*. 2015. № 2. С. 444- 450.
172. Балакин В. С., Сяоин Л. КНР и СССР в 1960-е -1980-е годы: от конфронтации к равноправному сотрудничеству. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки*. 2016, № 1.С. 11-15.
173. Барышников В. Н. Тайванский вопрос в китайско-американских отношениях (1949-1958). Москва: Ин-т Дальнего Востока АН СССР, 1969. 270 с.
174. Батюк В. И. История: мировая политика. Москва: Юрайт, 2018. 256 с.
175. Бжезинский З. К. Великая шахматная доска / перевод О. Ю. Уральской. Москва: Междунар. отношения, 1998. 288 с.
176. Бельчук А. В. Вновь об оценке реформ в Китае. *Мировая экономика и международные отношения*. 2005, № 4. С. 86-93.
177. Бергстен Ф., Гилл Б. Китай. Что следует знать о новой сверхдержаве / пер. с англ. В. В. Попова. Москва: Институт Комплексных Стратегических Исследований, 2007. 249 с.
178. Богомоллов О. В., Бубенок О.Б., Кіктенко В.О. та ін. Китай очима Азії. Київ : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України , 2017. 316 с.
179. Богословский В. В. Происки Пекина в Африке. Киев: Политиздат Украины, 1978. 175 с.
180. Болятко А. В. Обеспечение национальной безопасности Китая. *Проблемы Дальнего Востока*. 2003, №4. С. 67-74.

181. Бони Л. Д. Китайская деревня на пути к рынку (1978-2004 гг.). Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2005. 528 с.
182. Борисов О. Б. Внутренняя и внешняя политика Китая в 70-е годы: политический очерк. Москва: Изд-во полит. лит-ры, 1982. 384 с.
183. Борисов О. Б., Колосков Б. Т. Советско-китайские отношения, 1945-1980. Москва: Мысль, 1980. 638 с.
184. Васильев Л. С. История Востока: в 2 т. Восточная литература РАН. Москва : Высшая школа, 2003. Т. 2. 467 с.
185. Виноградов А. В. Китай, китайская цивилизация и мир. История, современность, перспективы. Москва : Институт Дальнего Востока РАН, 2003. 331 с.
186. Виноградов А. В. Китайская модель модернизации. Поиски новой идентичности. Москва : НОФМО, 2008. 363 с.
187. Виноградов А. В. Китайская модель модернизации: диалектика революционного развития и стабильности. Прогнозы и стратегии. 2009. № 2. С. 68-75.
188. Виноградов А. В., Виноградов О. В. История Китая с древнейших времен и до начала XXI века: в 10 т: Реформы и модернизация (1976-2009). Москва : Наука, 2016. Т. 9. 996 с.
189. Виноградов И. С. История развития внешней политики КНР. *Общество: философия, история, культура*. 2018. № 6. С. 72-77.
190. Волохова А. А. Изменения во внешнеполитических концепциях КНР. *Проблемы Дальнего Востока*. 2006. № 3. С. 34-45.
191. Волошина А. В. Северо-Восточная Азия в современной внешнеполитической стратегии Китая. *Проблемы Дальнего Востока*. 2015. № 6. С. 12—24.
192. Воронцов В. Б. Китай и США: 60-70-е годы. Москва: Наука, 1979. 177 с.
193. Воскресенский А. Д. Китай в контексте глобального лидерства. *Международные процессы*. 2004, 12 апреля. С. 37-43.

194. Воскресенский А. Д., Галенович Ю. М., Голодинкина С. А. и др. Китай в мировой политике. Москва : Московский государственный институт международных отношений, 2001. 306 с.
195. Владимиров О. Е. Советско-китайские отношения в сороковых-восьмидесятих годах. Москва: Наука, 1984. 328 с.
196. Владимиров О. Е. Эволюция политики и идеологии маоизма в 70-х – начале 80-х годов. Москва: Международные отношения, 1980. 326 с.
197. Владимиров О. Е., Ильин М. А. Основные аспекты китайской проблемы. 1965-1975. Москва: Мысль, 1976. 352 с.
198. Гаврилова В. А. Политика США в Южной Азии после окончания Холодной войны. *Вестн. Томск. гос. ун-та*. 2013. № 372. С. 80–83.
199. Галенович Ю. М. Америка и Китай: история и перспективы взаимоотношений. *Научная цифровая библиотека*. URL: https://portalus.ru/modules/politics/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1141857031&archive=1397901465&start_from=&ucat=& (дата звернения: 04.12.2019).
200. Галенович Ю. М. «Белые пятна» и «болевые точки» в истории советско-китайских отношений. Москва: ИДВ, 1992. 382 с.
201. Галенович Ю. М. История взаимоотношений России и Китая: в 4 кн. Москва: Рус. панорама, 2011. Кн. 1. 464 с.
202. Галенович Ю. М. Китайское чудо или китайский тупик? Москва: Муравей, 2002. 144 с.
203. Галенович Ю. М. Москва – Пекин. Москва – Тайбэй. Москва: Изографус, 2002. 656 с.
204. Галенович Ю. М. Россия – Китай – Америка. От соперничества к гармонии интересов? Москва: Русская Панорама, 2006. 576 с.
205. Галенович Ю. М. Россия – Китай. Шесть договоров. Москва: Муравей, 2003. 408 с.

206. Галенович Ю. М. Рубеж перед стартом: китайская проблема для России и США на пороге XXI века. Москва: Московский общественный науч. фонд, 1999. 314 с.
207. Девятов А. П. Практическое китаеведение. Москва: Вост. книга, 2007. 560 с.
208. Дегтерев Д. А. Китай – Африка: важные аспекты отношений. *Мировая экономика и международ. отношения*. 2005. № 5. С. 84–91.
209. Дейч Т. Л. Африка в стратегии Китая. Москва: Институт Африки РАН, 2008. 326 с.
210. Делюсин Л. П. Дэн Сяопин и реформация китайского социализма. Москва: Муравей, 2003. 206 с.
211. Делюсин Л. П. Китай в поисках путей развития. Москва : Муравей, 2004. 444 с.
212. Делюсин Л. П. Китай: полвека – две эпохи. Москва: ИВ РАН, 2001. 293 с.
213. Жемчугов А. О. Китайская головоломка. Москва: Олма-Пресс, 2004. 315 с.
214. Закирова М. А. Внешняя политика КНР в 1949-2009 гг. *Азиатско-Тихоокеанский регион: история и современность*. 2016. С. 53-55.
215. Зиновьев Г. В. История американо-китайских отношений и тайваньский вопрос. Томск: Томск. гос. ун-т, 2007. 348 с.
216. Зотов В. Д. Дэн Сяопин – реформатор китайского социализма. *Социально-гуманитарные знания*. 2007. №2. С. 34-41.
217. История Китая / под ред. А. В. Меликсетова. Москва: Высш. шк., 2002. 736 с.
218. Капица М. С. КНР: Три десятилетия – три политики Москва: Политиздат, 1979. 576 с.
219. Капустин Д. Т. Тайвань и Южная Корея в китайско-американских отношениях (1969 - 1979). Москва: Наука, 1980. — 197 с.

220. Кашин В. Б. Современная стратегия КНР в отношении Тайваня и возможные последствия «тайваньского фактора» для российско-китайского диалога. Китай в мировой региональной политике. *История и современность*. 2008, № 13. С. 223-229.

221. Китай в мировой и региональной политике (История и современность) / под ред. Е.И. Сафронова. Москва: ИДВ, 2003. 189 с.

222. Китай в мировой политике / под ред. А. Д. Воскресенского. Москва: Политическая энциклопедия, 2001. 527 с.

223. Кіктенко В. О. Від революції до модернізації: стратегія та ідеологія КНР періоду реформ. *Східний світ*. 2016, №1. С. 83-93.

224. Кіктенко В. О. До визначення категорії первісної сутності Піднебесної. *Східний світ*. 1999, № 8. С. 45-58.

225. Кіктенко В. О. Китай у сучасному світі : мирне піднесення , відродження нації та “м’яка сила” *Китаєзнавчі дослідження*. 2017, №1-2. С. 11-99.

226. Кіктенко В. О. Теорія «мирного підйому/розвитку Китаю» в політичному та науковому дискурсі. *Східний світ*. 2015, №1. С. 125-137.

227. Кіктенко В. О. Трансформація моделі науково-технічного розвитку КНР. *Трансформаційні процеси у країнах Сходу*. 2012, № 3. С. 57-65.

228. Кіктенко В. О. Конфуціанство та/або комунізм: перспективи політичного розвитку Китаю. *Східний світ*. 2013, №2-3. С. 160-171.

229. Климова Н. А., Арсентьева И. И. Традиции и новации во внешней политике КНР. *Россия и Китай: проблемы стратегического взаимодействия: сборник Восточного центра*. 2012. № 11. С. 15-19.

230. Козыкина Н. В., Муратшина К. Г. Особенности дипломатии современного Китая. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2017. 144 с.

231. Кокарев К. А. Политический режим и модернизация Китая. Москва: Институт Дальнего Востока РАН, 2004. 319 с.

232. Колосков Б. Т. Внешняя политика Китая 1969-1976 гг: основные факторы и ведущие тенденции. Москва: Политиздат, 1977. 327 с.
233. Колосов А. П. Политика США в отношении Китая в 1993-2000 гг. Ученые записки УО ВГУ им. П. М. Машерова. 2013. № 16. С. 46-57.
234. Коротков М. Ю. Динамика внешней политики КНР через призму национальных интересов. *Сравнительная политика*. 2006. № 4. С. 108-126.
235. Котляров Н. Н. Экономические и политические факторы развития китайско-американских отношений во время президента У. Клинтона. *Северо-Восточная и Центральная Азия: динамика международных и межгосударственных взаимодействий*. 2010. № 2. С. 333-363.
236. Кузнецов А. Н., Губский Е. Ф., Авеличев А. К. и др. Энциклопедия нового Китая. Москва: Прогресс, 1987. 509 с.
237. Куликов В. С. Китайцы о себе. Москва: Политиздат, 1989. 256 с.
238. Ларин А. Г. Два президента, или путь Тайваня к демократии. Москва: Academia, 2000. 200 с.
239. Ларин А. Г. Президент, или демократия с тайваньской спецификой. Москва: Муравей, 2003. 136 с.
240. Ливишин С. В. Глобализация и китайско-африканский диалог. Москва: Муравей, 2002. 150 с.
241. Лукин А. В. Россия и Китай: четыре века взаимодействия. История, современное состояние и перспективы развития российско-китайских отношений. Москва: Весь Мир, 2013. 704 с.
242. Мамонов М. В. Инерция и новации во внешней политике Китая. *Международные процессы*. 2010. № 3(24). С. 40-56.
243. Менгес К. Китай: Нарастающая угроза / пер. с англ. Буличова А. Г. Москва: Независимая Газета, 2006. 608 с.
244. Мироненков Е. Г. Тайваньский фактор в американо-китайских отношениях. *Проблемы Дальнего Востока*. 1985. №2. С. 58-64.
245. Михеев В. В., Ломанов А. В. и др. Китай: угрозы, риски, вызовы развитию. Москва: Московский Центр Карнеги, 2005. 646 с.

246. Мозиас П. М. Исследование экономических циклов в КНР. *Проблемы Дальнего Востока*. 1998. №3. С.72-89.
247. Мозиас П. М. Китай в современной мировой экономике. *Восток*. 2006. №4. С 167-172.
248. «Мягкая» сила КНР и что Пекин может предложить миру. *NEO*. URL: http://www.chinadaily.com.cn/china/2012срс/2012-11/18/content_15939493.htm (дата звернення: 19.11.2019).
249. Непомнин О. Е. История Китая XX век. Москва : ИВ РАН КРАФТ+, 2011. 736 с.
250. Никулина С. И. Опыт привлечения иностранных инвестиций в КНР. *Международные финансы*. 2014. № 3. С. 167-175.
251. Омурова Б. М. Реформы Дэн Сяопина и их значение в истории современного Китая. *Вестник КРСУ*. 2014. № 6. С. 185-187.
252. Панцов А. В. Дэн Сяопин. Москва: Молодая Гвардия, 2013. 558 с.
253. Парканский А. Б. США и Китай: экономические и научно-технические аспекты китайской политики Вашингтона. Москва: Наука, 1982. 155 с.
254. Педин А. В. О некоторых моментах политики Китая в Южной и Юго-Западной Азии (конец 80-х - начало 90-х). *Информационный бюллетень ИДВ РАН*. 1992 № 6 С. 45-51.
255. Педин А. В. Китайско-индийские отношения на современном этапе. *Информационный бюллетень ИДВ РАН*. 1994 №7. С. 56-61.
256. Педин А. В. Индия и Китай ищут пути к сотрудничеству. *Информационный бюллетень ИДВ РАН* 1995 № 3. С. 87-94.
257. Переломов Л. С. Конфуцианство и современный стратегический курс КНР. Москва: Издательство ЛКИ, 2007. 256 с.1
258. Петрунина Ж. В. Американский вектор внешней политики КНР на рубеже XX – XXI вв. *Ученые записки Комсомольского-на-Амуре государственного технического университета*. 2011. № 6. С. 9-13.

259. Пивоварова Е. П. Социализм с китайской спецификой. Итоги теоретического и практического поиска. Москва: ИД «Форум», 1999. 352 с.
260. Пономаренко Л. В., Титов В. П. Китай – Россия - Африка: феномен мировой политики XXI века. - Москва : РУДН, 2008. 152 с.
261. Попов А.П. Политические системы и политические режимы в Китае в XX в. Москва: Наука, 2007. 287 с.
262. Потапов М. А. Внешнеэкономическая политика Китая (1980—1990 гг.). Москва: Буква, 1995. 320 с.
263. Потрясков В. Я. Внешняя политика КНР. *Китайская Народная Республика: политика, экономика, культура*. 2016. С. 255-264.
264. Портяков В. Я. Партнерство как инструмент современной внешней политики КНР. Москва: Вост. лит-ры, 2011. 440 с.
265. Разов С. С. Китайская Народная Республика: справочник. Москва : Издательство политической литературы, 1989. 277 с.
266. Рахманин О. Б. К истории отношений России-СССР с Китаем в XX веке. Москва: Памятники исторической мысли, 2002. 512 с.
267. Ряснов И. А. Особенности гуманитарного сотрудничества между СССР (Россией) и Китаем в конце 80-х – начале 90-х гг. XX в. *Новосибирский государственный педагогический университет*. 2006. № 4. С. 19-22.
268. Савкович Е. В. Развитие сотрудничества КНР с государствами Центральной Азии в 2000-х гг. *Вестн. Томск. гос. ун-та. История*. 2011. № 4. С. 107–112.
269. Сафронова Е. И. КНР – развивающиеся страны: история и концептуальная база отношений (1949-2013 гг.) (на примере Африки и Латинской Америки). Москва: ИДВ РАН, 2016. 249 с.
270. Седнев В. В. Ден Сяопін і проблема формування нової зовнішньополітичної доктрини КНР. *Сходознавство*. 2000. №9-10. С.230–244.

271. Седнев В. В. Еволюція зовнішньополітичних концепцій КНР від теорії «трьох світів» до теорії «багатополярного світу». *Східний Світ*. 2002. №2. С.59–64.
272. Седнев В. В. Чи здійснюється китайська мрія? *Китайська цивілізація: традиції та сучасність*. 2005. № 1. С. 63-70.
273. Селина Н. В. Россия во внешней политике КНР со второй половины XX до начала XXI в. *Общество в эпоху перемен: современные тенденции развития*. 2014. С. 382-383.
274. Сизикова В. А. Политика социалистической модернизации в Китае после 1978 года: шансы и вызовы. *Социально-гуманитарные знания*. 2006. №1. С. 21-32.
275. Симиновський Л. В. История Китая с древнейших времен до наших дней. Москва : «Восточная литература» РАН, 1974. 342 с.
276. Симонян М. М. Уроки китайских и южнокорейских реформ. *Свободная мысль*. 1996. № 9. С. 13-21.
277. Сыроежкин К. Л. Внешнеполитические концепции Китая на современном этапе. *Казахстан в глобальных процессах*. 2009. № 4. С. 94–107.
278. Смирнов Д. И. Дэн Сяопин и модернизация Китая. *Проблемы Дальнего Востока*. 2004. №5. С. 43-49.
279. Степанов Е. Д. Пограничная политика Китая и принцип сохранения статус-кво. *Проблемы Дальнего Востока*. 1974. № 3. С. 34-48.
280. Счисляева Е. Р. Конкурентное противостояние Китая и США на глобальном рынке. *Россия в глобальном мире*. 2014. 4 (27). С.113–119.
281. Тараканова Т. С. Внешнеполитические концепции Китайской Народной Республики. *Гуманитарные и общественные науки*. 2016. № 3. С. 68-73.
282. Титаренко М. Л. Жизнестойкость и стабильность китайской цивилизации – условие развития Китая. Москва : Наука, 1998. 364 с.
283. Титоренко Л. М. Подъем народного благосостояния. Китай на пути модернизации и реформ 1949 – 1999. Москва : Наука, 1999. 735 с.

284. Тихвинский С. Л. Реформы и революции в Китае. *Новая и новейшая история*. 1999. № 2. С. 3–15.
285. Тихонов П. Г. Взаимоотношения СССР, КНР и ДРВ в первой половине 60-х годов XX века. *Вестник СамГУ*. 2008. № 4. С. 171-179.
286. Трифоненкова Ю. В. Внешняя политика КНР. *Актуальные проблемы гуманитарных наук*. 2012. С. 434-436.
287. Трифонов В. И. 60-летие КНР: приоритеты внешней политики. Китай в мировой и региональной политике. История и современность. 2009. № 14. С. 6-20.
288. Трифонов В. И., Лузянин С. Г. Внешняя политика КНР. *Китайская Народная Республика: политика, экономика, культура*. 2013. С. 260-276.
289. Усов В. М. Политико-идеологические кампании 1949-1976 гг. *Проблемы Дальнего Востока*. 2001. № 4. С. 308-351.
290. Федоровский А. Р. Институциональные преобразования в Китае: предпосылки, особенности, перспективы. *Мировая экономика и международные отношения*. 2003. № 4. С. 77-86.
291. Феномен восточного деспотизма: структура управления и власти. / отв. ред. Иванов Н. А. Москва: Наука, 1993. 392 с.
292. Фомичева М. В. Красильников А. С. Китай и Африка: Подрывная деятельность Маоистов в Африке. Москва: Мысль, 1976. 262 с.
293. Чаба Л. Е. Политико-экономические основы стратегии реформ: сравнение опыта Китая и стран Центральной и Восточной Европы. *Вопросы экономики*. 1995. № 12. С. 17-29.
294. Чудодеев Ю. В. Китайская историография о некоторых актуальных проблемах отношений Китая и СССР и постсоветской России. 2009. № 39. С. 171-180.
295. Шаумян Т. Л. Индия, ШОС и БРИКС в современной геополитике. *Сравнительная политика*. 2013. № 3. С. 44-64.

296. Шаумян Т. Л. Внешняя политика Индии от 1980-х до 2000-х годов(прогнозы и реалии). *Восточная аналитика*. 2012 № 3. С. 197-203.
297. Шаумян Т. Л. Индийско-китайская граница: спорные проблемы. *Восток. Афро-азиатские общества: история и современность*. 2002 № 3. С. 48-56.
298. Шаумян Т. Л., Лузянин С. Г. Россия-Китай-Индия: новые вызовы и угрозы XXI века. *Проблемы Дальнего Востока*. 2001. № 6. С. 6-25.
299. Юй Чжочао, Рогозин А. В. Политика Китая в отношении Центральной Азии. Санкт-Петербург: Алетейя, 2018. 320 с.
300. Andreas Lorenz. China's Environmental Suicide: A Government Minister Speaks. *Open Democracy*. 2005. April 5. P. 5-11.
301. Austin Jersild. The Sino-Soviet Alliance: An International History. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2014. 348 p.
302. Bekkevold Jo Inge, Lo Bobo. Sino-Russian Relations in the 21st Century. London: Palgrave Macmillan, 2018. 336 p.
303. Chi-Kwan Mark. China and the World since 1945: An International History. London: Routledge, 2012. 161 p.
304. Chris Alden, Daniel Large, Ricardo Soares de Oliveira. China Returns to Africa: A Rising Power and a Continent Embrace. London: C Hurst & Co Publishers Ltd, 2008. 382 p.
305. David Floyd. Mao against Khrushchev: A Short History of the Sino-Soviet Conflict, 1963. Westport: Praeger. 456 p.
306. Dawa Norbu. China's Tibet policy. Richmond: Curzon, 2001. 470 p.
307. Deborah Brautigam. The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa. Oxford: Oxford University Press, 2011. 416 p.
308. Dittmer, L., & Hurst, W. Analysis in Limbo: Contemporary Chinese Politics Amid the Maturation of Reform. *Issues and Studies*. 2002. 38(1), 11-48 p.
309. Duan Zhongqiao. Market Economy and Socialist Road. *School of Philosophy*. 2012. № 1. P. 2-5.

310. Gilley Bruce. China's democratic future: how it will happen and where it will lead. New York: Columbia University Press, 2004. 297 p.
311. Ian Taylor. China's New Role in Africa. Boulder: Lynne Rienner, 2008.
312. James A. Bellacqua. The Future of China-Russia Relations (Asia in the New Millennium). Lexington, Kentucky: University Press of Kentucky, 2009. 352 p.
313. Jeremy Friedman. Shadow Cold War: The Sino-Soviet Competition for the Third World. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2015. 304 p.
314. John W. Garver. China's Quest: The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China. London : Pearson Education, 2016. 888 p.
315. John W. Garver. Foreign Relations Of The People's Republic Of China. London : Pearson Education, 1992. 368 p.
316. Joseph Nye. The Powers to Lead. Oxford: Oxford University Press, 2010. 248 p.
317. Margaret W. Fisher, Leo E. Rose, Robert A. Huttenback. Himalayan Battleground: Sino-Indian Rivalry in Ladakh. Praeger; First Edition edition, 1963. 205 p.
318. Ming-Yen Tsai. From Adversaries to Partners? Chinese and Russian Military Cooperation after the Cold War. Westport: Praeger, 2003. 257 p.
319. Neville Maxwell. India's China War. Natraj Publishers in Association with Wildlife Protection Society of India. 318 p.
320. Neville Maxwell. China's Borders: Settlements and Conflicts. Cambridge Scholars Publishing; Unabridged edition edition. 305 p.
321. Rok Ajulu, Korwa Gombe Adar. Globalization and emerging trends in African states' foreign policy-making process : a comparative perspective of Southern Africa. Aldershot : Ashgate, 2002. 357 p.
322. Ronald Coase. How China Became Capitalist. London: Palgrave Macmillan, 2012. 272 p.

323. Reza Hasmath. *The Chinese Corporatist State*. London: Routledge, 2013. 154 p.
324. Steve Chan. *The Taiwan Relations Act Considered from Alternative Perspectives*. *Issues & Studies*. 2010. № 3. P.1-27.
325. 王力雄 (Ван Лісюн). *西藏——二十一世纪中国的软肋* (Тибет – слабкість Китаю в 21 столітті). 上海: 格致出版社, 2008. 276页.
326. 世界知识 (Журнал «Знання про світ»). *中国知识基础设施工程* (Китайський проект інфраструктури знань). URL: <http://mall.cnki.net/magazine/magalist/sjzs.htm> (дата звернення: 25.11.2019).
327. 西亚和非洲杂志 (Журнал «Західна Азія і Африка»). *中国知识基础设施工程* (Китайський проект інфраструктури знань). URL: <https://www.cnki.net/gycnki/gycnki.htm> (дата звернення: 25.11.2019).
328. 世界经济与政治杂志 (Журнал «Світова економіка і політика»). *中国社会科学院世界经济与政治研究所* (Інститут світової економіки та політики, Китайська академія соціальних наук). URL: <http://ejournaliwer.cssn.cn/qkjj/sjjjyzz/> (дата звернення: 25.11.2019).
329. 国际问题杂志 (Журнал «Міжнародні проблеми»). *国际问题研究* (Міжнародні студії). URL : <http://www.ciis.org.cn/gyzz/> (дата звернення: 25.11.2019).
330. 罗建波 (Ло Цзянь Бо). *非洲一体化与中非关系* (Інтеграція Африки і китайсько-африканських відносин). 上海: 社会科学文献出版社, 2006. 391页.

331. 蔡昉,李周,林毅夫 林毅夫 (Кай Вей, Лі Чжоу, Лінь Іфу Лінь Іфу). 中国的奇迹 : 发展战略与经济改革 (Чудеса Китаю: стратегії розвитку та економічні реформи). 上海: 格致出版社, 2012. 176页.
332. 孙世海 (Сунь Шихай). 印度的发展及其对外战略 (Розвиток Індії та її зовнішня стратегія). 上海: 格致出版社, 2000. 290页.
333. 钱其琛 (Цянь Цічень). 外交十记 (Десять нарисів про дипломатію). 北京: 世界知识出版社, 2003. 457页.
334. 陈锦华 (Чень Цзінхуа). 国事忆述 (Спогади про державні справи). 北京: 世界知识出版社, 2005. 442页.
335. 张震 (Чжан Чжень). 张震回忆录 (Спогади Чжан Чжєня). 北京: 世界知识出版社, 2003. 961页.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Фото. Після повернення із заслання. Ден Сяопін з Мао Цзедуном. Чанша,
12 листопада 1974 р. [252, 342]**

Фото. Мао Цзедун і Йосиф Сталін.

Джерело: Сталинский полк [Веб-сайт]. URL: <https://stalinline.ru/2019/02/%>

Фото. Микита Хрущов і Мао Цзедун.

Джерело: Русская семерка [Веб-сайт]. URL: <https://russian7.ru/post/kak-possorilis-n-s-khrushhyov-i-mao-czyedun/>

Фото. Ден Сяопін з Дж. Картером. Вашингтон, січень 1979 р [252, 344].

Додаток Е

Фото. Ветерани і нові керівники партії під час XII Всекитайських з'їзду КПК. Зліва направо: Ху Яобан, Ден Сяопін, Лі Сяньнянь, Чжао Цзиян, Ден Інчао, Пен Чжень. Пекін, вересень 1982 р. [252, 348]

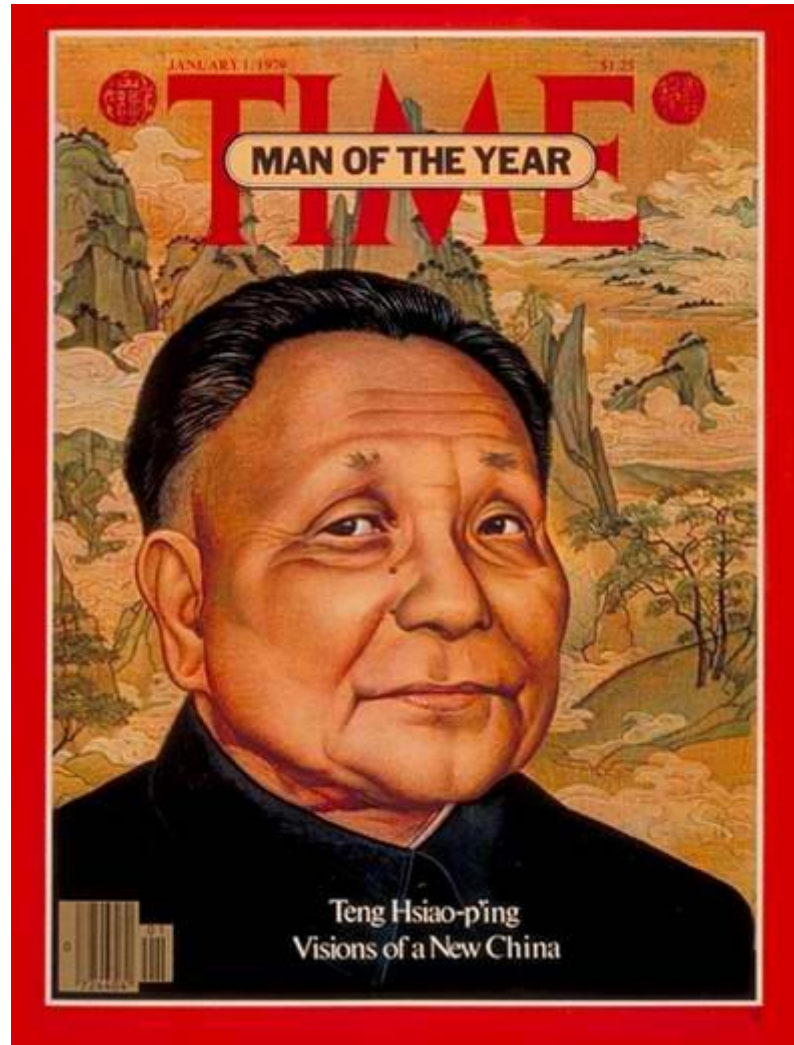
Фото. Ден Сяопін з Маргарет Тетчер. Пекін, 24 вересня 1982 р. [252, 346]

Фото. Ден Сяопін з М. С. Горбачовим. Пекін, 16 травня 1989 р. [252, 341]

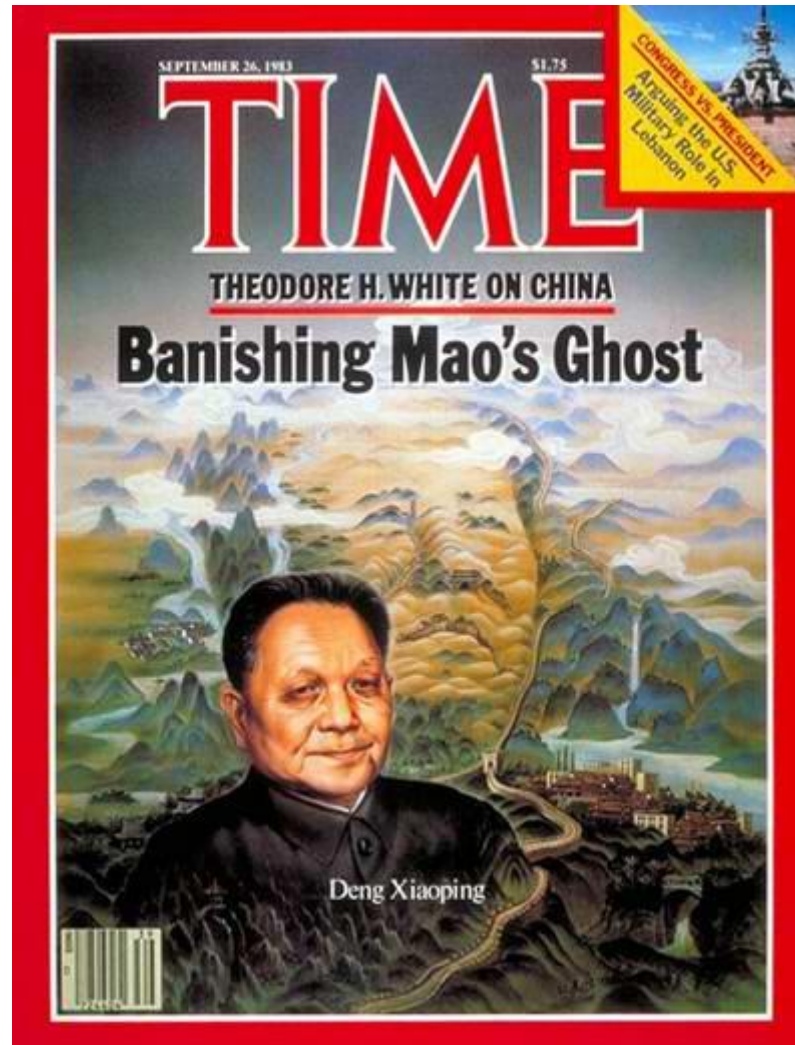

Обкладинка журналу «Time». 1 січня 1979 року. Ден Сяопін названий людиною року. Напис на обкладинці журналу: «Ден Сяопін, бачення нового Китаю».

Джерело: Газета «Женьмін жибао» онлайн. URL:
<http://russian.people.com.cn/31521/6346914.html>.

Обкладинка журналу «Time». 26 вересня 1983 року. Тема номера: «Ден Сяопін виходить з тіні Мао Цзедуна».

Джерело: Газета «Женьмін жибао» онлайн. URL: <http://russian.people.com.cn/31521/6346914.html>.

**Фото. Візит Михайла Горбачова з дружиною в Китай
(15 - 18 травня 1989 року).**

Джерело: LIFEJOURNAL[Веб-сайт]. URL: <https://ed-glezin.livejournal.com/1006691.html>

**Фото. Президент РФ Борис Єльцин і лідер КНР Цзян Цземінь
(23 квітня 1997 року)**

Джерело: RT [Веб-сайт]. URL: <https://russian.rt.com/world/article/382049-rossiya-kitai-mnogopolyarnyi-mir>

Фото. Дмитро Медведєв і Ху Цзіньтао (16 квітня 2010 року)

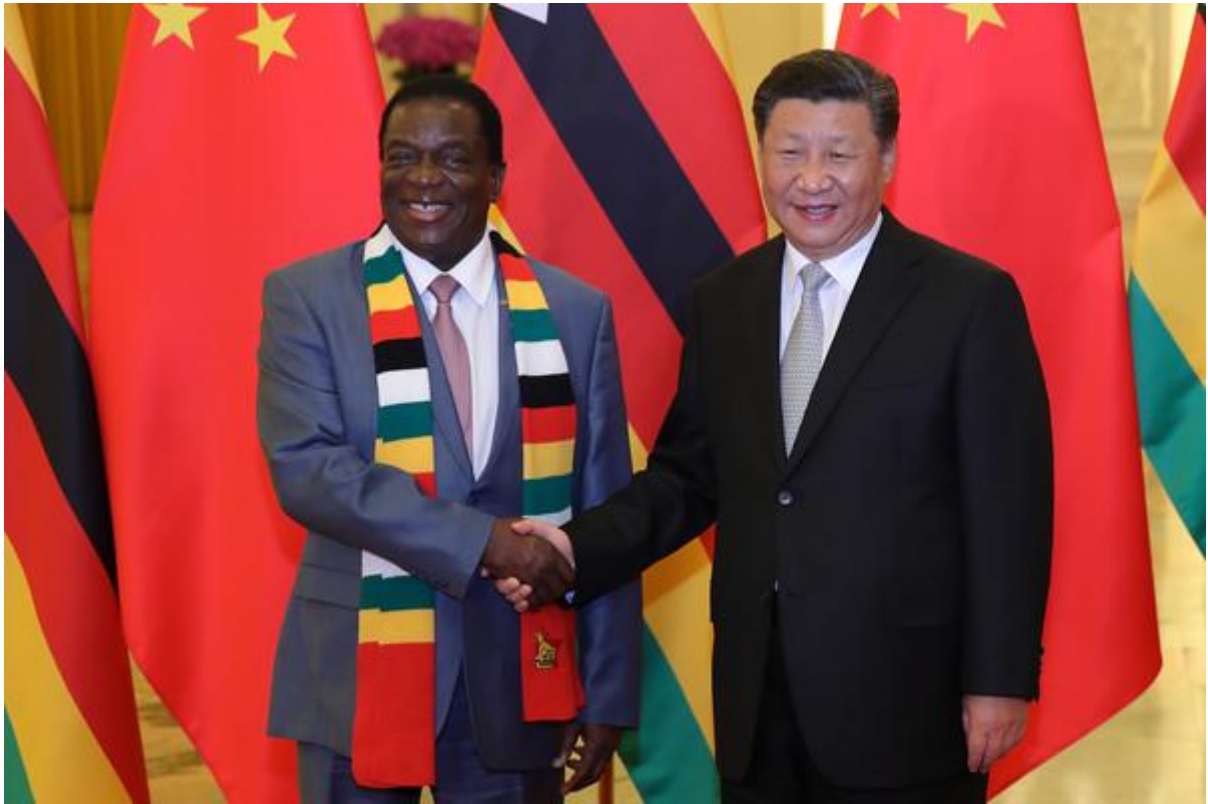
Джерело: Президент России [Веб-сайт]. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/7473>

Фото. Мішель Обама, Ху Цзіньтао, Барак Обама (19 січня 2011 року)

Джерело: ТСН [Веб-сайт]. URL: <https://tsn.ua/ru/svit/obama-prinyal-lidera-kitaya-s-pochestyami-chego-prezhde-ne-sdelal-dzhordzh-bush.html>

Фото. Еммерсон Мнангагва (голова партії «Зімбабвійський африканський національний союз»)та Сі Цзіньпін (5 вересня 2018 року)

Джерело: ZIMBIO [Веб-сайт]. URL:
<http://www.zimbio.com/photos/Emmerson+Mnangagwa/President+Xi+Jinping+Meets+Foreign+Leaders/8v8Qn93D4zs>

**Фото. Голова КНР Сі Цзіньпін та президент Нігеру Махамату Іссуфу
(31 серпня 2018 року)**

Джерело: REGNUM [Веб-сайт]. URL: <https://regnum.ru/news/2473771.html>

Фото. Прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді і Голова Китайської Народної Республіки Сі Цзіньпін перед початком саміту БРІКС (3 вересня 2017).

Джерело: Президент России [Веб-сайт]. URL: <http://kremlin.ru/catalog/persons/177/events/55515/photos/50062>

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Зигар Валентина Анатоліївна, студентка II курсу магістратури, форми навчання денної, факультету історичного, спеціальності 032 історія та археологія, адреса електронної пошти: zygarvalya1@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Зміна пріоритетів зовнішньої політики КНР (1949-2018)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

26.12.2019 _____

Зигар В. А.

26.12.2019 _____

Маклюк О. М.